

Mediemyndigheten

Medieutblick 2025

För ett öppet och tryggt
medielandskap

Medieutblick 2025 – För ett öppet och tryggt medielandskap

Redaktörer: Yvonne Andersson och Marie Swanström

Utgivare: Mediemyndigheten

Tel: 08-580 070 00

E-post: registrator@mediemyndigheten.se

Layout: Detail produktionsbyrå

Foto: Johnér. Omslag: Maskot Bildbyrå / sid. 6: Plattform / sid. 48: Scandinav / sid. 72: Plainpicture

Tryck: Taberg Media Group, Stockholm

År: 2025

ISBN: 978-91-988385-4-1

Innehåll

Förord	5
Medielandskapet – trender och tendenser	6
1. De globala aktörerna stärker sina positioner på det svenska medie- och informationsområdet	7
2. Desinformation: Exempel och trender 2025	17
3. Kan utmaningar i ett föränderligt medielandskap bemötas med medie- och informationskunnighet?	31
4. Hat och hot mot journalister – aktuella tendenser och utmaningar	38
Reglering och stöd	48
5. Varför behövs en mediefrihetsförordning just nu?	49
6. Nytt mediestöd 2024 – hur blev utfallet?	58
7. DSA och skydd av barn: integritet, säkerhet och trygghet	63
Medieanvändning och skadlig mediepåverkan bland barn och unga	72
8. Frihet och skydd – en reflektion över barns rättigheter i en digitaliserad värld.	73
9. Ungdomars förtroende för nyheter i det digitala medielandskapet – växande klyftor?	81
10. Den tveeggade medieanvändningen	91
11. Gaming disorder – en mediediagnos: vad innebär det, hur hanteras den i Sverige och vad bör hända framåt?	100
12. Vem har ansvaret för barnens medieanvändning? Historiska skeden och vändningar.	109

Förord

Mediemyndigheten bildades den 1 januari 2024 genom en sammanslagning av Statens medieråd och Myndigheten för press, radio och tv. Sammanslagningen har inneburit flera fördelar, som att kompetenser från flera områden har kunnat samordnas och att vi nu kan bidra med en bättre helhetsbild över det komplicerade och föränderliga medielandskapet som hela tiden utmanas från olika håll.

Vår vision *Ett öppet och tryggt medielandskap* är vägledande för oss när vi arbetar med olika frågor och uppdrag, som inbegriper allt från mediegrundlagarna till barnens rätt till en trygg digital miljö. Att hela tiden vara en kompetent och relevant myndighet utifrån vårt uppdrag är viktigt för att kunna hantera de utmaningar som finns i den mångfacetterade mediedomänen.

Denna rapport är framtagen med utgångspunkt i vår roll som expertmyndighet inom medieområdet och är tänkt att vara den första i en serie av ”medieutblickar”. Vår ambition är att beskriva ett antal medierelaterade frågor, aktuella tendenser och utmaningar för en bredare läsekrets. Globala tendenser med desinformation och snabb utveckling i den digitala miljön, inte minst AI, påverkar i allra högsta grad mediesektorn, dess aktörer och konsumenter både direkt och indirekt. Det är något av det vi tagit fasta på. Avsikten är att inspirera och skapa ett värdefullt discussionsunderlag som ibland försöker se in i framtiden, och ibland tittar bakåt i mediehistorien. Medielandskapet är under ständig förändring och behöver därför betraktas med nya ögon hela tiden – därav ambitionen med återkommande medieutblickar.

I den första utgåvan av medieutblicken fokuserar vi bland annat på att beskriva och diskutera ett par nya regleringar på EU-nivå, mediestödet, medie- och informationskunnighet, de globala aktörerna, desinformation samt barnens rätt till informationsfrihet och skydd. Alla är högaktuella ämnen som tas upp på olika sätt i de ingående bidragen. Det finns därmed vissa överlappningar eller röda trådar genom rapporten men texterna är fristående och kan läsas var och en för sig, i vilken ordning som helst.

Medieutblicken har involverat författare från flera avdelningar på Mediemyndigheten samt Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) som bidragit med ett avsnitt. Förutom ett stort tack till författarna själva vill jag även rikta ett tack till redaktörerna som möjliggjort denna skrift.

Jag hoppas du som läsare finner den intressant och givande.

Jan-Olof Lind
Generaldirektör för Mediemyndigheten

A woman with blonde curly hair, wearing a grey knit beanie and a blue and white checkered coat, is shown in profile from the waist up. She is holding a blue smartphone in her right hand and looking towards the left. The background consists of a dark wall with a grid of vertical, glowing yellow light slits. The overall mood is modern and urban.

Medielandskapet – trender och tendenser

1.

De globala aktörerna stärker sina positioner på det svenska medie- och informationsområdet

Författare: Marie Swanström

Vem har egentligen makten över medierna? Och vad har medierna makt över? Under de senaste decennierna har några globala teknikbolag skapat sig mycket starka positioner på den svenska mediemarknaden. Ägande och inflytande har förskjutits, från nationell till internationell nivå. Det här avsnittet beskriver hur dessa aktörer successivt stärker sina positioner ytterligare, bland annat genom investeringar i digital infrastruktur och AI. Genom detta får de alltmer inflytande över utvecklingen av det svenska medie- och informationsområdet, från datorkraft och kablar till medieinnehåll.

Medieområdets omfattning och utveckling

Genom, bland annat, digitaliseringen har medielandskapet kommit att bli alltmer komplext och snabbväxande. Apparat-konvergens, teknik- och tjänsteutvecklingen gör att det i vissa avseenden till och med kan vara svårt att exakt säga vad som ingår i medieområdet och vad som inte gör det. Inte minst när det handlar om barns och ungas medievardag.

Förändring är det enda som är konstant. Nya tjänster lanseras, andra får nya funktioner eller underkategorier. Många är hybridtjänster som kombinerar text, ljud, bild och video.

Spel är en form av digital kultur som numera angränsar till det som traditionellt betraktats som medieområdet. Spelmiljön är också en social mötesplats och tiden som används här konkurrerar med den tid som används för att konsumera såväl traditionella som sociala medier.

I den digitala infrastrukturen har också gränserna mellan vad som är medier och vad som är kommunikationstjänster blivit mindre tydliga. Mobilerna kan användas till allt. Även om det är stor skillnad mellan (mass-)medier, spel, sociala medier och kommunikationstjänster så är det i praktiken, för användarna, en sömlös del av medievardagen.

AI kommer att förändra medieområdet ytterligare och med konsekvenser som ännu inte går att överblicka. Med de nya generativa AI-modellerna kan vem som helst skapa syntetiskt innehåll i alla dess former (text, bild, ljud eller video) vilket gör att det kan skapas helt nya medieformer och -flöden. Format och innehåll kommer att kunna anpassas och skrädarsys för enskilda användares behov och mängden av information kommer att öka. AI kan också användas för att skapa problematiskt innehåll, till exempel desinformation och andra falska budskap som kan användas i valkampanjer eller bedrägerier.

Redaktionella medier respektive plattformar för användargenererat innehåll

Digitaliseringen och konvergenserna har medfört att det inte längre är relevant att kategorisera medier med utgångspunkt i deras gamla distributionsformer (papper, radio, tv). Skiljelinjen går i stället mellan redaktionella medier och användargenererade medier.

Gemensamt för de redaktionella medierna är att de har en utgivare eller en redaktör som tar ansvar för innehållet som publiceras. Flertalet av dem är sprungna ur en publicistisk tradition och har svenskt eller nordiskt ägande. De kan vara kommersiella eller public service. Till den här gruppen

hör också nyhetsmedier som enbart har digital utgivning samt utländska medier med en redaktör eller ansvarig utgivare.

De användargenererade medierna, eller snarare plattformarna för användargenererat innehåll, tillhandahåller en infrastruktur för att publicera och sprida innehåll, medan innehållet skapas av användarna. Även om viss moderering av innehåll görs och visst skadligt eller olagligt material tas ned så är det inte någon som tar ansvar för innehållet. Bolagen är amerikanska eller kinesiska, ofta sprungna ur tekniksektorn och har därför andra drivkrafter, målsättningar och värderingar än de publicistiska.

”**S**kiljelinjen går i stället mellan redaktionella medier och användargenererade medier.”

En konsoliderad marknad

Sverige är ett litet språkområde med en, därmed, förhållandevis liten målgrupp. Den svenska radio- och tv-marknaden kännetecknas sedan flera år av ett fåtal ägare och den svenska tidningsmarknaden går mot en liknande ägarstruktur. Samtidigt som de stora teknikföretagen – ofta benämnda ”Big Tech”, ”Big Five” eller sammanfattade i akronymen FAANG: Facebook (numera Meta), Amazon, Apple, Netflix, och Google (eg. Alphabet) – fortsätter expandera.

I sammanhanget bör även Tiktok och Microsoft nämnas. Den senare är ledande inom operativsystem för datorer och äger LinkedIn, Xbox och Minecraft.

Konkurrens om data och annonspengar

I det digitala medielandskapet utgör data grunden för allt. Det är en strategisk resurs som används till produkt- och tjänsteutveckling samt till annonsaffären. Eftersom tjänster som Facebook, Youtube och Tiktok har så många användare globalt, så har ägarbolagen tillgång till enorma mängder data som i förlängningen ger dem en rad konkurrensfördelar gentemot de svenska mediehusen, inte minst när det kommer till reklamaffären. Data är också en förutsättning för att kunna utveckla artificiell intelligens (AI).

När medier och tjänster används lämnas digitala spår, data, som samlas in och används för att förstå och analysera användarnas behov, beteende och preferenser. Genom dessa insikter är det sedan möjligt att skraddarsy rekommendationer, skapa innehåll och riktade reklambudskap och andra erbjudanden som upplevs som relevanta för individen. Användarens tid och uppmärksamhet är en viktig framgångsfaktor, därför är tjänsterna utformade för att fånga användarnas intresse så länge som möjligt.

De svenska mediehusen har också behov av data för sin affärsutveckling och för att kunna rikta reklam till den enskilda användaren. Trenden går därför mot att även svenska mediehus som är gratis vill att användaren ska logga in. Det gäller till exempel för TV4 Play, SVT Play och sedan december 2024 även för Aftonbladet (Frick, 2024, 19 november).

Samtidigt utmanas de svenska mediehusen på annonsmarknaden. Under 2023 så uppskattades de globala aktörernas andel av de digitala investeringarna uppgå till ungefär 75–77 procent. Det är framför allt Alphabet (Google), Meta (Facebook, Instagram) och Bytedance (Tiktok) som tar andelar av annonspengarna (Lindberg & Facht, 2024). Särskilt hårt har de medier som producerar nyhetsjournalistik drabbats. Från 2008 till 2023 har annonspengarna minskat med 70 procent. Prognosen för 2024 och 2025 är att den negativa trenden fortsätter (Institutet för mediestudier, 2024).

Som en konsekvens har lönsamheten i många svenska mediebolag minskat. Det har i sin tur lett till sparpaket och personalneddragningar samt flera strukturaffärer (Lindberg & Facht, 2024). Samarbete kring teknikutveckling, digitala plattformar, annons- och läsareffär är en förutsättning för att kunna satsa på lokal och regional journalistik (Frick, 2024, 4 december). Förändringar skulle också kunna handla om att en del titlar läggs ned, eller att utgivnings-frekvensen minskar, eller att sluta med papperstidningen (Järkstig, 2025). Ytterligare en möjlighet är att

redaktionernas arbete samordnas ytterligare, till exempel genom att en redaktion, med hjälp av AI, producerar innehåll som sedan paketeras på olika sätt och publiceras under olika titlar.

Ägarförändringar på dagspressmarknaden har setts som tecken på att det håller på att formas två stora nätverk för nyhetsjournalistik, ett kring Bonnier och ett kring Schibsted (Myndigheten för press, radio och tv, 2019). Den här trenden kan sägas ha stärkts över tid genom en rad olika medieaffärer.

Bonnier samlar genom uppköp (Mittmedia 2019, Hall Media 2020) och ett strategiskt partnerskap (Gota Media 2022) allt fler titlar i sin portfölj. NWT Media och Bonnier har aviserat (december 2024) att de vill inleda ett liknande samarbete och äga varandra korsvis (Frick, 2024, 5 december). Bonnier har också köpt svenskspråkiga titlar i Finland. (Lindberg & Facht, 2024) Ett tänkbart scenario är fortsatt konsolidering på den nordiska mediemarknaden, och på sikt kanske även på den europeiska (Malmsten, 2024)?

Nätverket kring Schibsted är lite mer löst i kanterna. Det inbegriper norska Polaris som äger Stampen tillsammans med NWT Gruppen och VK Media som minoritetsägare. Polaris har tidigare varit delägare i Schibsted men sedan försommaren 2024 ägs mediedelen av Schibsted av den norska stiftelsen Tinius. (Myndigheten för press, radio och tv, 2019; Lindberg & Facht, 2024). I februari 2025 meddelade Schibsted Media att de har kommit överens med Telia om att köpa TV4 inklusive finska MTV, en affär som förväntas vara slutförd under det tredje kvartalet 2025 (Winberg, 2025, 25 februari). Tidigare samma månad har Schibsted Media ingått ett partnerskap med Open AI (TT, 2025, 10 februari).

Det kommer att bli intressant att följa effekterna av strukturaffären. En företagsportfölj bestående av Aftonbladet, Svenska Dagbladet och TV4, dessutom i ett samarbete med Open AI – vad kan det leda till för de svenska nyhetsanvändarna? Som inledningsvis nämnts utgör data grunden för allt, och dessa förändringar kommer innebära både ökad tillgång till data och mer avancerade sätt att använda data på inom ramarna för samarbetet.

Kontroll över mobil och online-butik för mobilappar

Mobiltelefonen, som i princip alla har tillgång till, har kommit att bli den apparat där mycket av medieanvändningen sker. Nyheter, sociala medier, poddar, musik och ljudböcker är format som lämpar sig väl för att ta del av på en mobil enhet. Det har gjort att mediekonsumtionen

har blivit alltmer personaliserad och anpassad till individens egna preferenser. I bakgrunden för personaliseringen finns användargenererade data och de algoritmer som är baserade på vad användaren följer och tidigare har konsumerat, gillat och/eller kommenterat. Algoritmer prioriterar och styr vad som kommer upp i det personliga medieflödet.

På en mobil enhet nås medieinnehåll antingen via det öppna internet genom att användaren skriver in adressen i en webbläsare, eller, vilket är vanligare och mer användarvänligt, via en mobilapplikation, en så kallad app. En del appar är förinstallerade på den mobila enheten, andra kan laddas ned från online-butiker för appar.

I förlängningen har detta lett till att Google och Apple har skapat sig en unik position på medieområdet. Genom att utveckla mjukvara (operativsystem) för mobiler och äga varsin butik för appar (Google Play respektive AppStore) och mediaspelare (Apple TV och Chromecast) som kan kopplas till en tv-skärm så har de ett stort inflytande över hur andra medier når ut med sitt innehåll. Som ett exempel på detta kan nämnas att när Tiktok skulle förbjudas för den amerikanska publiken så riktades lagstiftningen mot de stora appbutikerna. Om de fortsatte att tillhandahålla eller erbjuda uppdateringar av Tiktoks app så skulle de bötfällas (TT/Omni, 2025).

Google och Apple har också möjlighet att sätta upp villkor för den tekniska utformningen och besluta om prissättning samt ta en andel av försäljningen av appar eller av de köp som görs inuti apparna (Eklom, 2020).

Potentiellt skulle det också kunna uppstå en intressekonflikt om Google eller Apple vill framhäva en egen tjänst eller ett eget innehåll på bekostnad av svenska mediers möjlighet att nå ut med sitt innehåll till användarna. Eller om de sluter ett avtal på global nivå som ger någon annan aktör en framskjuten placering.

Stärkt position genom utveckling av AI och investeringar i digital infrastruktur

De globala teknikbolag som under de senaste decennierna har kommit att inta en stark ställning på den svenska mediemarknaden gör stora investeringar i AI. De har tillgång till finansiella muskler, teknisk spetskompetens och mycket god tillgång till data som kan användas för att utveckla och träna AI-modeller. Tekniken finns redan inbyggd i mjukvaran i sökmotorer, rekommendationstjänster och i smarta assistenter i mobiltelefoner. Dessa automatiserade processer är inbyggda i systemen och det är inte möjligt att välja bort dem. Den här typen av

indirekt automatisering/AI i befintliga system kommer sannolikt att öka utan möjlighet för varken andra medieaktörer eller användare att råda över dem eller ens veta med säkerhet hur de fungerar eller indirekt styr i bakgrunden.

För att utveckla AI behövs också tillgång till digital infrastruktur, energi och beräkningskraft. Beräkningskraft utgörs av enskilda eller sammankopplade datorer som utför beräkningarna som ligger till grund för all digitalisering. Ett sätt att få tillgång till beräkningskraft är genom inköpta molntjänster, vilket innebär att man hyr in sig på ett datacenter som ägs av externa aktörer. Här råder en klar amerikansk dominans (Svanberg, 2024). Amazon Web Services, Microsoft Azure och Google Cloud är de tre största med 33, 22 respektive 11 procents andel av marknaden för molntjänster (Weinberg, 2023). Det har också gjorts investeringar i Sverige, Amazon och Meta har sedan flera år tillbaka etablerat datacenter här. De är en del av bolagens globala infrastruktur och används bland annat för att erbjuda molntjänster. Microsoft tillkännagav under 2024 en investering på 33,7 miljarder kronor i datacenter anpassade för molntjänster och AI (Svanberg, 2024).

Till det kommer att Alphabet och Meta ha investerat i den undervattenskabel för internet som förbinder USA med Europa. Denna investering markerar ett skifte i ägandeskap från telekommunikatörer till de stora plattformsägarna (Lai & Flensburg, 2023). Meta planerar också att ensamt bygga och förvalta en världsomspännande undervattenskabel för internet (Eriksson, 2024). Sammantaget har de stora teknikbolagen investerat i avgörande infrastrukturer över hela den digitala värdekedjan, investeringar som gör dem till så mycket mer än bara stora plattformar som lockar många användare (Lai & Flensburg, 2023).

Slutord

De stora teknikföretagen verkar globalt, med ibland stora konsekvenser lokalt. Sverige är och kommer kanske ännu mer framöver att påverkas av dessa företags ageranden då utvecklingen i hög utsträckning ligger i deras händer. De globala teknikbolagen driver innovation och tillväxt, möjliggör för nya kommunikations- och konsumtionsmönster att växa fram, samtidigt som de koncentrerar makt och resurser till en liten krets företag.

Yttrandefriheten utgör en grundbult i ett demokratiskt samhälle och att ha tillgång till medier är ytterst en demokratifråga. Genom att äga plattformarna, som utgör arenan för delar av nyhetskonsumtionen, samhällsdebatten och opinionsbildningen, samt algoritmerna som prioriterar vilket innehåll som visas för vem har de i praktiken ett stort

inflytande över det demokratiska samtalet i Sverige. Dessutom äger de delar av och investerar i den digitala infrastrukturen, som bland annat bär medieinnehåll. Den digitala infrastrukturen är också en förutsättning för att kunna utveckla AI, vilket ger dem goda möjligheter att ytterligare stärka sina positioner.

Utvecklingen inom AI kommer sannolikt att leda till att medieinnehåll kan individanpassas med ännu högre precision. För den enskilde användaren kan det uppfattas som positivt att få tillgång till nyheter och annat innehåll som passar den personliga smaken, men vilka långsiktiga effekter kan de individualiserade medieflödena komma att få på samhällsnivå, till exempel vad avser gemensamma värderingar och sammanhållning? Men även vad avser tillit till medier och i förlängningen utvecklingen av demokratin?

Till det kommer desinformation och propaganda som snabbt kan spridas via bland annat sociala medier. Med generativ AI kommer dels mängden av innehåll att öka, dels kommer det att bli omöjligt att snabbt och med blotta ögat avgöra om ett medieinnehåll är sant eller falskt. Ett troligt scenario är att de negativa effekterna med AI kommer att märkas mest i de användargenererade medieflödena.

Samtidigt är det svårt att reglera, aktörerna är både horisontellt och vertikalt integrerade med verksamhet som spänner över flera områden. Och utvecklingstakten står i skarp kontrast till lagstiftningsprocessen som är långsam till sin natur.

EU har nyligen infört förordningarna Digital Market Act (DMA) och Digital Services Act (DSA) i syfte att stärka konkurrensen, begränsa spridningen av desinformation och skydda barn mot skadligt innehåll på internet. Det återstår att se vilken effekt dessa nya lagstiftningar kommer att få. I inledningen av 2025 har flera uttalanden gjorts, till exempel har Google meddelat att de inte kommer att införa faktagranskning på sina plattformar (Fischer, 2025). Och Meta har informerat om att de kommer att arbeta nära den amerikanska presidenten för att hålla tillbaka regeringar runtom i världen som försöker få amerikanska företag att censurera sitt innehåll (Kaplan, 2025). Däremot accepterar de stora plattformarna att ta bort olagligt och hatfullt innehåll inom EU (Chee, 2025; EU-kommissionen, 2025; Karlsson, 2025). Om plattformarna motsätter sig reglering, kan EU ändå driva igenom det i den geopolitiskt osäkra tid som nu råder?

Internationellt ser vi nu hur utländska marknadsaktörer uppvisar politiska intressen och använder sina egna plattformar för att nå ut med budskap för att påverka samhällsdebatten i olika länder.

Vi ser också att de globala aktörerna som samlar mycket av den finansiella makten, den tekniska kompetensen, innovationskraften och – i viss mån makten över det demokratiska samtalet, eller åtminstone infrastrukturen för det demokratiska samtalet – närmar sig den politiska makten.

Allt färre äger allt mer. Makten över medierna koncentreras således, samtidigt som dessa företags inflytande sträcker sig över allt fler domäner.

Utvecklingen i den digitala medie- och informationsmiljön är mycket snabb. Att fortsatt arbeta förutseende kommer därför att vara av stor vikt.

” Genom att äga plattformarna, som utgör arenan för delar av nyhetskonsumtionen, samhällsdebatten och opinionsbildningen, samt algoritmerna som prioriterar vilket innehåll som visas för vem har de i praktiken ett stort inflytande över det demokratiska samtalet i Sverige. ”

Referenser

Chee, F. Y. (2025, 20 januari). Facebook, X, YouTube to do more against online hate speech, EU says. *Investing.com*. [Facebook, X, YouTube to do more against online hate speech, EU says](#) By Reuters

Eklom, J. (2020, 18 november). Spotify: Visar hur godtyckliga Apples policies är. *Svenska Dagbladet Näringsliv*. <https://www.svd.se/a/JJr7m4/apple-halverar-avgift-efter-kritik>

Eriksson, V. (2024, 2 december). Meta vill bygga världsomspännande undervattenskabel för 100 miljarder. *Computer Sweden*. <https://computersweden.se/article/3614999/meta-vill-bygga-varldsomspannande-undervattenskabel-for-100-miljarder.html>

EU-kommissionen. (2025, 20 januari). *Commission welcomes the integration of the revised Code of conduct on countering illegal hate speech online into the Digital Services Act*. [Code of conduct on countering illegal hate speech online](#) (hämtad 2025-02-18).

- Fischer, S. (2025, 16 januari). Scoop: Google won't add fact checks despite new EU law. *Axios*. [Google won't add fact-checks despite new EU law](#)
- Frick, H. (2024, 19 november). Aftonbladet vill få alla att logga in – gjorde nytt stort test. *Dagens media*. <https://www.dagensmedia.se/tidningar-och-tidskrifter/dagspress/aftonbladet-vill-fa-alla-att-logga-in-gjorde-nytt-stort-test>
- Frick, H. (2024, 4 december). NWT Media och Bonnier News Local vill äga varandra. *Dagens media*. <https://www.dagensmedia.se/tidningar-och-tidskrifter/dagspress/nwt-media-och-bonnier-news-local-vill-aga-varandra>
- Frick, H. (2024, 5 december). Bonnier vill korsäga fler. *Dagens media*. <https://www.dagensmedia.se/tidningar-och-tidskrifter/dagspress/bonnier-vill-korsaga-fler>
- Institutet för mediastudier. (Seminarium 2024, 9 augusti). *Annonsörerna byter spelplan – överlever journalistiken?* <https://www.mediastudier.se/seminars/annonsorererna-irm-2024>
- Järkstig, L. (2025, 20 januari). Aftonbladets papperstidning kan bli först att läggas ner. *Omni*. <https://omni.se/aftonbladets-papperstidning-kan-bli-forst-att-laggas-ner/a/nynGWJ>
- Kaplan, J. (2025, 7 januari). More speech and fewer mistakes. *Meta*. [More Speech and Fewer Mistakes | Meta](#) (hämtad 2025-02-18).
- Karlsson, M. (2025, 20 januari). Techjättar lovar EU att göra mer mot hatiskt innehåll. *Omni*. [Techjättar lovar EU att göra mer mot hatiskt innehåll](#)
- Lai, S. S., & Flensburg, S. (2023). *Gateways. Comparing digital communication systems in Nordic welfare states*. Nordicom, Göteborgs universitet.
- Lindberg, T., & Facht, U. (2024). *Medieekonomi: Medieutveckling 2024*. Mediemyndigheten.
- Malmsten, A. (2024, 20 december). Nordisk konsolidering nästa steg för Amedia och Bonnier. *Dagens media*. <https://www.dagensmedia.se/fordjupning-och-opinion/analys/nordisk-konsolidering-nasta-steg-for-amedia-och-bonnier>
- Myndigheten för press, radio och tv. (2019). *Medieutveckling 2019: Mediemångfald*. Myndigheten för press, radio och tv.
- Svanberg, C. H. (2024). *AI-kommissionens Färdplan för Sverige*. Finansdepartementet.
- TT (2025, 10 februari). <https://via.tt.se/pressmeddelande/3785026/schibsted-media-inleder-partnerskap-med-openai?publisherId=3236931&lang=sv>
- TT/Omni. (2025, 17 januari). Trump väntar med att genomdriva Tiktok-förbud. *Omni*. <https://tt.omni.se/trump-vantar-med-att-genomdriva-tiktok-forbud/a/wg5e5P>
- Weinberg, N. (2023, 19 oktober). Här är de viktigaste trenderna på molnmarknaden just nu. *Computer Sweden*. <https://computersweden.se/article/1271499/har-ar-de-viktigaste-trenderna-pa-molnmarknaden-just-nu.html>
- Winberg, Y. (2025, 25 februari). Schibsted köper TV4 avgörande för att stärka portföljen. *Dagens Media*. <https://www.dagensmedia.se/tidningar-och-tidskrifter/dagspress/schibsted-koper-tv4-avgorande-att-starka-portfoljen>

2.

Desinformation: Exempel och trender 2025

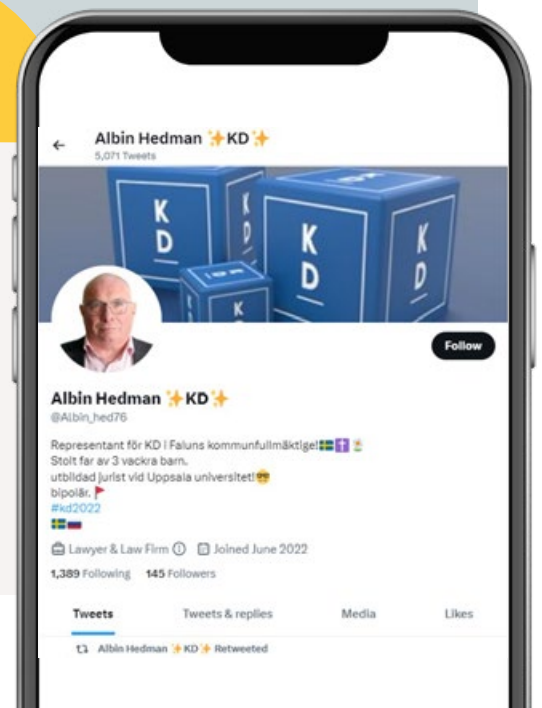
Författare: Mattias Svahn och Ola Svenonius,
Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI)

Det är riksdagsval, året är 2022. Valdagen infaller den 11:e september. Under valrörelsen förekom anklagelser om valfusk, framför allt på Twitter, mot det sittande regeringspartiet och vänstern som helhet. Socialdemokraterna ansågs maktfullkomliga, vänstern opålitlig. På valdagskvällen får ett konto tillhörande en fiktiv kommunfullmäktigeledamot i Falun med förkärlek för Ryssland hashtaggen #valfusk att trenda på Twitter genom en stor mängd retweets. Ledamotens konto pryds ironiskt nog av tidigare journalisten och pressombudsmannen Ola Sigvardssons porträtt, men kontot kallar sig Albin Hedman.¹ För den som följde Twitter såg det ut som att en diskussion om valfusk hade startats, men diskussionen fanns egentligen inte. Det var ett försök att manipulera Twitter-användarnas varseblivning och åsikter om valsystemets funktion och i förlängningen den svenska demokratins legitimitet. Det var desinformation.²

Figur 1. Skärmdump av Albin Hedmans konto på Twitter, september 2022.

¹ Kontot har bytt foto och utger sig idag för att heta Albin Hedlund och vara representant för SD i Farsta kommunfullmäktige (som inte finns - Farsta tillhör Stockholms kommun). Den ryska flaggan är borttagen men i övrigt är kontot sig likt. Se: https://x.com/albin_hed76 (2025-03-11).

² Fallet beskrivs närmare i Svenonius m.fl. (2023, s. 47).

Under de senaste tio åren har desinformation blivit en central politisk fråga. Som en del av den subversiva verksamhet riktad mot västvärlden som bland andra Ryssland ägnar sig åt, uppfattas desinformation som ett allvarligt hot mot demokratier världen över, inklusive Sverige (Ecker m.fl., 2024; Elsner m.fl., 2025). Begreppet kan definieras som "[vilseledande] information vars *funktion* är att vara vilseledande" (Fallis, 2015, s. 413). Fenomenet i sig är gammalt, men beteckningen "desinformation" syftar ursprungligen till en typ av verksamhet som kultiverades av den dåvarande sovjetiska underrättelsetjänsten. Den gick ut på att sprida allt från halvsanningar till rena falskarier för att förvränga en grupp människors verklighetsuppfattning på ett sådant sätt att de handlade i Sovjetunionens intresse (Kragh, 2024; Rid, 2021). Idag kan vi se hur desinformation praktiseras genom förfalskade ljudinspelningar, påhittade medborgarinitiativ, klonade webbsidor, diplomatiska utspel och ryktesspridning på sociala medieplattformar (Svahn & Svenonius, 2024). Variationen är stor och det är ofta svårt att avgöra om en enskild händelse i ett informationsflöde är del av en desinformationskampanj eller bara löst påhitt.

Desinformation i Sverige

I västvärlden har frågan om desinformation blivit politiskt sprängstoff och föremål för omfattande reglering, forskning, journalistisk granskning och debatt. EU har särskilt pekat ut desinformation som ett hot, vilket har resulterat i nya riktlinjer och strategier för att motverka detta fenomen. Åtgärderna inkluderar lagstiftning, nya enheter med uppgift att bemöta desinformationen och censur av ryska propagandakanaler, till exempel Sputnik och RT. (European Commission, 2018, 2023). Sverige har sedan 2022 inrättat Myndigheten för psykologiskt försvar (MPF)³, en egen myndighet med uppdraget att leda utvecklingen i att bemöta desinformation från främmande makt (på myndighetsspråk "otillbörlig informationspåverkan"). Inrättandet av MPF ger en indikation om hur pass allvarligt problemet anses vara för totalförsvaret.

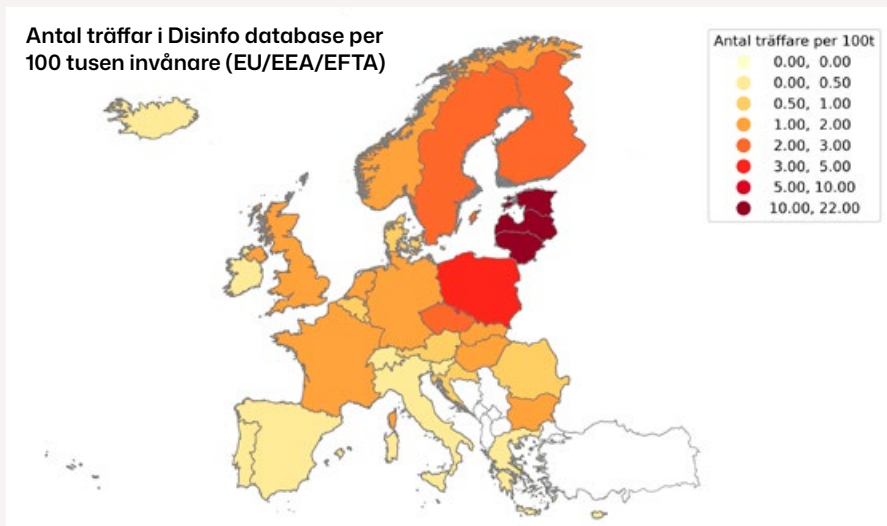
Hur utsatta är vi då i Sverige? Det är svårt att svara på. I Sverige har invånarna relativt stort förtroende för myndigheter och mediasystem (SOM-institutet, 2023; Strömbäck, 2022). Det har ansetts att detta förtroende har fungerat som ett slags buffert mot desinformation genom att människor litar på offentliga institutioner och medier och därför inte tror på osanningar (SOU 2020:56, s. 28). Det betyder emellertid inte att Sverige på något sätt är immun. För att göra befolkningen motståndskraftig mot det hot som desinformationen anses utgöra undervisas barn och unga i medie- och informationskunskap (se kap. 3 i denna antologi), medborgare

³ Se MPF:s webbplats: <https://mpf.se> (2025-02-19).

uppmannas i kampanjer att inte sprida lögner vidare och information om totalförsvaret skickas ut till samtliga hushåll i landet (MPF, 2023; MSB, 2024).

Rysk informationspåverkan diskuteras oftast som den dimensionerande hotbilden (se till exempel Valmyndigheten, 2023). Detta är rimligt: Kragh har visat att Sverige sedan lång tid anses vara ett prioriterat mål av ryska makthavare (Kragh, 2024). Rysslands intresse var att behålla Finland och Sverige alliansfria och det var därför ett politiskt bakslag när Finland och Sverige anslöt sig till Nato (Hansen, 2025). De desinformationskampanjer som fördes inför medlemskapet visar på att Ryssland mycket hellre hade sett ett försvarspolitiskt delat Skandinavien (Kragh, 2024). På det sättet går det att säga att Sverige i alla fall historiskt har varit föremål för rysk påverkan.

Redan innan medlemskapet i Nato var statliga ryska nyhetsmedier och propagandakanaler mycket aktiva gentemot Finland och Sverige. EU:s utrikestjänst driver sedan 2015 en enhet med uppgift att samla in och bemöta främst rysk information. Baserat på deras data, vilken visserligen inte är representativ för alla fall av desinformation, kan vi se att Sverige och Finland är relativt sett mer utsatta för desinformation från Ryssland än exempelvis Danmark och Norge. Som synliggörs i figur 2 är vi dock mindre utsatta än exempelvis de baltiska staterna och Polen.⁴

Figur 2. Summering av poster i EU:s databas över rysk desinformation, per land i EU/EEC/EFTA och relativt till befolkningsstorlek. Figuren är framtagen av Ola Svenonius, april 2025. Källa: *Disinfo database, version 2025-04-03*.

⁴ Disinfo database finns tillgänglig via <https://euvsdisinfo.eu/disinformation-cases>. Karta av: Sevdari, Kristian; Marmullaku, Drin (2023). Shapefile of European countries. Technical University of Denmark. Dataset. <https://doi.org/10.11583/DTU.23686383>.

Vi lever idag i ett säkerhetspolitiskt utmanande läge och en rad större kriser och katastrofer berör Sverige och omvärlden (krig, klimatförändringar, organiserad brottslighet för att nämna några). På samtliga av dessa områden spelar frågan om desinformation roll. Detta eftersom människors varseblivning, såväl som deras tillit till vetenskaplig kunskap och expertis, påverkar deras politiska prioriteringar och i förlängningen de politiska representanter som väljs (Bennett & Livingston, 2018; Ecker m.fl., 2022).

Allt är inte vad det synes vara

Desinformationens kraft ligger i dess potential att undergräva tillit mellan människor, till institutioner, demokratiska processer och traditionella medier. Berlinski m.fl. (2023) tar upp hur diskussioner om valfusk riskerar att minska förtroendet för demokratiska val och finner att effekten samvarierar med politisk övertygelse. Sådana diskussioner sker idag till stor del på sociala medier och digitala diskussionsforum (Kaati & Shrestha, 2024; Svenonius m.fl., 2023). Här följer tre exempel och som har varit tongivande i fråga om desinformation under det senaste året.

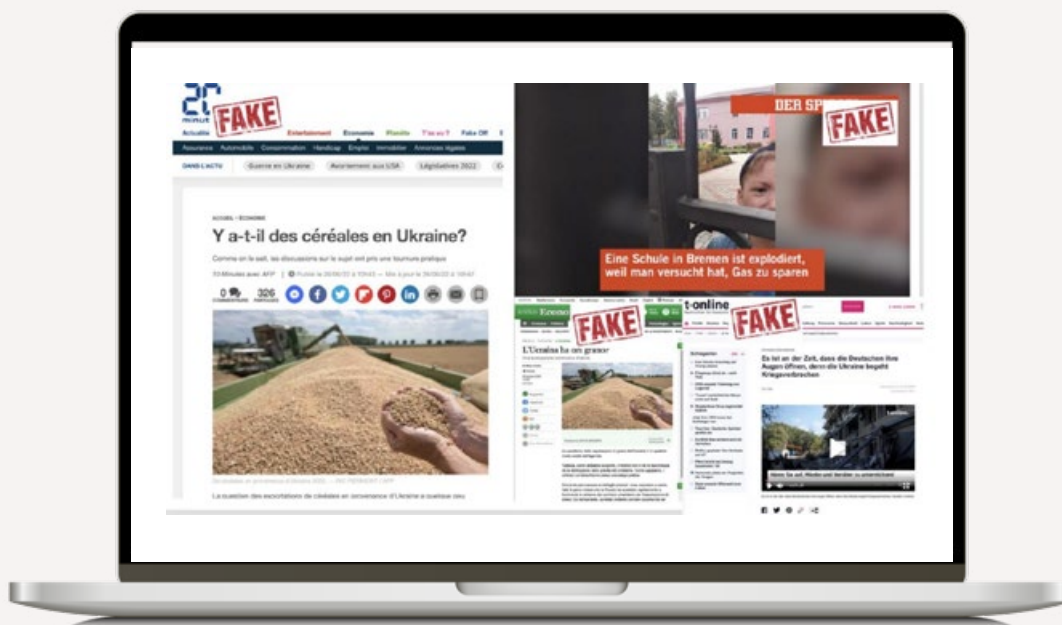
”Doppelgänger”

En av de större händelserna på senare tid är den så kallade ”Doppelgänger”-kampanjen. Kampanjen, som fortfarande pågår, bygger på att kлона etablerade nyhetsmediers webbsidor för att sprida vilseledande information. Dessa falska sidor blir trovärdiga just eftersom de till ytan ser identiska ut med den faktiska webbplatsen. Under valet till Europaparlamentet 2024 intensifierades denna kampanj och de falska hemsidorna kombinerades med falska konton på sociala medier för att förvirra väljare om kandidaternas positioner och valprogram. Kampanjen var särskilt omfattande i Frankrike och Tyskland (Alaphilippe, m.fl., 2022; European Union External Action Service, 2024; Müller, 2024), och har även förekommit i samband med de tyska valen i februari 2025 (Wesolows & Klug, 2025).

Kampanjen inleddes 2022 med skapandet av nya domäner som efterliknade väletablerade europeiska nyhetsmedier, som *Die Welt* och *La Repubblica*, tillsammans med ett nätverk av 47 andra falska nyhets sajter (Alaphilippe, m.fl., 2022). Via dessa kanaler producerades och spreds artiklar och narrativ med syfte att forma opinionen i en pro-rysk och anti-europeisk riktning. Spridningen skedde med hjälp av tusentals falska konton på plattformar som X (tidigare Twitter) och Facebook, där ett omfattande nätverk med upp till 50 000 konton användes för att maximera synligheten (Mascellino, 2024).

Kampanjen följde en tydligt strukturerad strategi. De ursprungliga kontona publicerade falska inlägg, som därefter delades och citerades av fler konton för att öka spridningen. Falska användare kommenterade texterna för att ytterligare förstärka genomslaget. För att undvika filtrering av de sociala medieplattformarnas algoritmer användes också vilseledande URL-omdirigeringar, där länkar gick via flera mellanliggande webbplatser (EU DisinfoLab, 2024; Hock m.fl., 2024).

Under perioden januari till maj 2024, särskilt veckorna före EU-valet i juni 2024, var Doppelgänger-kampanjen som mest aktiv. Den riktade sig direkt mot valprocessen och syftade till att försvaga förtroendet för EU och vissa politiska aktörer. Genom att anpassa budskapen till polariserande frågor i olika länder, som migration, energipolitik och kriget i Ukraina, försökte kampanjen påverka väljarbeteenden och skapa splittning (Thomas, 2024).

Figur 3. Exempel på falska klonade sajter, bild från Alaphilippe, m.fl., (2022).

Trollfabriker både här och där

Ett annat fenomen som fortsätter att påverka informationsmiljön är så kallade trollfabriker, som arbetar systematiskt för att sprida icke-autentiskt innehåll via sociala medier och digitala plattformar.

En läckt rapport från det ryska medieföretaget Social Design Agency (SDA), avslöjade omfattande aktiviteter relaterade till desinformation i samband med EU-valet 2024 (Bouchaud m.fl., 2025). Organisationen fungerade som en trollfabrik och använde sociala medier för att påverka opinionen. Mellan april 2022 och april 2023 höll SDA regelbundna möten med högt uppsatta tjänstemän inom den ryska presidentadministrationen för att ta fram strategier för 2024. De läckta filerna, som omfattade tusentals dokument från SDA:s servrar, delades med internationella medier som Delfi i Estland, *Süddeutsche Zeitung*, NDR och WDR i Tyskland. SDA:s huvudsakliga mål var att sprida falska narrativ om migration, ekonomiska frågor och valfusk för att skapa splittring, missnöje och minska tilliten till demokratiska processer, försvaga Ukrainas ställning och påverka stödet för högerextrema partier i EU-valet, till exempel AfD i Tyskland och RN i Frankrike (Schemes (RFE/RL), 2024). Rapporten visar att SDA även producerade innehåll som var kritiskt mot liberala värderingar och klimatpolitik, samt förstärkte oro för ekonomiska osäkerheter.

SDA använde flera verktyg för att uppnå sina mål, som inlägg i kommentarsfält, så kallade internetmemer, falska nyheter och till och med gatumkonst. Botnät, internetmemer och manipulerade nyheter användes särskilt för att påverka opinionen i Tyskland, Frankrike och Polen (Morozova, 2024). Den så kallade "Ryska digitala armén" inom SDA hade ambitiösa produktionsmål. Under de första månaderna av 2024 publicerades 33,9 miljoner kommentarer på digitala plattformar. Under våren 2024 producerades cirka 39 000 "innehållsenheter" med syftet att stärka europeiska ryssvänliga partier skeptiska mot väst (Ibid.). Dokumenten avslöjar att SDA öppet arbetade med att skapa falska narrativ och att EU-valet 2024 var ett centralt mål. SDA är en del av ett nätverk av ryska organisationer som framför allt sprider propaganda om kriget i Ukraina. Nätverket är föremål för flera sanktioner från både EU och Storbritannien (Daryna Antoniuk, 2023; OpenSanctions, 2024).

Verksamhet som liknar trollfabriker har även dokumenterats i Sverige. TV4:s Kalla fakta avslöjade under våren 2024 hur ett svenskt politiskt parti, i strid med den uppförandekod som partiets representanter i Europaparlamentet hade undertecknat, använde anonyma konton för att förstärka sina politiska narrativ (International IDEA, 2024; TV4, 2024). TV4 visade hur partiets kommunikationsavdelning arbetade systematiskt

på sociala medier för att förstärka utvalda narrativ, stundtals sådana som har kategoriserats som högerextrema. Syftet var att skapa en illusion av ett bredare stöd för dessa narrativ än vad som faktiskt fanns och samtidigt attackera meningsmotståndare och oberoende medier.

Exemplen ovan visar hur produktionen av desinformation har effektiviserats och idag används av olika typer av aktörer med olika syften. De ryska operationerna har en koppling till statligt sanktionerade strategiska mål på en europeisk nivå, medan den svenska verksamheten främst var inriktad på svensk politik. Ändå finns likheter i metoderna: att skapa innehåll skraddarsytt för vissa målgrupper och att sprida dessa via anonyma eller falska konton på de stora sociala medieplattformarna för att uppnå organisationens uppsatta mål.

Generativ AI

Den ökande användningen av AI-teknik för att skapa manipulerat innehåll har skapat nya utmaningar. Inför supervalåret 2024 fanns farhågor om att AI-genererade bilder, videor ("deepfakes") och inlägg, skulle användas för att sprida falska narrativ och vilseleda allmänheten (Busch & Ware, 2023). I Sverige har vi sett reklamfilmer i sociala medier där det ser ut som om vice statsminister och partiledare Ebba Busch förespråkar vissa investeringar, men det rörde sig om ett klassiskt bedrägeri (Eklund, 2024). Ett annat uppmärksammat exempel från april 2024 som hade politiskt syfte är en deepfake-video skapad av Dansk Folkeparti där Danmarks statsminister, Mette Frederiksen, framställs som om hon gör uttalanden hon aldrig gjort (Flølo, 2024). Fallet med Mette Fredriksen illustrerar hur deepfakes kan utnyttjas för att vilseleda väljare, särskilt de med lågt till måttligt engagemang i valrörelser. Händelsen är ett av de första dokumenterade fallen i Skandinavien där deepfakes används med ett tydligt politiskt syfte (Lerhard, 2024).

”**F**allet med Mette Fredriksen illustrerar hur deepfakes kan utnyttjas för att vilseleda väljare, särskilt de med lågt till måttligt engagemang i valrörelser.”

När supervalåret 2024 skulle summeras var slutsatsen att det är svårt att säga i vilken utsträckning deepfakes påverkade valresultaten i exempelvis Europa och USA, men att AI-genererat innehåll fortsätter att "förorena" internet med manipulerat innehåll (se bl.a. Verma m.fl., 2024). Det är således ingen tillfällighet att begreppet "slop", lågkvalitativt innehåll genererat av AI, ingick i Institutet för språk och folkminnets nyordslista för 2024 (Isof, 2024).

Yttrandefrihet eller desinformation?

I början av 2025 implementerade Meta omfattande policyförändringar för sina plattformar, vilka inkluderar Facebook, Instagram, WhatsApp och Threads (Zuckerberg, 2025). I korthet tar Meta bort oberoende faktagranskning av tredje part till förmån för användardrivna "Community Notes", vilket kommer att likna det arbetssätt som X har.⁵ Förändringarna omfattar också att regler kring inlägg som i Sverige skulle kallas för hets mot folkgrupp och förtal lättas upp. I början av 2025 gick Google, Meta och X samtidigt med på att skriva under en ny uppdaterad och förstärkt version av EU:s frivilliga uppförandekod för digitala miljöer (Chee, 2025), så det återstår att se vad Metas förändringar kommer att innebära för Europa och Sverige. Användardrivna rapporteringssystem fungerar på ett annat sätt än traditionella faktagranskningar och en jämförelse från 2023 visade sig resultera i att olika typer av inlägg granskas (Pilarski m.fl., 2023). Samtidigt luckras Metas riktlinjer för vilket innehåll som definieras som hat och hot upp. Nu kommer inlägg som tidigare betraktats som dehumaniserande, exempelvis kopplade till kön, sexualitet och religion att tillåtas (Newton, 2025). Förespråkare menar att detta stärker yttrandefriheten, medan kritiker varnar för ytterligare ökad spridning av hat, hets och polarisering (Scott, 2025).

Ovanstående sker mot bakgrund av både en politisering av faktagranskning och forskning om desinformation (se Napoli, 2025), såväl som en diskussion om desinformationens effekter. Till exempel argumenterar Belogolova m.fl. (2024) för att informationspåverkan ofta tillskrivs alltför stor effekt och att omfattande diskussion om desinformation i sig riskerar ge den ytterligare spridning. Budak m.fl. (2024) framför att sociala medier ibland får skulden för alltför stora samhälleliga förändringar och att det oftast är en liten och relativt marginell grupp av individer som står för den mesta konsumtionen av vilseledande budskap. Ecker m.fl. (2024), å andra sidan, anser att vi riskerar att underskatta vilseledningens påverkan på

⁵ Community Notes syftar på markeringar författade av användarna själva som kan tillskrivas ett givet inlägg och markera det som falskt.

demokratin. I ljuset av JD Vances tal vid säkerhetskonferensen i München, där den amerikanska vicepresidenten anklagade Europas ledare för att utgöra det främsta hotet mot demokrati och yttrandefrihet, och att prominenta amerikanska forskningsinstitut med fokus på desinformation tvingas stänga (Menn, 2024), kan det vara rådsamt att inte avfärda propagandans effekter alltför tidigt.

Slutord: Vad kan vi vänta oss i framtiden?

Vi kan förvänta oss att desinformation fortsätter att vara ett strategiskt verktyg för främmande makt. Ryssland, som anser sig vara i en långvarig konfrontation med västvärlden, kommer troligen att fortsätta sina desinformationsinsatser (Vendil Pallin, 2023). De strategiska målen är att skapa splittring inom EU, minska stödet till Ukraina och att undergräva samarbetet mellan EU-medlemsländerna (Försvarsberedningen, 2023, s. 49ff). Även om Sverige har ett relativt starkt förtroende för myndigheter och nyhetsmedier, visar forskning att de som redan är misstänksamma blir mer mottagliga för desinformation – och blir ännu mer misstänksamma (Lewandowsky m.fl., 2012). Genom att fokusera på frågor som redan polariserar europeiska samhällen – såsom migrationspolitik, säkerhet och klimatförändringar – kan desinformationsaktörer få större genomslag och förstärka redan existerande spänningar. I takt med att tjänster baserade på AI tar plats i samhället kan vi sannolikt vänta oss att se mer av informationspåverkan med sikte på AI-tjänsternas träningsdata (NewsGuard, 2025).

”**Även om Sverige har ett relativt starkt förtroende för myndigheter och nyhetsmedier, visar forskning att de som redan är misstänksamma blir mer mottagliga för desinformation – och blir ännu mer misstänksamma.**”

I Sverige och EU kan vi förvänta oss att antagonistiska aktörer kommer att fortsätta rikta in sig på politiskt känsliga frågor och utnyttja olika former av polarisering i samhället. Förutom att vara vaksamma för påverkan mot riksdagsvalet 2026 bör vi också vara uppmärksamma på polariserande narrativ som ifrågasätter Sveriges och EU:s stöd till Ukraina, vetenskaplig kunskap, jämställdhetspolitiken, klimatförändringarna och folkhälsopolitiken. Det kan handla om allt från mikroplast till vindkraftparker vid Gotland (Larsson, 2024) eller idéer om migration och ett stundande "folkutbyte" (jfr Pollack Sarnecki m.fl., 2023). Dessa ämnesområden har redan varit mål för omfattande desinformation, både i Sverige och utomlands.

I den politiska diskursen ses desinformation som ett allvarligt hot mot demokratin och samhällsstabiliteten, både i Sverige och i Europa (European Commission, 2025). Internationella aktörer, främst Ryssland men även Kina, är aktiva i spridningen av vilseledande information med syfte att undergräva den svenska demokratin och polarisera samhället (Hellström m.fl., 2024; Kragh, 2024). Den här utvecklingen stämmer överens med den internationella trenden där vi ser en ökad uppmärksamhet för statliga och icke-statliga aktörer som använder desinformation som ett verktyg för att påverka opinionen och destabilisera politiska system. 2025 är ett år där desinformationskampanjer kommer att bli ännu mer sofistikerade och svårupptäckta, exempelvis genom användningen av AI och kampanjer som till exempel "Doppelgänger". Dessa trender förväntas fortsätta i framtiden, där främmande makter, kriminella aktörer och extremistiska grupper kommer att använda desinformation som ett strategiskt verktyg för att påverka opinionen och underminera förtroendet för demokratiska institutioner. Hur detta ter sig och om "Albin Hedman" återigen försöker blanda sig i riksdagsvalet även 2026 återstår att se.

Referenser

- Alaphilippe, A., Machado, G., Miguel, R., & Poldi, F. (2022). *Doppelganger Media clones serving Russian propaganda*. EU vs Disinfo. <https://www.disinfo.eu/wp-content/uploads/2022/09/Doppelganger-1.pdf>
- Belogolova, O., Foster, L., Rid, T., & Wilde, G. (2024, maj 3). Don't Hype the Disinformation Threat. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/dont-hype-disinformation-threat>
- Bennett, W. L., & Livingston, S. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*, 33(2), 122-139. <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>
- Berlinski, N., Doyle, M., Guess, A. M., Levy, G., Lyons, B., Montgomery, J. M., Nyhan, B., & Reifler, J. (2023). The Effects of Unsubstantiated Claims of Voter Fraud on Confidence in Elections. *Journal of Experimental Political Science*, 10(1), 34-49. <https://doi.org/10.1017/XPS.2021.18>
- Bouchaud, D. P., Forensics, A., Lesplingart, A., & Atanasova, A. (2025). *Influence by Design: Doppelgänger, Sanctions, Meta and the Social Design Agency*. Reset Tech, Check First, AI Forensics.
- Budak, C., Nyhan, B., Rothschild, D. M., Thorson, E., & Watts, D. J. (2024). Misunderstanding the harms of online misinformation. *Nature*, 630(8015), 45-53. <https://doi.org/10.1038/s41586-024-07417-w>
- Busch, E., & Ware, J. (2023). *The Weaponisation of Deepfakes* (s. 20) [Policy Brief]. International Centre for Counter-Terrorism. <https://www.icct.nl/sites/default/files/2023-12/The%20Weaponisation%20of%20Deepfakes.pdf>
- Chee, F. Y. (2025, januari 20). Facebook, X, YouTube to do more against online hate speech, EU says. *Reuters*. <https://www.reuters.com/technology/facebook-x-youtube-do-more-against-online-hate-speech-eu-says-2025-01-20/>
- Daryna Antoniuk. (2023, juli 31). *EU Sanctions Individuals, Organizations Connected to Russian Disinformation Network*. The Record - Recorded Future News. <https://therecord.media/eu-sanctions-russian-operation-rnn-media>
- Ecker, U., Lewandowsky, S., Cook, J., Schmid, P., Fazio, L. K., Brashier, N., Kendeou, P., Vraga, E. K., & Amazeen, M. A. (2022). The psychological drivers of misinformation belief and its resistance to correction. *Nature Reviews Psychology*, 1(1), 13-29. <https://doi.org/10.1038/s44159-021-00006-y>
- Ecker, U., Roozenbeek, J., van der Linden, S., Tay, L. Q., Cook, J., Oreskes, N., & Lewandowsky, S. (2024). Misinformation poses a bigger threat to democracy than you might think. *Nature*, 630(8015), 29-32. <https://doi.org/10.1038/d41586-024-01587-3>
- Eklund, H. (2024, augusti 31). Deepfake-Ebba Busch används i AI-bedrägeri. *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/Eybk9o/deepfake-ebba-busch-kd-anvands-i-ai-bedrageri>
- Elsner, M., Atkinson, G., & Zahidi, S. (2025). *The Global Risks Report 2025* (20th edition). World Economic Forum.
- EU DisinfoLab. (2024, oktober 30). What is the Doppelganger operation? List of resources. EU DisinfoLab. <https://www.disinfo.eu/doppelganger-operation/>

European Commission. (2018). *Action Plan against Disinformation* [JOIN(2018) 36 final]. European Union.

European Commission. (2023). *Digital Services Act: Application of the risk management framework to Russian disinformation campaigns*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2759/764631>

European Commission. (2025, februari 13). *Tackling online disinformation | Shaping Europe's digital future*. Tackling Online Disinformation. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/online-disinformation>

European Union External Action Service. (2024). *Doppelganger strikes back: FIMI activities in the context of the EE24* [Technical Report]. European Union External Action Service. https://euvsdisinfo.eu/uploads/2024/06/EEAS-TechnicalReport-DoppelgangerEE24_June2024.pdf

Fallis, D. (2015). What is disinformation? *Library Trends*, 63(3), 401–426. <https://doi.org/10.1353/lib.2015.0014>

Flølo, J. (2024, april 30). *Dansk Folkeparti i Danmark brukar «deepfake» av statsminister Mette Frederiksen i video*. NRK. <https://www.nrk.no/norge/dansk-folkeparti-i-danmark-brukar-deepfake-av-statsminister-mette-frederiksen-i-video-1.16864556>

Försvarsberedningen. (2023). *Allvarstid. Försvarsberedningens säkerhetspolitiska rapport 2023* [Ds 2023:19]. Regeringskansliet. <https://www.regeringen.se/contentassets/de808e940116476d8252160c58b78bb7/allvarstid-ds-202319.pdf>

Hansen, F. S. (2025). *Russian military thinking about the Baltic Sea and the Arctic* [DIIS Policy Brief]. Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS). <https://pure.diis.dk/ws/files/26437168/russian-military-web.pdf>

Hellström, J., Puranen, M., Kytöneva, S., & Kallioniemi, P. (2024). *Are Russian Narratives Amplified by PRC Media? A Case Study on Narratives Related to Sweden's and Finland's NATO Applications*. NATO Stratcom Centre of Excellence. <https://stratcomcoe.org/publications/are-russian-narratives-amplified-by-prc-media-a-case-study-on-narratives-related-to-swedens-and-finlands-nato-applications/298>

Hock, A., Thust, S., & Bernhard, M. (2024, november 18). *Doppelganger: CORRECTIV investigations bring Russian propaganda campaign to a halt* [EDMO]. <https://edmo.eu/publications/doppelganger-correctiv-investigations-bring-russian-propaganda-campaign-to-a-halt/>

International IDEA. (2024, april 8). *Code of Conduct for the 2024 European Parliament Elections*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. <https://www.idea.int/european-code-of-conduct-2024>

Isof. (2024, december 27). *Nyordslistan 2024* [Text]. <https://www.isof.se/svenska-spraket/nyord/nyordslistan-2024>

Kaati, L., & Shrestha, A. (2024). #EUVALET. Stockholms universitet. <http://daisy.dsv.su.se/divaexport/fil?id=289477>

Kragh, M. (2024). *Russian Information Influence Operations Towards Sweden* (No. SCREEUS report nr. 18). Centrum för Östeuropastudier. <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/sceeuus/2024-publications/russian-information-influence-operations-towards-sweden.pdf>

- Larsson, Å. (2024, oktober 21). Fel om mikroplaster och bisfenol i Stefan Sauks vindkraftvideo. *Källkritikbyrån*. <https://kallkritikbyran.se/fel-om-mikroplaster-och-bisfenol-i-stefan-sauks-vindkraftvideo/>
- Lerhard, J. (2024). Efter hård kritik: Morten Messerschmidt försvarar falsk video med Mette Frederiksen. *Politiken - Den levande avis*. <https://politiken.dk/kultur/medier/art9879175/Morten-Messerschmidt-forsvarer-falsk-video-med-Mette-Frederiksen>
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., Seifert, C. M., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and Its Correction: Continued Influence and Successful Debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106–131. <https://doi.org/10.1177/1529100612451018>
- Mascellino, A. (2024, februari 22). *Russian-Aligned Network Doppelgänger Targets German Elections*. Infosecurity Magazine. <https://www.infosecurity-magazine.com/news/russia-network-doppelganger/>
- Menn, J. (2024, juni 14). Stanford's top disinformation research group collapses under pressure. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/technology/2024/06/14/stanford-internet-observatory-disinformation-research-lawsuits-politics/>
- Morozova, A. (2024, september 16). Leaked Files from Putin's Troll Factory: How Russia Manipulated European Elections. *VSquare.Org*. <https://vsquare.org/leaked-files-putin-troll-factory-russia-european-elections-factory-of-fakes/>
- MPF. (2023). *Bli inte lurad – Handbok för privatpersoner*. Myndigheten för psykologiskt försvar. <https://mpf.se/publikationer/publikationer/2023-12-04-bli-inte-lurad---handbok-for-privatpersoner>
- MSB (Red.). (2024). *Om krisen eller kriget kommer: Viktig information till Sveriges invånare*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
- Müller, M. M. (2024). *Looking Doppelgänger: An Analysis of Evolving State-Sponsored Disinformation Tactics*. [Masters, niversity of Twente]. <http://essay.utwente.nl/102708/>
- Napoli, P. M. (2025). In pursuit of ignorance: The institutional assault on disinformation and hate speech research. *The Information Society*, 41(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/01972243.2024.2419105>
- NewsGuard. (2025, mars). *A well-funded Moscow-based global 'news' network has infected Western artificial intelligence tools worldwide with Russian propaganda*. NewsGuard's Reality Check. <https://www.newsguardrealitycheck.com/p/a-well-funded-moscow-based-global>
- OpenSanctions. (2024, november 28). *Social Design Agency*. OpenSanctions.Org. <https://www.opensanctions.org/entities/NK-d3FQdNM59TvJzyw2UsBJKE/>
- Pilarski, M., Solovev, K., & Pröllochs, N. (2023). *Community Notes vs. Snoping: How the Crowd Selects Fact-Checking Targets on Social Media* (No. arXiv:2305.09519). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2305.09519>
- Pollack Sarnecki, H., Lioufas, A., & Jarlsbo, M. (2023). *Rutten demokrati – Konspirationspropaganda, rasism och våld* [FOI-R--5473--SE]. Totalförsvarets forskningsinstitut. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5473--SE>
- Rid, T. (2021). *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. Profile Books Limited.

Schemes (RFE/RL). (2024, september 17). Leaked Records Detail Vast Russian Influence Campaign Targeting Ukraine, EU. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/russia-ukraine-disinformation-propaganda-campaign/33123498.html>

Scott, M. (2025, januari 8). Analysis: Meta's fact-checking pullback will have global consequences. *DFRLab*. <https://dfrlab.org/2025/01/08/analysis-metas-fact-checking-pullback-will-have-global-consequences/>

SOM-institutet. (2023). SVENSKA TRENDER 1986-2023 [Report]. GU. https://www.gu.se/sites/default/files/2024-04/Svenska%20trender%201986-2023_0.pdf

SOU 2020:56. (2020). *Det demokratiska samtalet i en digital tid: Så stärker vi motståndskraften mot desinformation, propaganda och näthat* [SOU 2020:56]. Norstedts juridik. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2020/09/sou-202056/>

Strömbäck, J. (2022). *Professor i journalistik, medie- och kommunikationsvetenskap vid Göteborgs universitet* [Policypapper]. Fores. https://fores.se/wp-content/uploads/2022/05/Stromback-Mediefortroende-i-Europa-och-Sverige-2022.pdf?utm_source=chatgpt.com

Svahn, M., & Svenonius, O. (2024). *Desinformation och påverkan i samband med EU-valet 2024* [FOI Memo 8375]. FOI Totalförsvarets forskningsinstitut.

Svenonius, O., Olsson, S., Forsgren, M. M., Jarlsbo, M., & Dungal, E. (2023). *Så någon valfusk? - Informationsmiljön på sociala medier i samband med valrörelsen 2022* [FOI-R--5429--SE]. FOI Totalförsvarets forskningsinstitut. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5429--SE>

Thomas, E. (2024). *Russian influence operation Doppelganger linked to fringe advertising company*. Institute for Strategic Dialogue. https://www.isdglobal.org/digital_dispatches/russian-influence-operation-doppelganger-linked-to-fringe-advertising-company/

TV4. (2024). *Kalla fakta: Undercover i trollfabriken* [TV4]. Kalla fakta: Undercover i trollfabriken. <https://www.tv4play.se/program/cd339dace9a80bb132d9/kalla-fakta-undercover-i-trollfabriken>

Valmyndigheten. (2023, oktober 6). *Valmyndighetens dimensionerande hotbild för EU-valet 2024*. Valmyndigheten.

Vendil Pallin, C. (2023). Russia's national security: Fighting the West for regional hegemony. I M. Engqvist & E. Wannheden (Red.), *Russia's War Against Ukraine and the West: The First Year* (s. 33-44). FOI Totalförsvarets forskningsinstitut. <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--5479--SE>

Verma, P., Oremus, W., & Zakrzewski, C. (2024, november 9). AI didn't sway the election, but it deepened the partisan divide. *Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/technology/2024/11/09/ai-deepfakes-us-election/>

Wesolows, K., & Klug, T. (2025). *Fact check: Russia's influence on the 2025 German election - DW - 02/18/2025* [Nyheter]. Dw.Com. <https://www.dw.com/en/fact-check-how-russia-is-influencing-the-2025-german-election/a-71664788>

Zuckerberg, M. (2025, januari 7). More Speech and Fewer Mistakes. *Meta*. <https://about.fb.com/news/2025/01/meta-more-speech-fewer-mistakes/>

3.

Kan utmaningar i ett föränderligt medielandskap bemötas med medie- och informationskunnighet?

Författare: Catharina Bucht

Kunskapsluckor

Sverige var tidigt ett av de mest digitaliserade länderna i Europa. Datortätheten var hög, i skolan, på arbetet och i hemmen. Men för att vi till fullo ska kunna dra nytta av de möjligheter som har följt med digitaliseringen behöver utbildning med fokus på medie- och informationskunnighet och digital kompetens gå sida vid sida med denna utveckling.

Det finns dock indikationer på att så inte skett. Resultat från den internationella studien ICILS 2023 visar att svenska elevers kompetens i åttonde klass visserligen ligger på samma nivå som EU/OECD:s snitt men att många saknar källkritisk kompetens. Fyra av tio svenska elever saknar förmåga att värdera den digitala informationens trovärdighet, relevans och användbarhet. Det räcker således inte med att rulla ut datorer till varje elev eller att beundra med vilken lätthet de unga tar till sig ny teknik, det måste till kompletterande kunskap (Utbildningsdepartementet, 2024).

Även Skolinspektionens rapport *Undervisning i källkritiskt förhållningssätt. Fokus på gymnasieskolan* (2024) visar på brister. En "majoritet av de granskade skolorna behöver stärka arbetet med att ge eleverna möjlighet att lära sig ett källkritiskt förhållningssätt" (Skolinspektionen, 2024, s. 5). Undervisningen omfattar i låg grad mediekällor som bilder, rörlig bild och ljud. Granskningen visar också att det finns ett fokus på förberedelse för fortsatta studier, inom de högskoleförberedande programmen, men inte för samhällslivet. De elever som läser yrkesförberedande program riskerar att ges sämre förutsättningar än elever i de mer teoretiska programmen. Brister i undervisning vad gäller källkritisk granskning av annat än textbaserad information framgick även i en tidigare granskning (Skolinspektionen, 2018). Bild och rörlig bild är centrala i vår tids mediemiljö och kanske framför allt när det gäller den mediemiljö de unga rör sig i.

Inom sitt verksamhetsområde ska Mediemyndigheten "verka för yttrandefrihet, medie- och informationskunnighet samt möjligheterna till mediemångfald och tillgänglighet" (SFS 2023:844). Därmed har MIK-uppgiften permanentats i statsförvaltningen och frågorna kan garanteras det utrymme och den långsiktighet som de kräver. Det är tack vare enträget arbete, utfört av forskare, bibliotekarier och civilsamhällesaktörer bland andra, som vi har nått hit. Dessa yrkesgrupper har länge lyft vikten av att befolkningen har goda förutsättningar i mötet med medier och information, såsom kunskaper och förmågor att hantera nya medieformat och -företeelser för att kunna nyttja sina rättigheter. Medie- och informationskunnighet är på så sätt ytterligare en byggsten i ett fundament för vår yttrandefrihet och den fria åsiktsbildningen.

Digitaliseringen underlättar – och utmanar – demokratin

Digitaliseringen har inneburit en demokratisering vad gäller tillgången till information och ger unika möjligheter för var och en att nå ut med sin röst. Utvecklingen har dock även följts av utmaningar. För dem som idag är i vuxen ålder har många förändringar skett i medielandskapet, inte sällan i snabb takt. Vad innebär det för den enskilde att befinna sig i ett medielandskap i ständig förändring?

Fler kanaler och plattformar med mer innehåll har inneburit mer av allt och ett större ansvar för att hantera och sortera i detta ligger på den enskilde och dennes kunskaper. För att fånga vår uppmärksamhet har det offentliga samtalsklimatet ofta hårdnat, ljudvolymen har höjts och känslolag argument och åsikter förs fram framför fakta. Olika aktörers agerande påverkas också av vilka villkor eller affärsmodeller de har att förhålla sig till.

” I stället för att rikta fokus mot källan är det kanske mer användbart att se till innehållets avsändare. ”

AI och den nya teknikens påverkan på informationsmiljön

Med hjälp av AI-teknik förväntas arbete inom i stort sett varje samhällssektor kunna effektiviseras. Så även inom medieområdet, där tekniken med generativ AI kan utveckla och förenkla journalistiska processer. Samtidigt innebär AI inom just medieområdet en utmaning, för enskilda individer, för samhället och den demokratiska utvecklingen i stort. Fabrikerat och manipulerat innehåll – text, bild och ljud – förekommer i allt fler sammanhang och kan spridas snabbt och storskaligt, inte sällan som del i orkestrerade påverkansoperationer. Genom algoritmstyrda medieflöden hamnar vi enkelt i strömmar av information och nyheter som bekräftar, snarare än utmanar, åsikter vi redan har, alternativt premierar sensationellt och känsloladdat innehåll.

Nya perspektiv på tidigare kunskap

Tidigare kunskaper om och förhållningssätt till medier och information kan utmanas av ny teknik och nya företeelser i den offentliga debatten. Beprövade metoder att granska text, bild och ljud är inte självklart effektiva i den medie- och informationsmiljö vi idag befinner oss i. Med innehåll skapat genom AI-teknik kan det vara svårt att spåra ursprungskällan och vår tillit till det vi ser, hör och läser kan minska.

Men vad gäller vårt förhållningssätt till medier och information har det i grund och botten kanske ändå inte skett så stora förändringar som man kan tro, mycket är sig likt. Det handlar fortfarande om att kunna finna information, värdera denna och ha kunskaper om hur du kan gå till väga för att uttrycka din åsikt. Det finns däremot fler avsändare, snabbare tekniker och en strid ström av nya företeelser och aktörer att applicera dessa kunskaper och förmågor på. I stället för att rikta fokus mot källan

är det kanske mer användbart att se till innehållets avsändare. Vad har avsändaren för intentioner? Har avsändaren etiska regler att förhålla sig till? Är innehållet som presenteras eller publiceras föremål för granskning eller är det upp till mig som enskild att göra bedömningen? Genom att ställa sig dessa frågor kan användaren bilda sig en uppfattning som kan bidra till att skapa ett rimligt förtroende för olika avsändare.

Det är i sammanhanget dock viktigt att stärkt medie- och informationskunnighet inte ses som en patentlösning för omdömesgill värdering av information och avsändare, eller som skydd mot påverkanskampanjer och desinformation. För att kunna värdera information och olika påståenden är grundläggande (fakta-)kunskaper fortsatt centrala, sådant som lärs ut i skolan – en allmänbildning om man så vill. Det är som ett komplement till dessa kunskaper som medie- och informationskunnigheten bör ses.

Mediemyndighetens arbete med MIK

Det instruktionsbundna myndighetsuppdraget inom MIK är viktigt då den snabba utvecklingen på medieområdet medför behov av uppdaterad eller ny kunskap över tid. Det är därför naturligt att Mediemyndighetens arbete omfattar ett stärkande av kunskaper och förmågor relaterat till medielandskapets utveckling nu och framöver.

Uppdraget utgår ifrån en helhetssyn på medie- och informationskunnighet och omfattar alla åldrar. En övergripande bild av verksamhetens delområden – omfattande kartläggning och analys, samverkan och koordinering, samt engagemang och kunskapsdelning – kan liknas vid en ekologi med tydlig koppling till och i samspel med varandra.

För närvarande arbetar Mediemyndigheten i flera spår som kompletterar varandra. En systematisk och återkommande lägesbeskrivning av det MIK-främjande arbetet är centralt. Mediemyndigheten kartlägger MIK-området i samhällsstrukturen utifrån tre beståndsdelar:

- styrning,
- struktur och implementering vilket omfattar aktörer och insatser, samt
- kunskapsutveckling.

Som koordinator för samverkan inom nätverket MIK Sverige⁶ utbyter myndigheten och andra aktörer inom området kunskap och information om

⁶ Mediemyndigheten koordinerar MIK Sverige: ett nätverk som består av 22 myndigheter och organisationer samt fyra så kallade "kretsar" - Folkbildningsarenan för MIK, Interregionala MIK-nätverket, Akademiskt forum för MIK-forskning samt Mediearenan för MIK. Tillsammans utgör dessa MIK Sverige.

pågående initiativ samt mer målgruppsnära arbete. Sedan många år finns flera aktörer som utifrån olika aspekter arbetar med MIK gentemot olika målgrupper. Att mötas i nätverk sänker tröskeln för vidare samarbete och minskar risk för dubbelarbete eller att hjul uppfinns om och om igen.

Nätverkets samlade resurser kommer praktiken till del via kunskapsdelning i den öppna databasen MIK Sveriges kunskapsbank ⁷. Vid sidan om denna sprids information och kunskap i rapporter och trycksaker. Genom kartläggning och samverkan kan vita fläckar identifieras och nya relevanta resurser och kunskapsunderlag arbetas fram, vilket leder till en kunskapsökning.

Bred samverkan och uthållighet

För stärkt egenmakt och självförtroende i mötet med olika typer av utmaningar i dagens medie- och informationsmiljö krävs kunskaper och förmågor för att kunna finna, analysera och kritiskt värdera information och sammanhang samt tillräckliga förmågor för att själv kunna uttrycka sig. Lika viktigt som att kunna läsa och skriva är det idag att ha grundläggande förmågor för att kunna söka information, värdera och förstå det som vi möter, i de olika former som det kommer till oss. Det här berör alla åldrar, och kunskaperna behöver läras, tränas och uppdateras genom hela livet.

Under kommande år utvecklas de ovan nämnda delområdena därför med ytterligare innehåll. Mediemyndigheten har i samarbete med sina motsvarigheter i de nordiska länderna tagit fram en undersökning om befolkningens kunskaper och attityder på MIK-området. På sikt, om undersökningen upprepas, kommer denna att kunna ge en bild av hur kunskapsutvecklingen ser ut i respektive land och dessutom möjliggöra jämförelser länderna emellan. Med en återkommande undersökning byggs kännedom om vilka kunskaper som behöver förstärkas och kommande insatser kan bli mer träffsäkra.

På uppdrag av regeringen tar Mediemyndigheten, i samverkan med aktörerna i nätverket MIK Sverige, även fram en utbildning för att i en tid med AI och desinformation stärka medie- och informationskunnigheten på bred front i befolkningen. Det handlar om grundläggande kunskaper om olika mediers villkor, hur digital teknik kan påverka vilket innehåll användaren möter och vad som kännetecknar trovärdiga förmedlare av information. Syftet är att främja medvetenhet och reflektion i mötet med

⁷ <https://www.kunskapsbank-miksverige.se/>

information och medier. Utbildningsinsatsen är långsiktig och kommer att sjösättas under 2025/2026. Insatsen är riktad både till allmänhet och till dem som i sin profession utbildar andra. En stor utmaning för myndigheten är att nå ut med denna satsning.

Att ständigt tänka på och använda sig av alla de aspekter som ryms inom medie- och informationskunnigheten kan vara energikrävande. Grundläggande kunskaper om och förståelse för vilka förutsättningar och mekanismer som styr våra medieflöden behöver vara så pass internaliserade att de blir en naturlig del av medievardagen och leder till medvetna val. För detta behövs kontinuerlig utbildning och träning.

Vad gäller barn och unga finns en fördel i att de till viss del kan nås inom ramen för skolans arbete, men för att stärka medie- och informationskunnigheten i den vuxna befolkningen behövs andra insatser. För dem som själva söker kunskap och träning finns redan idag resurser och Mediemyndighetens storskaliga utbildningssatsning kommer att komplettera och förstärka dessa. Utmaningen är att nå utanför denna krets. Här behövs nya innovativa grepp och gemensamma insatser, på arbetsplatser, i det offentliga rummet, genom annonsering på sociala medieplattformar och med medieföretagens hjälp.

Slutord

En bred utbildningssatsning kan bidra till att göra skillnad för att stärka befolkningens kunskap, beredskap och förmågor i mötet med medier och information i de olika former de kommer. Men det behövs även en bred satsning från flera håll för att stärka tilliten till samhällets institutioner. Det handlar om alla människors rättighet och möjligheter till ansvarstagande, kvalitativ information till gagn för livet, både som samhällsmedborgare och i den enskildes vardag. I arbetet med Mediemyndighetens instruktionsbundna uppgift är samverkan och uthållighet central för att idag och framöver kunna ”verka för yttrandefrihet, medie- och informationskunnighet samt möjligheterna till mediemångfald och tillgänglighet” (SFS 2023:844).

” För dem som själva söker kunskap och träning finns redan idag resurser och Mediemyndighetens storskaliga utbildningssatsning kommer att komplettera och förstärka dessa. Utmaningen är att nå utanför denna krets. ”

Referenser

MIK-Sveriges kunskapsbank. <https://www.kunskapsbank-miksverige.se/>

Skolinspektionen. (2024). *Undervisning i källkritiskt förhållningssätt. Fokus på gymnasieskolan* (Tematisk kvalitetsgranskning 2024:5). [Undervisningen i källkritiskt förhållningssätt](#)

Skolinspektionen. (2018). *Undervisning om källkritiskt förhållningssätt i svenska och samhällskunskap, årskurs 7-9* (Tematisk kvalitetsgranskning 2018).

[Undervisning om källkritiskt förhållningssätt i svenska och samhällskunskap](#)

SFS 2023:844. *Förordning med instruktion för Mediemyndigheten.*

[Förordning \(2023:844\) med instruktion för Mediemyndigheten | Sveriges riksdag](#)

Utbildningsdepartementet. (2024, 12 november). *Digitala verktyg i skolan leder inte automatiskt till bättre digitala färdigheter visar ny undersökning.* [Digitala verktyg i skolan leder inte automatiskt till bättre digitala färdigheter visar ny undersökning - Regeringen.se](#)

4.

Hat och hot mot journalister - aktuella tendenser och utmaningar

Författare: Maria Ripenberg

Trakasserier mot journalister berör alla. När oberoende journalistik undergrävs genom otillbörlig påverkan drabbas pressfriheten, mediemångfalden och demokratin i hela samhället. I skottgluggen för aggressiva kampanjer, trakasserier och dödshot står ofta den enskilda journalisten. Vilka åtgärder och strategier efterfrågas av mediebranschens aktörer?

Både hot och hat påverkar demokratin

Hat och hot mot journalister har ökat drastiskt med den tekniska utvecklingen. Med internet som huvudkanal för spridning av nyheter, information och åsikter är det lätt för de flesta att både ta del av samhällsfrågor och dela sina egna åsikter kring dem. Algoritmer kombinerat med information av högst skiftande sanningshalt och saklighetsgrad, emanerande från samma plattformar, skapar ett alltmer polariserat debattklimat.

Enkelheten i att, kanske anonymt, kunna offentliggöra sina spontana tankar omedelbart via exempelvis kommentarsfält, sociala medier, mejl, sms och samtalsfunktioner är en bidragande orsak till den omfattande spridningen av allt från oförskämdheter till dödshot riktade mot enskilda journalister. Med stöd av AI och botar blir den alltmer utbredda anti-pessretoriken kraftigt förstärkt.

Det senaste decenniet har en rad undersökningar, till exempel *Hot och hat mot journalister* (Löfgren Nilsson, 2019), visat att näthat och hot mot journalister ingriper negativt i den fria och oberoende journalistiken. Den senaste studien av detta slag publicerades inom ramen för avhandlingen *Online Harassment Against Journalists. A Socio-Legal and Working-Life Study of the Challenges and Impacts in Swedish Journalism* (2024) av rättssociologen Oscar Björkenfeldt. Avhandlingen visar att nästan varannan journalist anpassar sin bevakning av, och mer än var tredje avstår helt från att bevaka, vissa ämnen för att undgå hat och hot. Björkenfeldts avhandling visar samtidigt att näthat i högre utsträckning behöver hanteras som ett arbetsmiljöproblem. Nästan var femte journalist mår dåligt på grund av hat och hot, och av dessa anpassar nästan tre fjärdedelar sin rapportering för att undgå trakasserier.

Björkenfeldts studier pekar också på att gamla, inarbetade normer, som säger att det ingår i journalistyrket att tåla lite ”stryk”, kan leda till att problemet med näthatet underskattas eller förbises, vilket får en negativ inverkan på arbetsmiljön, journalistiken – och yttrandefriheten. I förlängningen kan alltså näthatet som arbetsmiljöproblem – utöver de uppenbart olagliga hoten – påverka informationsfriheten, yttrandefriheten, mediemångfalden och demokratin.

I maj 2024 fick Mediemyndigheten i uppdrag av regeringen att följa frågan om journalisters säkerhet och senare samma år skrevs uppdraget in i Mediemyndighetens instruktion. I uppdraget ingår att samla relevanta aktörer till dialog och flera dialoger har redan genomförts. Samtidigt fick Brottsofferjouren i uppdrag att bygga upp en nationell kontaktpunkt för

journalister som behöver stöd eller skydd. Denna text beskriver de problem med hot och hat som dialogsamtalen, forskning och andra källor vittnar om, och ger några exempel på åtgärder som efterfrågas.

Hoten minskar och hatet ökar

För 12-13 år sedan – ungefär samtidigt som användningen av smarta telefoner exploderade – ökade antalet fall av hot riktade mot journalister kraftigt. Kunskapen om hur hot mot mediehus, redaktioner och enskilda journalister bör hanteras – proaktivt såväl som reaktivt – var vid den tiden låg i branschen.

I dag har framför allt de stora mediebolagen lärt sig att hantera hot genom till exempel metodiska riskanalyser. Man har inrättat säkerhetsavdelningar med egna experter och har byggt upp betydligt mer kunskap, erfarenhet och systematik när det gäller att förbereda insatser och stödja personal. Det finns – hos de stora bolagen/mediehusen – ofta tydliga rutiner kring exempelvis när och hur polisanmälningar bör göras.

På senare tid har dödshoten mot journalister minskat drastiskt, vilket enligt bedömare inom säkerhetssektorn beror på att förövarna har lärt sig att hålla sig innanför lagens gränser. Attackerna är mer subtila och näthatet har därmed i stället ökat dramatiskt. Man kan lite hårddraget säga att "hotarna" har blivit "hatare" som vet att utnyttja den yttrandefrihet som både den oberoende journalistiken och samhället har till uppgift att försvara. Häri ligger ett uppenbart dilemma, eftersom attacker som inte är direkt olagliga ändå kan uppfattas som otillbörliga och till och med hotfulla. Konsekvenserna för den enskilda journalisten och journalistiken kan i förlängningen bli desamma som för uppenbart olagliga hot.

Sådant som förolämpningar, förakt, ifrågasättande av kompetens och olika uttryck för hat riktat mot journalister faller alltså oftast utanför den straffrättsliga ramen, varför allvaret i deras inverkan på individen har kunnat förbises.

Mängden näthat, som i Björkenfeldts avhandling till övervägande del visar sig bestå av förolämpningar, får icke desto mindre en tydlig inverkan på journalistiken, och därmed på samhället i stort, då den leder till en omfattande självcensur hos svenska journalister.

Journalister hoppar av yrket

Journalister upplever ofta att rättssystemet förminskar allvaret i näthat, och detta påverkar deras förtroende för juridiskt skydd på ett negativt sätt (Björkenfeldt, 2024). Det minskar i sin tur anmälningens benägenheten. Problemet ligger inte främst i lagstiftningen, utan i samma stigmatiserande normer som ofta gör att näthatet förringas och spelas ned bland journalister och mediechefer själva, och som säger att lite mothugg får man tåla, det tillhör journalistyrket. Att dessa gamla normer lever kvar på många håll bekräftas också i Mediemyndighetens dialogsamtal med olika aktörer inom medieområdet.

Därför hanteras, enligt avhandlingen, trakasserier mot journalister i otillräcklig utsträckning, trots att dessa kan skada både individer och samhälle. Detta skapar i sin tur en känsla av hjälplöshet och osäkerhet bland journalister.

37,3 procent av tillfrågade svenska journalister undviker att rapportera för att slippa hat och hot. 48,1 procent anpassar sin rapportering av samma anledning. 18 procent har upplevt negativa hälsoeffekter på grund av näthat eller hot, och av dessa har 72,3 procent anpassat sin rapportering (Björkenfeldt, 2024).

Bedömare inom branschen tycker inte, i dialogsamtal med Mediemyndigheten, att de ser en minskad ansökningsfrekvens till journalistjobben, men att fler än tidigare hoppar av yrket.

Hat och hot från allt fler håll

Forskning visar en koppling mellan populistisk och anti-pessretorik. Näthat används som en strategi för att underminera traditionell journalistik i Sverige: "Detta fenomen speglar en bredare trend av misstro mot mainstreammedia, liknande den utveckling som ses i andra länder" (Björkenfeldt, 2024, s. 10). En studie genomförd 2016 visade att journalister i Sverige upplevde att av de hot, trakasserier och våld de utsattes för kom 43 procent från högerextremister/rasister. 83 procent av förövarna var män (Löfgren Nilsson, 2017). Året därpå gjordes en undersökning som visade att högerextrema personer och organisationer låg bakom en majoritet av hoten mot journalister (Mokhtari m.fl., 2017). Fortfarande i dag kommer hoten och hatet mot journalister främst från antietablissementsextrēmögern, och denna ström ser inte heller ut att avta framöver, enligt analytiker inom Polisen.

Oberoende svenska journalister anklagas av aktörer inom extremhögern för att vara lögnare, propagandister och för att hjärntvätta befolkningen. Narrativet är exempelvis att svenskarna har levt i en "massmedie-diktatur" de senaste femtio åren, och att "SVT splittrar landet. Propagandan och agendajournalistiken hjärntvättar människor" (Pollack Sarnecki m.fl., 2023).

Den grupp där störst andel personer utsätts för hat online – 67 procent – är kvinnliga journalister (Fernqvist m.fl., 2020). Kvinnor utsätts, enligt forskningsingenjör Johan Fernqvist, mer för sexuella trakasserier och förolämpningar om sitt utseende medan män hatas för sin prestation. En studie från Lund och Halmstad visar att kvinnliga journalister i högre utsträckning än de manliga upplever att de utsätts för ofredande/sexuellt ofredande (Svensson m.fl., 2021).

Samma studie visar att svenska journalister med utländsk bakgrund är särskilt utsatta. Nästan var tredje av journalister med utländsk bakgrund uppger att de utsätts för hat och hot med inslag av hets mot folkgrupp medan motsvarande siffra bland övriga är 8 procent.

Hat och hot är ofta kopplat till bevakningsområde, främst migration, diskriminering, kriminalitet och jämställdhet (Svensson m.fl., 2021). Ett annat bevakningsområde där journalister drabbas av trakasserier är klimatfrågan (Bjerström & Friberg, 2022). Det rapporteras även globalt om ökat antal attacker på klimatjournalister (Svenska Unescorådet, 2024).

För journalister på små orter, eller lokalredaktörer, kan lokala ämnen av olika slag trigga till angrepp, enligt de dialogsamtal Mediemyndigheten fört med aktörer inom mediesektorn.

Hot mot journalister från den gängkriminella miljön ökar enligt de aktörer som Mediemyndigheten mött i sina dialoger. Idag kan det, enligt flera aktörer, krävas omfattande säkerhetsförberedelser på redaktioner som planerar reportage i exempelvis våldsutsatta stadsdelar i svenska storstäder.

Det finns exempel på att gängkriminella är involverade i hot mot utländska journalister verksamma i Sverige. Facktidningen Journalisten skrev i november 2024 om att den iranska regimen har gett i uppdrag till svenska gängkriminella att mörda en iransk regimkritisk tv-journalist. Den iranske journalisten lever enligt tidningen på hemlig ort med skydd av den svenska säkerhetspolisen (Baksi, 2024).

Hot och hat mot journalister ökar också kring rapporteringen om kriget i Mellanöstern. Exempelvis har en reporter uppvaktats utanför sitt hem av personer som skrek hotfulla budskap på grund av hennes granskning av Malmös propalestinska demonstrationer (Asp Romefors, 2024).

Behovet av säkerhetsexperter och -rutiner har gjort det betydligt mer kostnadskrävande att utföra vissa typer av rapportering – något som kan vara tydligt begränsande för mindre redaktioner.

Hur fungerar juridiken i praktiken?

Polismyndigheten fick 2021 ett regeringsuppdrag kallat hatbrott och andra brott som hotar demokratin. Det har bland annat lett till att det i de tre största polisregionerna – Stockholm, Göteborg och Malmö – i dag finns särskilda demokrati- och hatbrottsgrupper, som hanterar anmälningar om trakasserier och hot mot journalister. I övriga polisregioner finns särskilt utsedda utredare och förundersökningsledare.

1 augusti 2023 började en straffskärpning gälla för ”brott mot journalister och vissa andra samhällsnyttiga funktioner”. Lagändringarna innebär att en särskild straffskärpningsgrund infördes i brottsbalken. Straffskärpningen vägs in i bedömningen av vilka anmälningar som ska gå till utredning. Huruvida den nya lagen har haft effekt kräver uppföljning och analys.

Ett problem som många aktörer lyfter är att anmälningsbenägenheten fortsätter att vara mycket låg för hot och trakasserier mot journalister, vilket i sin tur riskerar att ge ”fel” signaler både till rättsväsendet och politiken. Bland annat enligt Mediemyndighetens dialogsamtal tycker

” **E**tt problem som många aktörer lyfter är att anmälningsbenägenheten fortsätter att vara mycket låg för hot och trakasserier mot journalister, vilket i sin tur riskerar att ge ”fel” signaler både till rättsväsendet och politiken. ”

många journalister att tröskeln till att anmäla är hög, det vill säga att ringa 114 14, kanske få vänta länge på svar och slutligen ändå inte få prata med någon som är insatt och förstår den särskilda problematiken. Att många anmälningar aldrig går till utredning anges också av utsatta journalister som skäl att inte anmäla. Det finns följaktligen få fällande domar på området.

I dialogsamtal med Mediemyndigheten uppger flera aktörer att polisen anses generellt ha blivit bättre på att bemöta utsatta journalister, även om kritik fortfarande riktas mot ordningsmakt och rättsväsende i intervjuer med enskilda journalister.

En studie från 2023 visar att svenska journalister saknar förtroende för rättsväsendets förmåga att skydda dem från näthat. Den främsta orsaken anges vara en tendens hos rättssystemets att bagatellisera de skador som näthatet orsakar. Forskningen visar också att både journalister själva, jurister och poliser accepterar den norm som säger att näthat är en ofrånkomlig del av det journalistiska arbetet. Ett respektfullt bemötande från polis och jurister liksom domar gällande trakasserier på nätet påverkar å andra sidan journalisters förtroende för rättsväsendet på ett positivt sätt. Studien konstaterar att journalister som upplever ett gott stöd från rättssystemet är mer benägna att agera mot näthat (Björkenfeldt, 2023).

Vad gäller näthat skulle arbetsmiljölagen också kunna vara tillämplig. Anstormningen av näthat identifieras dock inte alltid som ett arbetsmiljöproblem. Enligt Björkenfeldt tenderar mediechefer att adressera näthatet endast i den mån det kan anses olagligt i en straffrättslig mening: "De psykosociala skador som näthatet orsakar erkänns därmed inte som ett legitimt organisatoriskt problem" (Björkenfeldt, 2024, s. 12).

Så arbetar Mediemyndigheten med journalisters säkerhet

Mycket arbete har gjorts, framför allt det senaste decenniet, för att förebygga och hantera utsatthet för hat och hot mot journalister. Exempelvis har Medieinstitutet Fojo, en del av Linnéuniversitetet, haft ett regeringsuppdrag att identifiera, utveckla och genomföra kompetens- och kapacitetsutvecklande insatser. Sedan 2022 har uppdraget haft särskilt fokus på kunskap om skillnaden i hur manliga respektive kvinnliga journalister utsätts för hot och hat.

Oscar Björkenfeldts avhandling *Online Harassment Against Journalists* (2024) togs fram inom ramen för ett fyraårigt forskningsprojekt "Hot och hat mot journalister – konsekvenser avseende yttrandefrihet och demokrati" som bland annat finansierats av Brottsoffermyndigheten.

” Mycket arbete har gjorts, framför allt det senaste decenniet, för att förebygga och hantera utsatthet för hat och hot mot journalister. ”

I maj 2024 fick Mediemyndigheten ett regeringsuppdrag att följa frågan om journalisters säkerhet. Från och med 1 januari 2025 ingår det i myndighetens instruktion från regeringen att arbeta med journalisters säkerhet och det är därmed en del av myndighetens löpande arbete.

Myndigheten har under hösten 2024 och våren 2025 arbetat med dialoger i mindre grupper som består av representanter för mediebolag (chefer och säkerhetsansvariga), arbetsgivar- respektive arbetstagarorganisationer och andra branschorganisationer, intresseorganisationer, säkerhetsexperter, ombudsmannafunktioner, akademi, myndigheter inklusive rättsväsende, med flera. Samtalen ger idéer om hur vi ska arbeta vidare med eventuella enkäter/rapporter, konferenser, kampanjer med mera.

Parallellt med detta har Mediemyndigheten beställt en kunskapsöversikt om journalisters säkerhet. Författare är Oscar Björkenfeldt. Kunskapsöversikten kommer att kunna läsas på Mediemyndighetens webbplats.

Myndigheten deltar också, i egenskap av fokuspunkt, vid de konferenser som anordnas två gånger om året inom ramen för Europarådets kampanj *Journalists Matter*, vilken pågår fram till 2028.

Slutord: Många ser liknande utmaningar

Myndigheten kan redan nu konstatera att journalister, mediechefer, säkerhetsexperter och polis återkommer till vissa möjliga förbättringsområden för att komma till rätta med främst den gråzon av attacker som inte är olagliga hot men ändå kan utgöra en negativ påverkan på journalistiken.

Här är en rad exempel på åtgärder och strategier som återkommer i studier och dialogsamtal. Utmaningarna ligger band annat i att:

- hitta strategier för att motverka själv censur bland journalister
– mer analys, mer stöd
- vara ännu mer proaktiv och förebyggande i säkerhetsarbetet
- ge adekvat stöd till frilansande journalister och små redaktioner
- tydligare adressera näthat som ett inomorganisatoriskt arbetsmiljöproblem
- finna strategier som ger en bättre arbetsmiljö med både fysisk säkerhet och psykiskt välbefinnande
- förändra normer som säger att journalister ska vara hatbara
- se näthat som påverkar journalistikens innehåll som fall av otillåten påverkan
- möta de angrepp på journalister och redaktioner som sker inom lagens och yttrandefrihetens ram, och som är avsedda att tysta journalister och alltså minska yttrandefriheten för andra
- införa utbildning om näthat och hot och dess konsekvenser bland alla polis- och journalistutbildningar
- öka förståelsen och respekten mellan polis och medier/journalister (båda har till uppgift att värna demokratin)
- skapa tekniska lösningar liksom kunskap om till exempel algoritmernas effekter på spridningen och normaliserandet av en anti-persretorik
- införa en särskild brottskod hos Polisen för demokratihotande brott/brott mot journalister för att underlätta vid anmälan och för att möjliggöra uppföljande statistik
- skapa en särskild direktkanal/ett direktnummer hos Polisen att vända sig till för anmälan av demokratihotande brott/brott mot journalister

- förmå fler att anmäla trakasserier mot journalister för att i sin tur signalera till politikerna att polis och åklagare behöver mer resurser
- förbättra bemötandet av trakasserade journalister hos polis och åklagare.

Referenser

Asp Romefors, M., & Syuleymanova, E. (2024, 26 juli). *Folksamling utanför reporterens hem – efter Palestinagranskning*. SVT. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/demonstranter-utanfor-reporters-hem-efter-granskning>

Baksi, K. (2024, 19 november). Iran lejde gängkriminella för att mörda honom – nu lever han gömd. *Journalisten*. [Iran lejde gängkriminella för att mörda honom – nu lever han gömd - Journalisten](#)

Bjerström, E., & Friberg, C. (2022, 26 september). Slarvig och ovetenskaplig mätning av SVT:s klimatbevakning. *Journalisten*. [Slarvig och ovetenskaplig mätning av SVTs klimatbevakning - Journalisten](#)

Björkenfeldt, O. (2024). *Online Harassment Against Journalists: A Socio-Legal and Working-Life Study of the Challenges and Impacts in Swedish Journalism*. [Doctoral Thesis (compilation), Department of Sociology of Law]. Lund University (Media-Tryck).

Björkenfeldt, O. (2023). Swedish journalists' perceptions of legal protection against unlawful online harassment. *Frontiers of Sociology*, 8:1154495, | <https://doi.org/10.3389/fsoc.2023.1154495>

Fernquist, J., Kaati, L., Asplund Cohen, K., Pollack Sarnecki, H., Pelzer, B., Akrami, N., & Stina Lindberg, S. (2020). *Det digitala hatets karaktär. En studie av hat mot kvinnor och män i utsatta yrkesgrupper* (FOI Memo 7429). Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).

Löfgren Nilsson, M. (2019). *Hot och hat mot journalister*. JMG, Göteborgs universitet.

Löfgren Nilsson, M. (2017). *Journalisternas trygghetsundersökning. Journalisters utsatthet under 2016* (Arbetsrapport nr 75). JMG, Göteborgs universitet.

Mokhtari, A., Silvergren Blåder, A., & Sundell, J. (2017, 25 september). *Svenska medier: Hoten är organiserade och vill tysta*. SVT. [Svenska medier: Hoten är organiserade och vill tysta | SVT Nyheter](#)

Pollack Sarnecki, H., Lioufas, A. & Jarlsbro, M. (2023). *Rutten demokrati – konspirationspropaganda, rasism och våld* (Rapportnummer FOI-R-5473-SE). Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).

Svenska Unescorådet. (2024, 3 maj). UNESCO: Ökat antal attacker mot klimatjournalister. [UNESCO: Ökat antal attacker mot klimatjournalister « Svenska Unescorådet](#)

Svensson, M., Björkenfeldt, O., Åström, F., & Dahlstrand, K. (2021). *Näthat och demokratiskt deltagande – en kunskapsöversikt*. Brottsoffermyndigheten.

Reglering och stöd

5.

Varför behövs en mediefrihetsförordning just nu?

Författare: Karin Lundin

I september 2021 höll Europeiska kommissionens (EU-kommissionen) ordförande Ursula von der Leyen sitt tal om tillståndet i Europeiska unionen (EU). I talet presenterade hon behovet av en gemensam europeisk reglering för att garantera europeiska mediers oberoende. Varför inför EU-kommissionen en mediefrihetsförordning just nu, vad innehåller den, vilka påverkas och kommer den att fungera?

Oroväckande tendenser

EU-kommissionen har under de senaste åren noterat oroväckande tendenser till försämrade villkor för medier och journalister inom vissa EU-länder. Pressfriheten har försvagats och journalister har avlyssnats och övervakats. EU-kommissionen ville därför skapa en förordning för att stärka mediemångfalden och det redaktionella oberoendet inom EU. Förordningen skulle också främja medborgarnas demokratiska delaktighet, motverka desinformation och garantera skydd av journalister och deras källor.

När mediefrihetsförordningen antogs välkomnade representanter för EU-kommissionen den och sa bland annat att public service-medier genom förordningen inte ska bli någon enskild parts propagandaverktyg⁸ och att förordningen innebär ett viktigt bidrag till oberoende mediers bärkraft och framtida utveckling i EU.⁹

I maj 2024 trädde den nya europeiska mediefrihetsförordningen (EMFA) i kraft och den 8 augusti 2025 börjar de flesta av de nya reglerna att gälla.

Vem påverkas av mediefrihetsförordningen?

Mediefrihetsförordningen kommer att påverka stora delar av Sveriges mediebransch, myndigheter men även Sveriges medborgare. I förordningen ställs krav på att medlemsländerna i EU ska säkerställa att medborgare har tillgång till en mångfald av redaktionellt oberoende medieinnehåll och att journalister och deras källor skyddas.

I skälen till mediefrihetsförordningen framgår att definitionen av en medietjänst särskilt bör omfatta tv- eller radiosändningar, audiovisuella medietjänster på begäran, ljudpoddar och presspublikationer. Det framgår också att definitionen av leverantör av medietjänster (medieföretag) ska omfatta ett brett spektrum av professionella medieaktörer, även frilansare. Det innebär att mediefrihetsförordningen tar sikte

⁸ "Genom dagens överenskommelse om denna centrala lagstiftning fastställs tydliga principer och skyddsmekanismer för mediernas oberoende. Den europeiska mediefrihetsakten säkerställer att journalister är skyddade i sitt arbete, även mot integritetskränkande spionprogram, och att public service-medier inte blir någon enskild parts propagandaverktyg. Věra Jourová, vice ordförande med ansvar för värden och öppenhet" [EU-kommissionen välkomnar politisk överenskommelse om den europeiska mediefrihetsakten](#)

⁹ "Dagens överenskommelse om den europeiska mediefrihetsakten innebär ett viktigt bidrag till de oberoende mediernas bärkraft och framtida utveckling i EU. Mediernas mångfald och oberoende är en central del av den europeiska demokratin, och mediefrihetsakten kommer att vara ett viktigt verktyg för att skydda dem och främja en miljö där medier kan växa och verka fritt över gränserna. Thierry Breton, Commissioner for Internal Market" [EU-kommissionen välkomnar politisk överenskommelse om den europeiska mediefrihetsakten](#)

” Medieföretag får inte bara rättigheter att bedriva oberoende verksamhet men också skyldigheter som ska främja transparens i fråga om ägarförhållanden och tilldelningen av statlig annonsering. ”

på många aktörer som idag inte är föremål för vare sig reglering eller tillsyn. Bland annat tillverkare, utvecklare och importörer av enheter och användargränssnitt kommer att påverkas samt leverantörer av mycket stora onlineplattformar¹⁰ och videodelningsplattformar och även i vissa avseenden medietjänster från länder utanför EU.

Mediefrihetsförordningen kommer också i stor utsträckning att påverka Mediemyndigheten som föreslås få tillsynsansvar för ett antal artiklar i förordningen. Mediemyndigheten ska även delta i arbetet i en ny europeisk nämnd för medietjänster.

På vilket sätt mediebranschen påverkas går att förutse genom att titta närmare på de centrala delarna av regelverket, vilka vi redogör för nedan.

Mediefrihetsförordningens centrala delar

Med förordningen vill EU-kommissionen harmonisera de nationella mediereglererna för att skapa en minimumnivå så att medieföretag ska kunna verka inom EU på samma villkor. Medieföretag får inte bara rättigheter att bedriva oberoende verksamhet men också skyldigheter som ska främja transparens i fråga om ägarförhållanden och tilldelningen av statlig annonsering. Transparens krävs även av leverantörer av publikmätningssystem.

I det följande redogör vi kortfattat för en del av de nya bestämmelserna.

¹⁰ För att klassas som en mycket stor onlineplattform måste tjänsten man erbjuder ha åtminstone 45 miljoner användare per månad inom EU, ett exempel är Google. Det är EU-kommissionen som avgör vilka leverantörer av förmedlingstjänster som klassas som mycket stora onlineplattformar.

Redaktionellt oberoende och journalister ska skyddas

Journalister och redaktörer pekas ut i förordningen som de viktigaste aktörerna när det kommer till trovärdigt medieinnehåll. Det ställs därför krav på att medlemsstaterna ska respektera det redaktionella oberoendet för medieföretag och inte påverka redaktionella beslut. Medlemsstaterna ska även säkerställa att journalisters källor och konfidentiell kommunikation skyddas. Medlemsstater får därför inte frihetsberöva journalister eller avlyssna medieföretag, redaktionell personal eller personer i dess närhet för att få information om journalisters källor.

Det blir även förbjudet att använda så kallade spionprogram mot medier, journalister och deras familjemedlemmar förutom när det gäller nationell säkerhet eller misstanke om allvarlig brottslighet. Spionprogram beskrivs i skälen för mediefrihetsförordningen som en särskilt invasiv form av övervakning. Den kan till exempel användas för hemlig inspelning av samtal, filmning, fotografering eller för att få tillgång till krypterade innehållsdata samt för att spåra surfning och geolokalisering.

Det ska vara lätt att hitta information om vem som äger medieföretag

För att öka transparensen inom mediebranschen finns ett krav i förordningen på att medieföretag ska offentliggöra information om sig själva. Informationen ska hållas uppdaterad och vara direkt- och lättillgänglig för medieanvändare. Den information som ska framgå är följande:

- juridiska namn och kontaktuppgifter
- namn på direkta eller indirekta ägare
- namn på verkliga huvudmän
- totalt årligt belopp av offentliga medel för statlig annonsering som tilldelats dem
- totalt årligt belopp av reklamintäkter från offentliga myndigheter eller enheter i tredjeländer.

För att garantera insyn i mediernas ägarförhållanden ska en nationell databas skapas där ovanstående uppgifter ska framgå. Detta för att en medieanvändare enkelt ska hitta ägarinformation om medierna på ett ställe. Förslaget är att Mediemyndigheten får ansvaret att skapa och administrera databasen.

Trovärdiga medier ska skyddas mot att onlineplattformar tar bort deras innehåll

Förordningen innehåller krav på att mycket stora onlineplattformar har system som gör att medieanvändare kan identifiera användare som är trovärdiga medieföretag som har redaktionell kontroll över innehåll. Det ska också finnas rutiner för hur onlineplattformar gör när de tar bort innehåll från dessa medieföretag. Till exempel ska de kommunicera med medieföretaget innan de tar bort innehåll och medieföretaget ska ha möjlighet att klaga på hanteringen. Skälen till detta är att mycket stora onlineplattformar pekas ut i förordningen som viktiga inkörsportar för användare till medieinnehåll. Det är därför viktigt att användare enkelt ska kunna bilda sig en uppfattning om medieinnehållet kommer från en trovärdig källa. Medieföretag som har redaktionellt ansvar för sitt innehåll ska även skyddas från att mycket stora onlineplattformar obefogat tar bort deras innehåll eftersom de spelar en särskilt viktig roll i spridningen av information och utövandet av rätten att ta emot och sprida information online.

Public service ska vara oberoende utan politisk eller ekonomisk påverkan

Public service-medier ska vara oberoende och det ska garanteras genom att ledningen och styrelsen utses på ett transparent och icke-diskriminerande sätt. Längden på förordnanden och grunder för uppsägning ska också regleras på samma sätt. Medlemsstater ska även garantera tillräckliga, hållbara och förutsägbara finansiella resurser. Granskningsnämnden för radio och tv, som är ett särskilt beslutsorgan inom Mediemyndigheten, har föreslagits få ansvaret att övervaka att dessa förfaranden följs.

Rätt att anpassa medieutbud och gränssnitt på enheter

Det ska vara lätt för användare att ändra standardinställningar och användargränssnitt¹¹ för att anpassa sitt medieutbud utifrån sina personliga preferenser. Därför ställs det krav på att tillverkare, utvecklare och importörer av enheter och användargränssnitt ska säkerställa att de har en funktion som gör det möjligt för användare att när som helst fritt och enkelt ändra konfigurationen av dem. Mediemyndigheten föreslås vara den myndighet som utövar tillsyn över detta krav.

¹¹ En tjänst för att kontrollera eller hantera åtkomst till och användning av medietjänster som tillhandahåller program och som gör det möjligt för användare att välja medietjänster eller innehåll.

Myndigheter ska redovisa statlig annonsering

Medlemsstater ska sträva efter att statlig annonsering går till en bred mångfald av medieföretag. För att skapa insyn i vilka medieföretag som tilldelas statlig annonsering ska offentliga myndigheter redovisa tilldelningen. Förslaget är att Mediemyndigheten får ansvaret att sammanställa uppgifterna om statlig annonsering och rapportera om det en gång om året.

När stora mediemarknadskoncentrationer görs ska effekterna av det bedömas

EU-kommissionen har identifierat att det finns skillnader och brister på samordning mellan medlemsstaternas regler när det gäller koncentrationer på mediemarknaden. Det kan leda till snedvriden konkurrens och rättsosäkerhet för de medieföretag som vill bedriva verksamhet över gränserna. EU-kommissionen vill därför skapa en samsyn på bedömningar av koncentrationer på mediemarknaden i hela unionen. Det införs därför krav på att medlemsstaterna ska säkerställa att det görs en bedömning av hur viktiga koncentrationer på mediemarknaden påverkar mediernas mångfald och redaktionella oberoende. Förslaget är att det blir Mediemyndigheten som ska göra dessa bedömningar.

Transparens i publikmätning

Publikmätningar är ett mycket viktigt verktyg som bland annat används för att utvärdera medieinnehålls genomslag, publikpreferenser och inte minst påverkar de prissättningen på annonser. Det är därför viktigt att medieföretag och annonsörer ska kunna förlita sig på transparenta, objektiva och jämförbara publikuppgifter.

EU-kommissionen har identifierat problem i hur vissa nya onlineaktörer gör sina publikmätningar. De följer inte de branschstandarder som branschen kommit överens om utan erbjuder egna mättjänster utan att redogöra för sina metoder. Det kan leda till att publikmätningar inte går att jämföra och det kan skapa snedvridningar på marknaden.

Mediefrihetsförordningen ska därför säkerställa större transparens och jämförbarhet när det gäller publikmätning. Aktörer på mediemarknaden, i synnerhet medieföretag och annonsörer, ska kunna förlita sig på objektiva och jämförbara publikuppgifter som tagits fram med hjälp av transparenta, opartiska och verifierbara publikmätningmetoder. Mediemyndigheten får i uppdrag att uppmuntra branschen att upprätta uppförandekoder som ska följas.

Åtgärder mot medieföretag från länder utanför EU ska koordineras

EU-kommissionen vill öka och utvidga samarbetet och samordningen mellan medietillsynsmyndigheter när det gäller åtgärder som rör medietjänster från länder utanför unionen. Samordningen mellan nationella tillsynsmyndigheter ska ske för att gemensamt hantera eventuella hot mot den allmänna säkerheten.

Den europeiska nämnden för medietjänster

Mediemyndigheten kommer att ingå i en ny oberoende europeisk nämnd för medietjänster (nämnden) som inrättas i mediefrihetsförordningen. Nämnden består av de olika nationella tillsynsmyndigheterna för media i EU. Nämnden kommer att få en rad olika uppgifter som ska främja en effektiv och konsekvent tillämpning av delar av mediefrihetsförordningen men även direktivet om audiovisuella medietjänster.

Nämnden kommer bland annat att bistå EU-kommissionen med att utarbeta riktlinjer för medieregeringsfrågor. Den kommer också att skriva yttranden om nationella medieåtgärder och beslut som påverkar mediemarknader och yttranden om effekterna av koncentrationer på mediemarknaden som kommer att påverka den inre mediemarknadens funktion.

Nämnden kommer också att samordna nationella regleringsåtgärder för medier utanför EU som utgör en risk för den allmänna säkerheten. Syftet med samordningen är att säkerställa att dessa medier inte kringgår gällande regler i EU. Den ska även organisera en strukturerad dialog mellan mycket stora onlineplattformar och mediesektorn för att bland annat övervaka plattformarnas efterlevnad av självreglerande initiativ som till exempel EU:s uppförandekod om desinformation.

Hur kommer mediefrihetsförordningen påverka den svenska mediemarknaden?

En harmonisering av medielagstiftningen inom EU kommer med stor sannolikhet ha olika effekt i olika länder. Ett land som Sverige som har en lång tradition av yttrandefrihet och oberoende press uppfyller redan många av de krav som ställs i förordningen.

Trots att Sverige i flera avseenden redan har en ordning som överensstämmer med krav i mediefrihetsförordningen kommer reglerna sannolikt att innebära både möjligheter och utmaningar. På den positiva sidan

” *Trots att Sverige i flera avseenden redan har en ordning som överensstämmer med krav i mediefrihetsförordningen kommer reglerna sannolikt att innebära både möjligheter och utmaningar. På den positiva sidan kan den stärka mediefriheten och öka transparensen, vilket kan bidra till en mer mångsidig och oberoende mediemarknad.* **”**

kan den stärka mediefriheten och öka transparensen, vilket kan bidra till en mer mångsidig och oberoende mediemarknad. För Sveriges medborgare kan detta innebära bättre tillgång till mångfaldig information och en stärkt demokratisk debatt.

Negativa konsekvenser skulle kunna vara risker för ökade administrativa bördor för bland annat medieföretag och att Sverige får en begränsad nationell handlingsfrihet inom mediepolitiken. Till exempel skulle frågan om mediekoncentrationer kunna ställa till problem i ett relativt litet land som Sverige med en tradition av att stora tidningar köper upp mindre tidningar för att de ska kunna överleva. Således har en viss mån av mediekoncentration faktiskt haft en positiv effekt och gjort det möjligt att behålla ett mångsidigt medieutbud.

För Mediemyndigheten kommer mediefrihetsförordningen att innebära många nya arbetsuppgifter. Vi kommer till exempel att utöva tillsyn i branscher som inte tidigare reglerats, uppmuntra till uppförandekoder, förvalta databaser om medieägande och sammanställa uppgifter om myndigheters offentliga annonsering och inte minst, delta i arbetet i en ny europeisk medienämnd. Syftet med allt detta arbete är att skydda mediens oberoende och att stärka mediemångfalden inom EU.

Slutord

Så, kommer EU-kommissionens förhoppning infrias om att mediefrihetsförordningen ska bidra till att oberoende medier blomstrar inom EU och att public service och journalister ska kunna arbeta utan politisk påverkan? Risken är att regleringen blir tandlös i de länder där den är tänkt att göra mest skillnad då politiker som vill försämra pressfrihet och ta kontroll över media hittar ett sätt att göra det ändå. Men kanske kan mediefrihetsförordningen ändå ge EU-kommissionen ett viktigt verktyg som skapar bättre insyn i de olika medlemsländerna så att de i tid kan upptäcka tecken på försämrade villkor för media, till exempel osunda mediekoncentrationer eller försämrade villkor för public service.

Referenser

Europeiska kommissionen (2023, 15 december). [EU-kommissionen välkomnar politisk överenskommelse om den europeiska mediefrihetsakten](#)

6.

Nytt mediestöd 2024 – hur blev utfallet?

Författare: Hanna Teleman

I januari 2024 trädde en ny lag och förordning samt nya föreskrifter om mediestöd i kraft. Det tidigare presstödet, som var rättighetsbaserat, ersattes av ett teknikneutralt och behovsprövat system som lämnas ”i mån av medel”. Syftet med det nya mediestödet är att stärka demokratin genom att allmänheten, oavsett var de bor i landet, ska ha tillgång till oberoende nyhetsmedier av hög kvalitet och säkerställa att det åtminstone finns en livskraftig nyhetsaktör i varje kommun eller region. Stödet ska också bidra till en mångfald av nyhetsmedier i landet.

Ett år med det nya mediestödet har nu passerat. Mediestödsnämnden, som är ett självständigt beslutsorgan inom Mediemyndigheten, har hunnit med att fatta beslut om mediestöd för två stödår, 2024 och 2025. I väntan på en utvärdering av det nya mediestödet sammanfattar Mediemyndigheten utfallet av nämndens beslut.

En ny mediestödsreglering

Det nya mediestödet trädde i kraft i januari 2024. Det är teknikneutralt och neutralt i förhållande till mediets affärsmodell. Mediets innehåll kan bestå av text, ljud, bild och rörlig bild och inkluderar bland annat gratis-tidningar. Redaktionsstödet lämnas i första hand till lokala och regionala allmänna nyhetsmedier. Mediestödets syfte är i första hand att främja tillgången till lokal och regional nyhetsförmedling av hög kvalitet i hela landet. Detta bör alltså ges företräde framför att bidra till en mångfald av allmänna nyhetsmedier.

En nyhet i det nya mediestödet är att det, till skillnad från driftsstödet som tidigare var den viktigaste stödformen, är behovsprövat. Allmänt och utökat redaktionsstöd samt övergångsstöd lämnas i mån av medel. De medel som mediestödsnämnden har att förfoga över framgår av det anslag som beslutas av regeringen, vanligtvis i november eller december månad det år som föregår det år stödet avser. För det fall anslaget inte räcker till, kan mediestödsnämnden behöva göra prioriteringar.

Mediestöd med betoning på nyhetsmedium

Mediestöd lämnas till juridiska personer som ger ut allmänna nyhetsmedier. Enligt den nya lagen om mediestöd avses med begreppet allmänt nyhetsmedium ett medium som

1. har till sin primära uppgift att fortlöpande bedriva relevant nyhetsförmedling, och
2. har ett redaktionellt innehåll av sådan omfattning att det har betydelse för bevakningsområdet och som består av allsidig nyhetsförmedling med ett brett utbud av ämnen och perspektiv samt granskning av för demokratin grundläggande skeenden.

Definitionen av allmänt nyhetsmedium i den upphävda mediestödsförordningen var snarlik den nuvarande förordningen. Enligt förarbetena är avsikten med den nya definitionen att starkare än tidigare betona att stöd ska ges till nyhetsmedier (jfr mediestödsutredningen, *Ett hållbart mediestöd för hela landet*, Ds 2022:14 s. 149). Mediestödsnämnden har vid en jämförelse med den tidigare nämnden tydligare betonat betydelsen av den kontinuerliga nyhetsbevakningen och möjligheten för läsaren att orientera sig i nyhetsflödet. Medier vars redaktionella innehåll i huvudsak består av fördjupningar har av mediestödsnämnden inte ansetts förmedla en regelbunden och kontinuerlig redaktionell bevakning av nyhetshändelser. Flera medier som enligt den tidigare mediestödsförordningen ansetts som allmänna nyhetsmedier har därför fallit ifrån och fått avslag på sina ansökningar om mediestöd.

” **M**ediestödets syfte i är i första hand att främja tillgången till lokal och regional nyhetsförmedling av hög kvalitet i hela landet. ”

Att avsikten varit att starkare än tidigare betona nyhetsbevakningen innebär inte att debatt- och opinionsartiklar skulle sakna betydelse för den lokala och regionala demokratin. Enligt Mediestödsutredningen kan åsiktsmaterial i stor utsträckning bidra till att skapa en stark lokal eller regional demokratisk offentlighet. Åsiktsmaterialet ersätter emellertid inte nyhetsrapportering, och är i sig inte en nödvändig del av innehållet för att ett medium ska vara stödberättigat. Mediestödsnämnden har gjort bedömningen att medier vars redaktionella innehåll primärt består av opinionsmaterial, debatt och krönikor inte ska anses som allmänna nyhetsmedier. Även här har medier som tidigare bedömts som allmänna nyhetsmedier fallit ifrån och fått avslag.

Nationella medier, ett undantag i mediestödet

Mediestödets syfte bör enligt regeringen i första hand uppfyllas genom att stödet främjar tillgången till lokal och regional nyhetsförmedling av hög kvalitet i hela landet (jfr prop. 2022/23:133 s. 24). Av förordningen om mediestöd framgår att även nationella medier kan lämnas allmänt redaktionsstöd. Möjligheten är dock begränsad. Enligt bestämmelsen får allmänt redaktionsstöd lämnas för allmänna nyhetsmedier som är *av särskild vikt för mediemångfalden eller av betydelse för grupper som är underförsörjda när det gäller journalistisk bevakning*.

Enligt Mediestödsutredningen (Ds 2022:14 s. 173 f) är avsikten med formuleringen ”särskild vikt” att det ska handla om ett kvalificerat krav som ställs på nationella medier som ska ha rätt till mediestöd. Det är alltså fråga om en undantagsbestämmelse. Utredningen gjorde bedömningen att det skulle komma att handla om ett begränsat antal medier.

Mediestödsnämnden har för stödåret 2024 beviljat åtta nationella allmänna nyhetsmedier allmänt redaktionsstöd. Fyra medier har bedömts vara ”av särskild vikt för mediemångfalden” (Dagen, Dagens ETC, Omni och Världen idag), och fyra ”av betydelse för grupper som är under-

försörjda när det gäller journalistisk bevakning” (SvD Junior, The Local, QX och Alkompis). För stödåret 2025 har ytterligare tre nationella medier bedömts vara ”av särskild vikt för mediemångfalden” (Aktuellt i Politiken, Epoch Times och Syre). Som en jämförelse har 132 lokala och regionala medier lämnats allmänt redaktionsstöd för 2024 och 144 för 2025. Nämnden har vid sin bedömning av om det nationella mediet är ”av särskild vikt för mediemångfalden” beaktat mediets användarförankring.

Behovsprövat i stället för rättighetsbaserat

En nyhet i det nya mediestödet är att det, till skillnad från driftsstödet som tidigare var den viktigaste stödformen, är behovsprövat.

För allmänt redaktionsstöd krävs bland annat att mediestödsnämnden gör bedömningen att mediet som stöd söks för har ett ekonomiskt behov av stöd för den redaktionella verksamheten. Vid sin bedömning ska nämnden ta hänsyn till det allmänna nyhetsmediets konkurrenssituation och ekonomiska förutsättningar att långsiktigt bedriva sin verksamhet på affärsmässiga grunder. För år 2024 och 2025 har nämnden gjort bedömningen att ett behov av ekonomiskt stöd för den redaktionella verksamheten föreligger för lokala och regionala allmänna nyhetsmedier. Vad gäller några av de allra största nationella nyhetsmedierna: Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Expressen, har nämnden funnit att medierna inte har ett sådant ekonomiskt behov av stöd för den redaktionella verksamheten som avses i förordningen. Mediestödsnämnden har bland annat beaktat att det är fråga om medier som ingår i någon av de största mediekoncernerna i landet, har ett mycket stort antal anställda som arbetar med journalistiska arbetsuppgifter och att medierna ges ut dagligen med en mycket hög räckvidd. Mediestödsnämnden har också beaktat att det framgår av bolagens årsredovisningar att bolagen gått med vinst. Sammantaget innebär det att de inte ansetts ha ett behov av stöd.

Slutord: Anslaget har räckt till

Ett år med mediestödet har passerat, men mediestödsnämnden har hunnit med att fatta beslut om mediestöd för två stödår, 2024 och 2025. Anslaget för mediestödet har räckt till och alla sökande och insatser som bedömts uppfylla kraven har fått mediestöd med maximala belopp. Mediestödsnämnden har inte behövt skära i stödbelopp eller prioritera bland ansökningarna. En del tendenser och konsekvenser kan redan nu skönjas, men det är viktigt att poängtera att det ännu är för tidigt att utvärdera det nya mediestödet. Mediemyndigheten kommer framöver, genom redovisningen av de lämnade mediestöden, på årsbasis och i en

tidsserie kunna följa uppgifter som till exempel vilka belopp som lämnats i de olika stödformerna, vilka de faktiska kostnaderna för insatserna inom det utökade stödet har varit, om stöden resulterat i nyanställningar osv. Dessa uppgifter kommer sedan att redovisas i bland annat Mediemyndighetens årsredovisningar och i andra relevanta sammanhang.

Fakta: Mediestödet i siffror

För år 2024 uppgick mediestödsanslaget till 1 017 119 000 kronor. 166 medier fick del av redaktionsstöden och övergångsstödet. Det betyder att medlen i stödanslaget har räckt och att mediestödsnämnden inte har skurit i stödnivåerna till de sökande som uppfyllt förutsättningarna för allmänt och utökat redaktionsstöd. Det betyder även att övergångsstödet har lämnats fullt till de sökande som haft driftsstöd under 2023 och som uppfyllt förutsättningarna för stödet.

För år 2025 uppgick mediestödsanslaget till 991 119 000 kronor. 166 medier fick del av mediestödets olika stödformer. Även för stödåret 2025 har anslaget räckt och stöd lämnats med maximala belopp till de medier som uppfyllt förutsättningarna för stödformerna. Sammanlagt 615 miljoner kronor betalas ut i allmänt redaktionsstöd och övergångsstöd.

Den viktigaste stödformen för både 2024 och 2025 i pengar räknat är övergångsstödet, som är tänkt att kompensera de tidningar som drabbas negativt av avvecklingen av driftsstödet.

Som en jämförelse betalade Myndigheten för press, radio och tv under 2023 (det sista året med den tidigare regleringen och de parallella stödsystemen "presstödet" och "mediestödet") ut 753,7 miljoner kronor i driftsstöd till 81 titlar och 160,9 miljoner kronor i stöd för lokal journalistik till stöd för insatser i svagt bevakade områden.

Mer information om mediestödets fördelning finns publicerad Mediemyndighetens webbplats.

Referenser

Ds 2022:14. *Ett hållbart mediestöd för hela landet.*

[Ett hållbart mediestöd för hela landet - Regeringen.se](https://www.regeringen.se/491000/2022/08/ett-hallbart-mediestod-for-hela-landet)

Prop. 2022/23:133. *Ett hållbart mediestöd för hela landet.*

[Ett hållbart mediestöd för hela landet - Regeringen.se](https://www.regeringen.se/491000/2022/08/ett-hallbart-mediestod-for-hela-landet)

7.

DSA och skydd av barn: integritet, säkerhet och trygghet

Författare: Albin Åberg

Från och med 17 februari 2024 ska barns och minderårigas möjlighet till trygghet på nätet öka. Då trädde förordningen om en inre marknad för digitala tjänster (DSA)¹² i kraft, med bland annat nya krav på tjänsteleverantörer vilkas tjänster är tillgängliga för minderåriga. Dessa krav ska leda till en ökad trygghet och säkerhet för minderåriga när de nyttjar de tjänster som är tillgängliga för dem, det vill säga, den nya förordningen tar sikte på att skydda barn där barn är. Till skillnad från mycket tidigare reglering som ämnar skydda barn från skadligt och opassande innehåll tar den här förordningen plats i det europeiska regelverket som en grundbult där barnen har rätt att vara online, och samtidigt har rätt att vara skyddade och trygga. Nedan beskrivs dels hur skyddet ser ut i förordningen som nu är gällande i Sverige, dels hur EU-kommissionen har tagit en styrande roll i denna fråga och arbetar med att ta fram standarder för hur skyddet av barn kan komma tänkas se ut. Därefter avhandlas ett par exempel på hur åldersverifieringslösningar kan användas för att skydda barn från skadligt medieinnehåll, i huvudsak sådant innehåll som är av antingen pornografisk eller våldsam karaktär.

¹² DSA står för Digital Services Act och beskrivs i *Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2022/2065 av den 19 oktober 2022 om en inre marknad för digitala tjänster och om ändring av direktiv 2000/31/EG (förordningen om digitala tjänster)*.

Artikel 28: integritet, säkerhet och trygghet

Artikel 28 i DSA (skydd av minderåriga online) består av fyra led. Det första, och bredaste, innehåller krav på att onlineplattformar som är tillgängliga för minderåriga ska ”införa lämpliga och proportionella åtgärder för att säkerställa en hög nivå av integritet, säkerhet och trygghet för minderåriga”. Hur detta översätts i praktiken återstår ännu att se, men det arbetas redan idag i Bryssel med att se till att detta breda krav inte bara blir en papperstiger. Artikelns andra led innehåller en begränsning för hur leverantörer av onlineplattformar får presentera annonser till minderåriga användare. Det tredje ledet i artikeln består av en bestämmelse om att leverantörer av onlineplattformar inte får samla in mer data än nödvändigt för att avgöra om en användare är minderårig eller ej. I artikelns fjärde, och sista, led tillskrivs Kommissionen möjligheten att utfärda riktlinjer för att bistå leverantörer av onlineplattformar när de ska tillämpa det första ledet i artikeln.

Av särskilt intresse för det kommande året är det första, och fjärde, ledet i artikel 28. Att EU sätter ner foten vad gäller barns förutsättningar online är ett tecken på att det är en prioriterad fråga för Kommissionen. Att EU också tillskriver Kommissionen möjligheten att utfärda riktlinjer i frågan kommer förhoppningsvis leda till en enhetlig tillämpning av förordningen i hela EU. Med det sagt, går det inte att utesluta att riktlinjerna riskerar att förbise kulturella skillnader mellan medlemsstaterna i fråga om vad exakt minderåriga ska skyddas ifrån. Den svenska regleringen kring skyddet av barn online har hittills kretsat kring att begränsa minderårigas möjlighet att få åtkomst till pornografiskt och våldsamt innehåll på videodelningsplattformar (SFS 2010:696, 9 a kap. 1 §). DSA tar sikte på att utöka skyddet från enbart innehållsrisker till en bredare definition av skydd som omfattar plattformen i sin helhet. Det vill säga inte enbart innehållet på plattformen. Men även svensk politik har fått upp ögonen för att skyddet av barn online är ett ämne med fler dimensioner än att enbart skydda från våldsamt och pornografiskt innehåll, ”Sverige ska vara pådrivande så att barn och unga inte far illa i de här [online]miljöerna”, meddelade Ulf Kristersson för Dagens Nyheter i juni 2024.

Att Kommissionen vidare har exklusiv befogenhet att tillämpa förordningen på de största plattformarna som är verksamma i EU innebär att de tjänster där flest minderåriga idag befinner sig, vare sig det är videodelningsplattformar eller sociala medier, kommer hamna under en skarpare tillsyn med ännu högre krav (EU-kommissionen, 2024a).

Redan under 2024 öppnade Kommissionen ärenden mot ett antal av de största tjänsteleverantörerna med grund i att de genom vilseledande

design och så kallade kaninhålseffekter försökte behålla användare, däri inbegripet minderåriga, på sina tjänster. Fastän inga beslut har fattats ännu från Kommissionens sida är det ändå bevis på att Kommissionen ser allvarligt på frågan om vilka förutsättningar som minderåriga möts av när de använder tjänster online.

Kommissionen vid rodret

Kommissionen har genom DSA-förordningen också fått befogenhet att i samråd med den nyinstittade nämnden för digitala tjänster (EBDS) ta fram riktlinjer för hur skyddet av barn ska se ut på ett mer konkret plan. Dessa riktlinjer kommer inte bli bindande utan ska sträva efter att det skydd som ska finnas för barn online ska vara samstämmigt mellan tjänster (EU-kommissionen, 2025). Att Kommissionen har fått befogenhet att utfärda just *riktlinjer* innebär att Kommissionen ställer sig som vägvisare och pekar mot ändamål, där en bred begreppsram används för att fånga upp så många aspekter och potentiella skador som möjligt. Därefter är det upp till varje enskild tjänsteleverantör att utforma sina tjänster på det vis som passar just deras tjänst bäst och på ett ändamålsenligt vis. Tjänsteleverantörer är alltså inte tvungna att följa allt som riktlinjerna föreskriver till punkt och pricka, men de måste kunna påvisa att deras tjänster har ett alternativt skydd som kan anses vara likvärdigt. Utbudet av tjänster som erbjuds barn i dag är så brett och varierande, att försöka formulera standarder som skulle gå att applicera fullt ut och på ett enhetligt sätt hade blivit omöjligt.

”Att Kommissionen har fått befogenhet att utfärda just riktlinjer innebär att Kommissionen ställer sig som vägvisare och pekar mot ändamål, där en bred begreppsram används för att fånga upp så många aspekter och potentiella skador som möjligt. ”

Förhoppningsvis innebär detta att vi under de kommande åren ser en mångfald av lösningar där barn, i den bästa av alla världar, kan röra sig obehindrat i den digitala världen och ta till sig information och lärdomar, spela och leka, utan att utsättas för olämpligt innehåll eller andra risker. Kommissionen har påvisat att de är måna om att det skydd som riktlinjerna pekar mot inte bara ska bli en checklista att genomföra, utan att skyddet av barn som regleras i DSA ska vara av sådan art att det implementeras genomtänkt och grundligt på varje enskild tjänst. Att inte publicera en lista med hårda krav utan i stället låta tjänsteleverantörerna själva få utforma barnskydd med riktlinjerna som en vägvisare kommer förhoppningsvis inte bara (som tidigare nämnts) leda till att de faktiskt implementeras. De införs också på ett naturligt sätt så att det inte leder till otympligt utformade tjänster som blir sämre för alla användare, barn eller ej.

Samtidigt finns det potentiella risker på så sätt att arbetet med att utföra efterlevnadskontroll gällande skyddet av barn på en tjänst försvåras när alla tjänster får ta fram egna verktyg för att skydda minderåriga. Vidare kan den vaga begreppsramen som skyddet av barn i DSA vilar på – integritet, säkerhet och trygghet – öppna för tolkningsfrågor om vad en ”hög nivå” av dessa begrepp innebär i praktiken. En annan möjlig problematik är att kravet på en ”hög nivå” av skydd kan leda till begränsningar av minderårigas rätt att ta till sig information (barnkonventionen, artikel 17) samt barns rätt till delaktighet (barnkonventionen, artikel 12) (Unicef, u.å). Det är en gränsdragning som är svårnavigerad, men inte omöjlig. Syftet med riktlinjerna ska vara att skydda, inte onödigt begränsa, minderåriga.

Arbetet med riktlinjerna är fortfarande i ett tidigt skede och dess exakta innehåll är fortfarande inte helt utkristalliserat. Kommissionens inställning till hur ett starkt skydd av barn ska uppnås har hittills vilat på inställningen att onlinemiljön barn befinner sig i består av ett varierat utbud av tjänster och plattformar. Nu återstår att se hur de föreslagna riktlinjerna tas emot när de ska ut på remiss under 2025.

Åldersverifiering – samma fråga, flera svar

Riktlinjerna som diskuteras ovan handlar om att skydda barn där barn *får* vara. Samtidigt pågår arbete i både EU och ett antal länder med att ta fram reglering och tekniska lösningar för att hindra barn och minderåriga från att få tillgång till sådana tjänster där de *inte* får vara. I EU handlar det i huvudsak om att begränsa åtkomst till webbplatser som erbjuder antingen pornografiskt och/eller våldsamt innehåll, men i andra länder finns det andra målbilder med lagstiftning och tekniska spärrar.

De kommande styckena redogör för tre sådana lösningar i olika länder och områden för att belysa vilken bredd av lösningar och mål det finns med att införa en typ av teknisk spärr till vissa webbplatser och tjänster.

EU – Identitetsplånbok och åldersverifiering på ingång

I april 2024 röstade EU-parlamentet igenom en förordning som innehåller ett ramverk för en så kallad identitetsplånbok som ska omfatta en rad funktioner, däribland möjlighet att spara och uppvisa examensbevis, biljetter för resor inom EU, möjlighet att hämta ut receptbelagd medicin i ett annat EU-land, samt möjlighet att identifiera sig inom EU (EUT L 30.4.2024). Samtidigt har EU-kommissionen utlyst en nu avslutad upphandling om en åldersverifieringslösning under artikel 28 i DSA för att hindra att minderåriga får tillgång till innehåll som inte är lämpligt (i huvudsak pornografiskt och våldsamt innehåll). Denna lösning är tänkt att hindra minderåriga från att få åtkomst till denna typ av innehåll genom att låta EU-medborgare som är över 18 att verifiera sin ålder genom en icke integritetskränkande teknisk lösning (EU-kommissionen, 2024b). Till en början kommer åldersverifieringslösningen att enbart fokusera på 18+-verifiering, men Kommissionen har öppnat för att den potentiellt kan komma att användas för övriga former av åldersverifiering. Tanken är att åldersverifieringslösningen på sikt ska inkorporeras i den europeiska identitetsplånboken. Det är alltså ett arbete på två fronter som förs hos EU-kommissionen för att se till att de tjänster som minderåriga kommer i kontakt med endast är de tjänster de ska ha åtkomst till, samt att de är trygga när de nyttjar tjänsterna i fråga.

”Australien har därmed gjort bedömningen att sociala medier i sin helhet utgör sådant skadligt innehåll som minderåriga måste skyddas från. ”

Australien – En åldersgräns för sociala medier

I december 2024 röstade Australien igenom världens första lag gällande åldersgränser för sociala medier (eSafety Commission, 2024). Enligt den nya lagen ska inga australiensiska medborgare under 16 års ålder kunna ha konton hos tjänsteleverantörer som erbjuder sociala medier. Inom tolv månader efter lagens ikraftträdande ska alla plattformar som omfattas av lagen ha verktyg på plats som ska hindra minderåriga från att vara på tjänsten. Detta innefattar även minderåriga som idag redan har konton på en eller flera av de berörda tjänsterna. Hur detta ska uppnås är upp till var och en av de tjänster som omfattas, men Australiens eSafety Commission kommer utfärda riktlinjer som ska fungera som vägledning gällande vilka lösningar som anses godtagbara.

Detta är alltså ett förbud mot minderårigas deltagande som är mer långtgående än de som föreslås hos EU-kommissionen. Där EU ämnar begränsa åtkomsten till sådant innehåll som bedöms vara skadligt för minderåriga, har Australien i stället valt att begränsa åtkomsten till en uppsättning tjänster som är mer varierade i sina tjänsteerbjudanden. Det handlar enligt Australiens premiärminister om att ”sociala medier skadar våra barn” (TT, 2024). Australien har därmed gjort bedömningen att sociala medier i sin helhet utgör sådant skadligt innehåll som minderåriga måste skyddas från. Det är en mer långtgående bedömning av vad hos plattformarna som anses vara skadligt: innehållet, eller tjänsterna som sådana. I den australiensiska lagen finns inte heller undantag för att målsman kan ge sitt godkännande till att en minderårig får skaffa ett konto. Förbudet gäller alla oavsett målsmans godkännande eller ej.

USA – COPPA uppdateras och barns dataskydd stärks

Den 16 januari 2025 uppdaterade den amerikanska federala handelskommissionen (Federal trade commission, FTC) den amerikanska ”Children’s online privacy protection act” så att den innefattar ett mer omfattande skydd av minderårigas data. COPPA kräver att målsman måste ge sitt godkännande för att minderåriga ska få riktade annonser, och innehåller även begränsningar gällande hur och till vilken grad företag får sälja och handskas med data gällande minderåriga användare. Vidare finns det i USA på delstatsnivå ett antal olika lagar som kräver att en tjänsteleverantör måste använda sig av någon form av åldersverifiering om den vill tillhandahålla tjänster med pornografiskt innehåll. I juni 2024 hade 19 stater infört någon typ av lag som kräver en åldersverifieringsmekanism för att få åtkomst till pornografiskt innehåll. Den typ av åldersverifiering som införts i flera stater är av sådan art att den också identifierar användaren, inte bara verifierar åldern (Chung &

Kruzel, 2025). Risken finns att det blir en mycket mer integritetskränkande lösning än den som föreslås i EU. Under hälften av staterna har infört någon typ av teknisk spärr, men kraven på vilka tjänster som omfattas och vilka metoder som godtas varierar från stat till stat (AVPA, 2025). I USA finns det alltså en skillnad på datareglering för minderåriga vilket regleras på federal nivå och krav på åldersverifiering för tillgång till, för minderåriga, skadligt innehåll som regleras på delstatsnivå.

Slutord: Skydd av barn – en fråga i ropet

Under 2024 såg vi hur frågan om skydd av barn på nätet blev ett omtalat ämne i Sverige, DSA trädde i kraft och EU:s arbete med att ta fram riktlinjer för att skydda barn när de är online har kommit i rullning. Åldersverifieringslösningar i olika skepnader har röstats igenom och blivit en fråga som tagit plats i politiken. Det finns idag inga raka svar på vilken lösning som kommer att nå bäst resultat, eller vilken inställning till minderårigas tillgång till sociala medier som är den rätta vägen att gå.

Den amerikanska hållningen rörande tillgång till pornografiskt innehåll speglas i Kommissionens upphandling om en åldersverifieringslösning, i det att den i första skeendet ska avgöra om en användare är över 18. Men, det amerikanska förslaget – som nu är uppe i USA:s högsta domstol – är av en potentiellt mycket mer integritetskränkande sort då ansatsen är att identifieringen ska göras genom uppvisande av någon typ av identitetshandling knuten till personen i fråga (så som ett ID-kort eller körkort). Tanken är att varje enskild tjänst ska ta emot och lagra information om varje användare, som alltså inte bara verifierar sin ålder utan även identifierar sig.

”Oavsett vilken inställning eller lagstiftning som diskuteras är det klart att skyddet av minderåriga är en fråga i ropet. Ett tryggare internet för barn är ett bättre internet för alla. ”

Om man å andra sidan jämför EU:s nuvarande hållning till åldersverifiering – att lösningen ska kunna verifiera om en individ är 18+ eller ej – med den australiensiska så är den inte fullt lika långtgående. Australiens politiker har visat att de är av uppfattningen att sociala medier som sådana är skadliga för minderåriga. Det är en bedömning som inte speglas i DSA. Där Australien anser att tjänsterna i sig utgör en skaderisk, ser EU att det är plattformarnas ansvar att skada inte äger rum när minderåriga vistas på plattformarna. Oavsett vilken inställning eller lagstiftning som diskuteras är det klart att skyddet av minderåriga är en fråga i ropet. Ett tryggare internet för barn är ett bättre internet för alla.

Referenser

- Chung, A. & Kruzel, J. (2025, 15 januari). US Supreme Court grapples with Texas online porn age-verification law. *Reuters*. [US Supreme Court grapples with Texas online porn age-verification law](https://www.reuters.com/legal/texas-online-porn-age-verification-law-goes-us-supreme-court-2025-01-15/). <https://www.reuters.com/legal/texas-online-porn-age-verification-law-goes-us-supreme-court-2025-01-15/> (hämtad 2025-01-27).
- eSafety Commissioner. (2024). *Social media age restrictions*. <https://www.esafety.gov.au/about-us/industry-regulation/social-media-age-restrictions> (hämtad 2025-01-17).
- EU-kommissionen. (2024a). *Supervision of the designated very large online platforms and search engines under DSA*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/list-designated-vlops-and-vloses> (hämtad 2025-01-16).
- EU-kommissionen. (2024b). *Call for tenders: Development, consultancy, and support for an age verification solution*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/funding/call-tenders-development-consultancy-and-support-age-verification-solution> (hämtad 2025-01-17).
- EU-kommissionen. (2025). *European board for digital services*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/dsa-board> (hämtad 2025-01-16).
- Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2022/2065 av den 19 oktober 2022 om en inre marknad för digitala tjänster och om ändring av direktiv 2000/31/EG (förordningen om digitala tjänster). (EUT L 19.10.202 s.1-102).
- Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2024/1183 av den 11 april 2024 om ändring av förordning (EU) nr 910/2014 vad gäller inrättandet av ett europeiskt ramverk för digital identitet. (EUT L 30.4.2024)
- Federal Trade Commission. (2025, 16 januari). *FTC Finalizes Changes to Children's Privacy Rule Limiting Companies' Ability to Monetize Kids' Data*. <https://www.ftc.gov/news-events/news/press-releases/2025/01/ftc-finalizes-changes-childrens-privacy-rule-limiting-companies-ability-monetize-kids-data> (hämtad 2025-01-17).
- Kulneff, E. & Gripenberg, P. (2024, 18 juni). Statsministern om att skydda barn på sociala medier: "Inga konkreta förslag". *Dagens Nyheter*. <https://www.dn.se/sverige/statsministern-om-att-skydda-barn-pa-sociala-medier-inga-konkreta-forslag/> (hämtad 2025-02-13).
- SFS 2010:696. Radio- och tv-lagen. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/radio-och-tv-lag-2010696_sfs-2010-696/#top

The Age Verification Providers Association (AVPA). (2025).
<https://avpassociation.com/4271-2/> (hämtad 2025-01-17).

TT. (2024, 28 november). Australien förbjuder sociala medier för unga. *Aftonbladet*.
<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/yEVWQa/australien-forbjuder-sociala-medier-for-unga> (hämtad 2025-01-17).

Unicef. (u.å.) *Barnkonventionen*. [Barnkonventionen - UNICEF Sverige | unicef.se](#)

Medieanvändning och skadlig mediepåverkan bland barn och unga

8.

Frihet och skydd – en reflektion över barns rättigheter i en digitaliserad värld.

Författare: Francisca Benavente

Barn har rätt till yttrande- och informationsfrihet, men också till skydd. Kan det kombineras i digitaliseringens era? Å ena sidan ska myndigheter tillhandahålla information som är anpassad och tillgänglig för barn, vilket görs i digitala medier. Å andra sidan ska staten skydda barn från skadlig mediepåverkan, exempelvis genom rekommendationer som bland annat syftar till att begränsa tiden som barn använder digitala medier (Folkhälsomyndigheten, 2024). Det kan därmed uppstå ett dilemma mellan barns rätt till yttrande- och informationsfrihet och det skydd som barnkonventionen anger. Offentliga aktörer behöver vara medvetna om detta och agera därefter för att barns rättigheter inte ska riskera att kränkas. I denna text föreslås en strategi som i korthet går ut på att balansera tre perspektiv för att åstadkomma vad som här kallas ett professionellt mellanrum.

När barnkonventionen antogs fanns varken Tiktok eller influencers

Mediemyndighetens instruktion utgår från de mediepolitiska målen att stödja yttrandefrihet, mångfald, massmediernas oberoende och tillgänglighet samt att motverka skadlig mediepåverkan. Mediepolitiken ska ge förutsättningar för en fri åsiktsbildning, fritt utbyte av idéer och reella möjligheter att granska olika företeelser och verksamheter i samhället. De mediepolitiska målen bygger på grundläggande mänskliga rättigheter. Varje barn är bärare av mänskliga rättigheter och dessutom särskilda rättigheter just för att de är barn. Barnkonventionen klargör vilka rättigheter det kan handla om.

Barnkonventionen saknar beskrivningar av hur barns rättigheter ska tillgodoses i digitala miljöer. Den antogs år 1989, innan internet, sociala medier, smarta telefoner och andra digitala miljöer fanns. Vi kunde inte "googla" och AI fanns i fiktionens värld. För att förtydliga statens ansvar att skydda och stärka barn på nätet, har FN:s barnrättskommitté i en allmän kommentar (nr 25, 2021), presenterat en tolkning av vad barns rättigheter innebär i den digitala världen. Kommentaren klargör att barn har samma rättigheter i den digitala miljön som i den övriga världen men förutsättningarna och riskerna ser annorlunda ut. För att säkra barns rätt till information, yttrandefrihet och skydd från olagligt eller olämpligt innehåll på internet och i övriga digitala miljöer kan särskilda åtgärder behöva vidtas.

Barn använder internet stor del av sin tid, för olika ändamål, umgås med vänner, odla intressen, ta reda på saker, hålla sig uppdaterade och använda ny teknik och spel. I de sammanhangen betraktar vi barnet som en kompetent individ som har informationsfrihet, yttrandefrihet och andra medborgerliga rättigheter. Det är staten, vuxna i samhället och i barnets närhet – skyldighetsbärarna – som ska se till att rättigheterna efterlevs.

I Mediemyndighetens uppdrag speglas den rättighetsbaserade barnsynen som uttrycks i barnkonventionen, att barn är kompetenta och handlingskraftiga samt att de har rätt till stöd och skydd. Myndigheten ska verka för att stärka barn och unga som medvetna medieanvändare och verka för att skydda dem mot skadlig mediepåverkan. I konventionsartiklarna konkretiseras att barn å ena sidan har rätt till exempelvis information, yttrandefrihet, delaktighet och inflytande och å andra sidan, att samhället och vårdnadshavare ska skydda barnet från olika former av skada. En ständig fråga när det gäller ett tryggt deltagande i digitala miljöer är hur dessa rättigheter samspelar och ska vägas mot varandra.

Kunskap om barn

Mediemyndigheten undersöker och följer barns och ungas medieanvändning. Utöver forsknings- och kunskapsöversikter genomförs vartannat år enkätundersökningen Ungar & medier med frågor riktade till barn om medievanor och attityder till medier.

FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) rekommenderar i en allmän kommentar (nr 5) staterna att göra kontinuerliga kartläggningar och datainsamlingar (FN, 2003). Kommittén poängterar att datainsamlingen måste omfatta hela barndomsperioden upp till 18 år. I kommentaren anges insamling av statistik och kunskap om barns livsvillkor som centralt för att barnets rättigheter ska tillgodoses. Statistiken bör vara specificerad så att det blir möjligt att identifiera skillnader när det gäller förverkligandet av rättigheterna och synliggöra skillnader i behov, exempelvis gällande kön, socioekonomi, funktionsnedsättning och ålder. Det betonas också att det är nödvändigt att data som samlas in bör vara på en tillräckligt detaljerad nivå för att göra det möjligt att upptäcka diskriminering och ojämlikheter i förverkligandet av rättigheterna.

Om vi frågar fler får vi veta mer – om vi frågar rätt kan vi agera

Målgruppen barn och unga innebär att alla – oavsett barnens förmågor och eventuella begränsningar – ska inkluderas. Att ta fram kunskap om barn med olika behov och villkor är det viktigaste ledet myndigheter och offentliga aktörer kan bidra med för att stärka barns ställning som rättighetsbärare. Det är därför nödvändigt att utveckla metoder för att ta fram väl underbyggda slutsatser och att tillmäta resultaten betydelse.

För Mediemyndigheten är det därför av vikt att det arbete som bedrivs baseras på tillräcklig kunskap och expertis för att skapa en bild av alla barns och ungas medievardag. Med det som utgångspunkt kan myndigheten ta ansvar för och bidra till att stärka barns rättigheter. Dessutom ska myndigheten också ha kompetens att sprida information och ge vägledning som stärker och skyddar alla barn och unga. För att synliggöra särskilt utsatta grupper har myndigheten genomfört undersökningar om medieanvändningen bland barn och unga med särskilda behov, exempelvis barn med psykisk funktionsnedsättning. Undersökningarna har bland annat visat att dessa barn ofta upplever en större utsatthet på nätet än andra barn (Andersson m.fl., 2024).

Med sådan mer precis kunskap kan det offentliga agera. För Mediemyndighetens del kan det till exempel handla om att tillsammans med målgruppen ta fram ett material som uppmärksammar yngre flickor med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning om vad de kan göra och tänka på för att vara trygga på nätet.

Att agera kan också innebära åtgärder i syfte att skydda barn genom rekommendationer. Ett tydligt exempel på det är Folkhälsomyndighetens (2024) nyligen publicerade rekommendationer som syftar till att begränsa barns skärmtid för att främja deras hälsa. Rekommendationerna kretsar kring vuxnas ansvar, närvaro, aktiva deltagande och styrning av de yngre barnens skärmvanor. Inom ramarna för den kunskapssammanställning som bland annat ligger till grund för rekommendationerna har dialoger med barn, unga och föräldrar genomförts. I dessa uttrycker barn och unga önskemål om samlat stöd och mer kunskap. De berättar också att skärmanvändning kan vara roligt, lärorikt och ett bra sätt att hålla kontakt med andra och umgås, men de berättar även att det är vanligt att se våld och otäckta klipp (Folkhälsomyndigheten och Mediemyndigheten, 2024). För barn och unga med särskilda behov kan skärmanvändning också ha en viktig inkluderande och hälsofrämjande betydelse (se även kapitel 10).

Man kan med barnkonventionen som vägledare framhäva att barn, så långt det är möjligt, ska skyddas efter ålder och mognad i sitt deltagande inte från att delta i den digitala världen. EU:s förordning om digitala tjänster som reglerar de digitala plattformarna, Digital Services Act

” Med sådan mer precis kunskap kan det offentliga agera. För Mediemyndighetens del kan det till exempel handla om att tillsammans med målgruppen ta fram ett material som uppmärksammar yngre flickor med neuropsykiatrisk funktionsnedsättning om vad de kan göra och tänka på för att vara trygga på nätet. ”

(DSA), har en artikel (28) för skydd av barn i digitala miljöer som grundar sig på liknande resonemang. Den bygger på att de som ansvarar för plattformarna är förpliktigade att skydda barn från skadligt innehåll i miljöer där barn befinner sig. Utgångspunkten är således att i de digitala miljöer där barn befinner sig så ska de skyddas i sitt deltagande och plattformarna ska säkerställa en hög nivå av integritet, säkerhet och trygghet (se även kapitel 7).

För att se till barns bästa och kompensera för eventuella inskränkningar bör barnens perspektiv finnas med. Det kan, som många barn brukar lyfta fram, bara ske i samspråk med barn. De ska ha möjlighet att uttrycka sina åsikter, efter ålder och mognad (barnkonventionen, artikel 12) och deras åsikter ska ges betydelse. På så sätt kan man samtidigt stärka barns rättigheter. Ett samhälle som lyssnar till alla sina medborgare skapar tillit. För Mediemyndighetens del handlar det om att i enlighet med sin instruktion tillvarata barns egna erfarenheter.

Information riktad till barn

Att barn har tillgång till internet och är medie- och informationskunniga är förutsättningar för att barns rättigheter ska kunna tillvaratas, till exempel rätten till inkludering, yttrandefrihet och rätten att få tillgång till information. Barn har rätt till anpassad, tillförlitlig och tillgänglig information. Idag är den till stor del digital.

Barnrättskommittén redogör för barns rätt till information i den allmänna kommentaren 25 (2021) om barns rättigheter i den digitala miljön: ”Konventionsstaterna bör tillhandahålla och stödja upprättandet av åldersanpassat digitalt innehåll för barn som stärker deras egenmakt, i samklang med barns förmågor under utveckling, och se till att barn får tillgång till ett brett spektrum av information, såsom information från offentliga organ, om kultur, sport, konst, hälsa, medborgarfrågor, politik och barns rättigheter.”

I regeringens strategiska och systematiska arbete för att tillförsäkra barn deras rättigheter ingår att särskilt bidra till att myndigheter och dess verksamheter ska vara kända, tillgängliga och anpassade för barn (Socialdepartementet, 2024). Mediemyndigheten har information på sin webbplats riktad och anpassad till barn om myndighetens verksamhet. Den innehåller också artiklar om de delar av myndighetens arbete och resultat som rör barn och där barn varit delaktiga.

En trebent pall för ökad medvetenhet

De tre perspektiv som tagits upp angående barn, medier och digitala miljöer är de som brukar diskuteras gällande barns rättigheter (se till exempel Barnombudsmannens webbutbildning om barnkonventionen).

1. Det barnrättsliga perspektivet som ger oss insikten om barn som rättighetsbärare.
2. Ett generellt barnperspektiv, som innebär att vi i professionell samverkan tar fram och utvecklar kunskap om barn utifrån vår barnsyn och yrkesmässiga erfarenheter.
3. Barns egna perspektiv ger oss information utifrån självskattade svar i undersökningar samt barns egna berättelser och syn på sina liv.

Vi kan föreställa oss att vi sitter på en trebent pall, med de tre ben som dessa perspektiv utgör. Varje ben behövs som stöd i arbetet med att ringa in problemområden, hitta lösningar och vägar framåt. Framför allt behövs de när vi i frågor som gäller barn, medier och digitala miljöer så ofta konstaterar att svaret blir: "Det beror på". Till exempel: Hur ska barn skyddas mot skadlig mediepåverkan? Hur mycket ska vuxna styra barns skärmtillvaro? Mår flickor med NPF bättre eller sämre av digitala medier? Hjälper det att förbjuda och begränsa? Det beror på!

Det är först då, med de tre perspektiven för ögonen som vuxna, lagstiftare, professionella och närstående till barn kan placera sig i vad som kan beskrivas som ett professionellt mellanrum. Ett mellanrum där man inte låser sig och fastnar. Man kan röra sig mellan perspektiven, vicka på pallen och på det sättet förflytta sig framåt på barns och ungas väg till självständighet och oberoende. Men att vara självständig är inte samma sak som att vara ensam. Barn och unga talar ofta om behovet av vuxna att lita på. Det gäller i allra högsta grad i digitala miljöer.

I tider då medielandskapet är i ständig förändring är det svårt för forskningen att hålla jämna steg och undersöka miljöer, trender och risker i den takt de uppstår. Då kan vi under en tid vara hjälpta av att väga på den trebenta pallen. Att ge svaret "det beror på" beroende på vilket eller vilka av de tre benen som ger bäst stöd för stunden kan då bli mindre otydligt och peka på en rimlig väg att gå. Att något "beror på" betyder i ett sådant sammanhang att det befinner sig i rörelse, vilket förhoppningsvis innebär under utveckling. För det är när vi står still och begränsas som oro och otrygghet får grogrund.

Slutord: Regleringar och vägledning i ett större sammanhang

På konferensen "Ett bättre Internet för barn" som anordnades av Safer Internet Centre Sverige hösten 2024 deltog centrets ungdomspanel med representanter från olika ungdomsorganisationer i en programpunkt under rubriken "Internet = Frihet". Där betonades att nätet är en viktig arena för stora delar av barns och ungas vardag. Det som genomgående lyftes fram var att ha en öppen dialog, att fråga barnen själva och att lyssna på barn på deras egna villkor. Ungdomarna tog också upp övervakningsstress, att begränsad frihet ofta leder fel och poängterade att barn och unga efterfrågar vägledning (Mediemyndigheten, 2024).

Rekommendationer som handlar om att begränsa ungas skärmbbruk kan vara exempel på sådan vägledning men räcker inte utan behöver ingå i ett större sammanhang. Åldersgränser, regleringar och minskad skärmtid behöver kontinuerligt utvärderas och kanske även kompenseras för på olika sätt så att inte frihetliga värden riskerar att gå förlorade. Det är därför viktigt med en konsekvensanalys när åtgärder ska vidtas. Vi behöver ställa oss frågor som: Vilken del av barns och ungas frihet begränsas med åtgärden? I vilket syfte ska friheten begränsas och hur ska det eventuellt kompenseras?

När internet blev allmänt tillgängligt dominerade tron på teknikens möjligheter att stärka våra medborgerliga rättigheter. Nu har pendeln svängt och det finns behov av regleringar, ramar och vägledning för de risker som kan uppstå. Vid hastiga pendelsvängningar kan det vara klokt med eftertänksamhet. Förslagsvis genom att sitta på den trebenta pallen för att möt barn och unga i lyhört samspel och ge våra bedömningar legitimitet.

” Åldersgränser, regleringar och minskad skärmtid behöver kontinuerligt utvärderas och kanske även kompenseras för på olika sätt så att inte frihetliga värden riskerar att gå förlorade. ”

En av representanterna i Safer Internet Centres ungdomspanel jämförde hur vuxna förhåller sig till barn som lär sig cykla med när de börjar utforska internet. Hen menade att ingen vuxen tar ifrån barnet cykeln om barnet kör omkull.

För barn som lär sig cykla är det obligatoriskt att använda hjälm. För riskerna på internet finns inga hjälmar utöver vad dialog, vägledning och tydliga ramar kan erbjuda.

Referenser

Andersson, Y., Karlsson, M. & Agdalen, L. (2024). *Mellan gemenskap och utsatthet. En rapport om digitala medier och psykisk ohälsa bland unga tjejer med NPF*. Mediemyndigheten.

Barnombudsmannen. (u.å.). *Perspektiv på barnrätt*.
[Perspektiv på barnrätt - Webbutbildning om barnkonventionen](#)

EU-kommissionen. (u.å.). *The final text of the Digital Services Act (DSA)*.
[Article 28, the Digital Services Act \(DSA\)](#)

Folkhälsomyndigheten. (2024, 13 december). Rekommendationer om skärmanvändning. Rekommendationer om skärmanvändning – Folkhälsomyndigheten

Folkhälsomyndigheten & Mediemyndigheten. (2024). *Digitala medier och barns och ungas hälsa. En kunskapssammanställning*.
[Digitala medier och barns och ungas hälsa - en kunskapssammanställning](#)

FN. (2021, 2 mars). *Allmän kommentar nr 25 (2021) om barnets rättigheter i relation till den digitala miljön*. [allman-kommentar-25-svenska.pdf](#)

FN. (2003). *Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 5 (2003). Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter (artikel 4, 42 och 44.6)*.
[allman-kommentar-nr-5.pdf](#)

Mediemyndigheten. (2024). *Ett bättre internet för barn - en nationell konferens om barns och ungas trygghet på nätet*. [Ett bättre internet för barn - Mediemyndigheten](#)

Socialdepartementet. (2024, 10 januari). Regeringen vill öka kunskapen om barnets rättigheter hos offentliga aktörer. [Regeringen vill öka kunskapen om barnets rättigheter hos offentliga aktörer - Regeringen.se](#)

Unicef. (u.å.) *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*.
[Barnkonventionen - UNICEF Sverige | unicef.se](#)

9.

Ungdomars förtroende för nyheter i det digitala medielandskapet – växande klyftor?

Författare: Yvonne Andersson och Martin Karlsson

Nyhetsmediernas centrala roll i ett demokratiskt samhälle är att erbjuda medborgarna tillförlitlig information så att de kan fatta välinformerade beslut, i stort och smått. Det förutsätter dels en mångfald av nyhetsjournalistik av god kvalitet, dels att medborgarna har förtroende för nyhetsmedierna så att de tar del av och litar på dem (i förhållandevis hög grad). Under senare år har teknikutvecklingen möjliggjort allt fler sofistikerade metoder för att förfälska och sprida information, inklusive ljud och rörlig bild, vilket medfört att källkritik blivit en alltmer komplicerad uppgift. Det går, kort sagt, inte längre att lita på vad man ser och hör eftersom våra sinnesintryck kan manipuleras. Frågan om förtroende – vilka källor och nyhetsförmedlare man kan lita på – blir därmed allt viktigare. Både för den enskilde individen som ska navigera i informationsflödet och för det demokratiska samhället i stort.

I detta avsnitt beskrivs i vilken grad svenska ungdomar litar på nyheter och information från olika nyhetsmedier, plattformar och källor, hur det har förändrats de senaste åren (2018–2022), och hur medieförtroendet skiljer sig åt mellan ungdomar med olika socioekonomiska bakgrundsförhållanden. Här framträder ett potentiellt växande samhällsproblem.

Vem litar på nyheter?

Det finns ingen gemensam definition av vad medieförtroende eller källtillit är eller hur det ska undersökas. På en grundläggande nivå är nog ändå de flesta överens om att det handlar om relationen mellan medborgarna och medierna där medborgarna, trots vetskapen om att det kan förekomma brister och fel, räknar med att interaktionen med nyhetsmedierna kommer att ha fler fördelar än nackdelar för dem själva (Strömbäck m.fl., 2020, s. 142).

Den internationella forskningen har visat att det finns skillnader i medieförtroende mellan olika grupper och dessa kan härröras till bland annat människors ålder, politiska uppfattningar och socioekonomiska förhållanden. I flera länder är det främst yngre personer, personer med låg utbildningsnivå och de som politiskt positionerar sig långt ut till höger på den politiska skalan som har lägst förtroende för traditionella nyhetsmedier. Hög utbildningsnivå och en politisk orientering till vänster är i stället associerat med högt förtroende för etablerade nyhetsmedier (Andersson 2021a; 2021b; Newman m.fl., 2021; 2022; Toff m.fl., 2021). Vad gäller specifikt svenska förhållanden visar forskning att människors förtroende för nyhetsmedier i Sverige är relativt konsistent. SOM-institutet har undersökt medieförtroendet under lång tid och deras rapporter visar på förhållandevis högt och stabilt förtroende för i synnerhet Public service, följt av TV4 och därefter svenska morgontidningar (Andersson, 2024). Förtroendet för nyhetsmedier, särskilt Public service, har dock blivit alltmer polariserat under 2010-talet och tydligare kopplat till människors ideologiska positioner (Andersson & Weibull, 2018; Andersson & Oscarsson, 2020). En studie genomförd av organisationen Järvaveckan (2023) visar även att människor boende i socioekonomiskt utsatta områden kring Järva (i Stockholm) generellt litar på svenska nyhetsmedier i något lägre grad än genomsnittet av befolkningen.

Förtroendet – eller relationen mellan medborgaren och nyhetsmediet – varierar alltså i förhållande till flera olika faktorer och det är inte klarlagt exakt vad som påverkar medieförtroendet, eller hur orsakssambanden ser ut (Ross Arguedas m.fl., 2023; Strömbäck m.fl., 2020).

För att belysa hur medieförtroendet varierar bland svenska ungdomar i åldern 13–18 år i denna text används data som har samlats in av dåvarande Statens medieråd (numera Mediemyndigheten) för medievaneundersökningen Ungar & medier. Undersökningen genomförs vartannat år och den senaste datainsamlingen genomfördes hösten 2022 då enkäter gick ut till totalt 4 000 ungdomar i åldersgruppen 13–18. Det är SCB som genomför datainsamlingen efter ett obundet slump-

mässigt urval, stratifierat på ålder, från befolkningsregistret. SCB bistår även med registerdata om bland annat barnens föräldrars utbildning, födelseland och ekonomiska förhållanden.

Ungdomar litar mest på SVT och minst på Flashback

I Ungar & medier ställs frågor om hur ofta barn och ungdomar tar del av nyheter om vad som händer i det svenska samhället och i världen från en rad olika nyhetskällor och förmedlare, samt hur mycket de litar på de nyheter och information som de får där. Resultaten visar att SVT är det etablerade nyhetsmedium som ungdomarna använder och litar mest på. I den senaste mätningen år 2022 var det totalt 62 % av 13-18-åringarna som litade helt eller ganska mycket på SVT. Cirka hälften av ungdomarna litar helt eller ganska mycket på TV4 och omkring 40 % litar helt eller ganska mycket på Aftonbladet, Sveriges Radio och Dagens Nyheter. I diagram 9:1 nedan finns även några andra källor och förmedlare med som jämförelse. Dels myndigheters webbplatser och appar som drygt hälften litar på, dels kategorin sociala medier (till exempel Instagram), samt Youtubers/influencers och diskussionsforumet Flashback som betydligt färre litar på. Många undersökningar har visat att ungdomar ofta använder sociala medier för att ta del av nyheter men de litar alltså inte i någon större utsträckning på de nyheter och information som de får där.

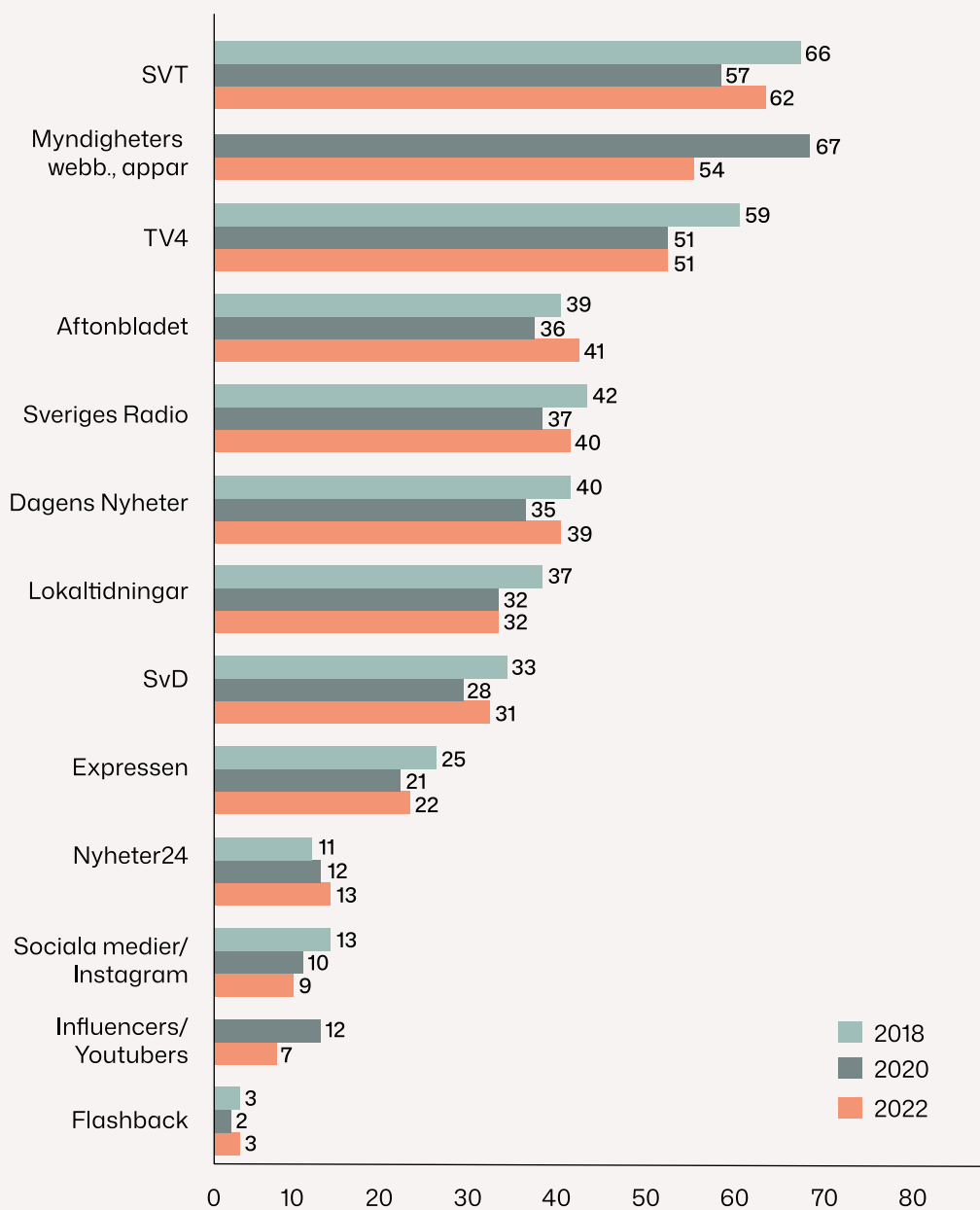
Minskat förtroende under covidpandemin

Frågan om hur mycket ungdomarna litar på nyheter och information från olika källor och nyhetsförmedlare har ställts två gånger tidigare, 2018 samt under covid-19-pandemin år 2020. I diagram 9:1 anges andelarna som litar helt eller ganska mycket på de olika källorna och nyhetsförmedlarna alla tre år som frågan ställts. Det första man kan notera är att andelarna var högst år 2018 för nästan alla etablerade nyhetsmedier – och lägst år 2020. De flesta etablerade nyhetsmedier tappade alltså i förtroende bland ungdomar under covid-19-pandemin men har sedan ökat något igen. En möjlig förklaring till det minskade förtroendet under pandemins första år är att det då rådde stor ovisshet bland såväl forskare som politiker om bland annat virusets uppkomst och spridning, olika smittskyddsåtgärders effekter med mera, vilket avspeglades i nyhetsrapporteringen. Det är inte orimligt att denna ovisshet påverkade hur mycket ungdomarna litade på nyhetsrapporteringen.

De flesta nyhetsmedier har sedan återfått en del av förtroendet, men jämförs 2018 med 2022 är andelarna som litar helt eller ganska mycket på medierna något lägre år 2022, undantaget Aftonbladet och Nyheter 24.

Några nyhetsmedier har bara tappat enstaka procentenheter, till exempel Dagens Nyheter. TV4 har tappat mest, 8 procentenheter, följt av lokaltidningar som tappat 5 procentenheter.

Diagram 9:1. Andel som litar helt eller ganska mycket på nyheter och information från... (%)¹³

¹³ Myndigheters webbplatser och appar samt Youtubers/influencers var inte med i 2018 års undersökning.

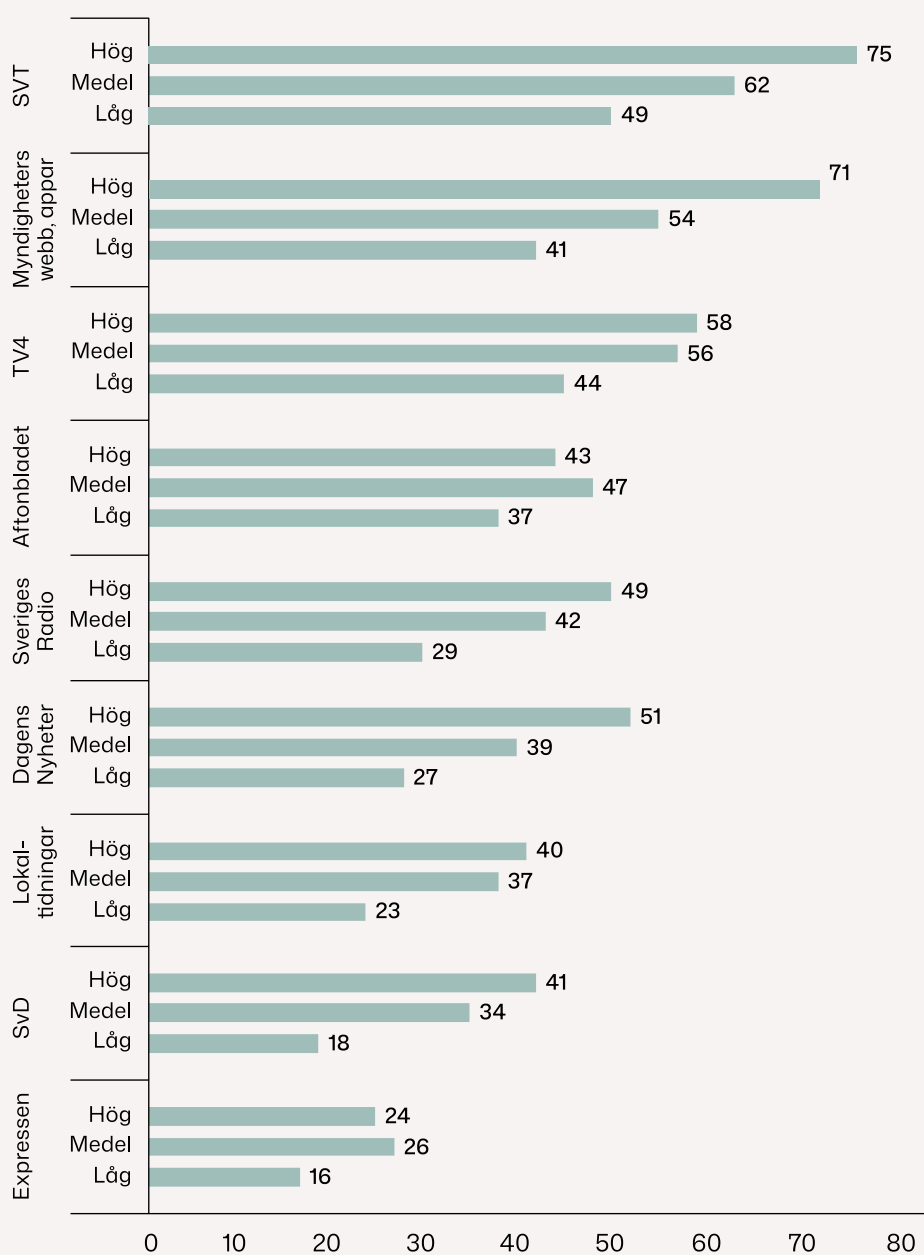
Stora skillnader mellan ungdomar med olika bakgrund

Tittar man lite närmare på siffrorna framträder dock en del skillnader mellan ungdomar med olika bakgrund och förutsättningar. Vi har information om föräldrarnas utbildning, inkomst och härkomst. Föräldrarnas sammanlagda utbildningsnivå kategoriseras i låg, medel och hög där låg betyder att ingen förälder har högre utbildning än yrkesförberedande gymnasium och hög betyder att minst en förälder har en längre universitetsutbildning än två år. Hushållets ekonomiska standard kategoriseras i låg respektive övrig, där låg betyder att hushållets disponibla inkomst per person ligger under 60 % av medianen i riket. Föräldrarnas härkomst kategoriseras i antingen utlandsfödd eller född i Sverige.

Generellt är det en något större andel av flickorna än pojkarna som litar helt eller ganska mycket (hädanefter "har stort förtroende") på de etablerade nyhetsmedierna. Men skillnaderna är betydligt större om de socioekonomiska bakgrundsfaktorerna beaktas. Andelarna med stort förtroende är genomgående lägre bland dem med låg ekonomisk standard. Till exempel har 56 % av ungdomar i hushåll med låg ekonomisk standard stort förtroende för SVT, jämfört med 68 % av ungdomar i andra hushåll. Det skiljer alltså 12 procentenheter mellan grupperna. För myndigheters webbplatser och appar är motsvarande skillnad 22 procentenheter. Den minsta skillnaden mellan grupperna gäller Expressen med 4 procentenheter.

I diagram 9:2 beskrivs andelarna med stort förtroende för de olika nyhetsmedierna, relaterat till föräldrarnas utbildningsnivå. Resultaten visar att andelarna med stort förtroende genomgående är lägst bland ungdomar med lågutbildade föräldrar:

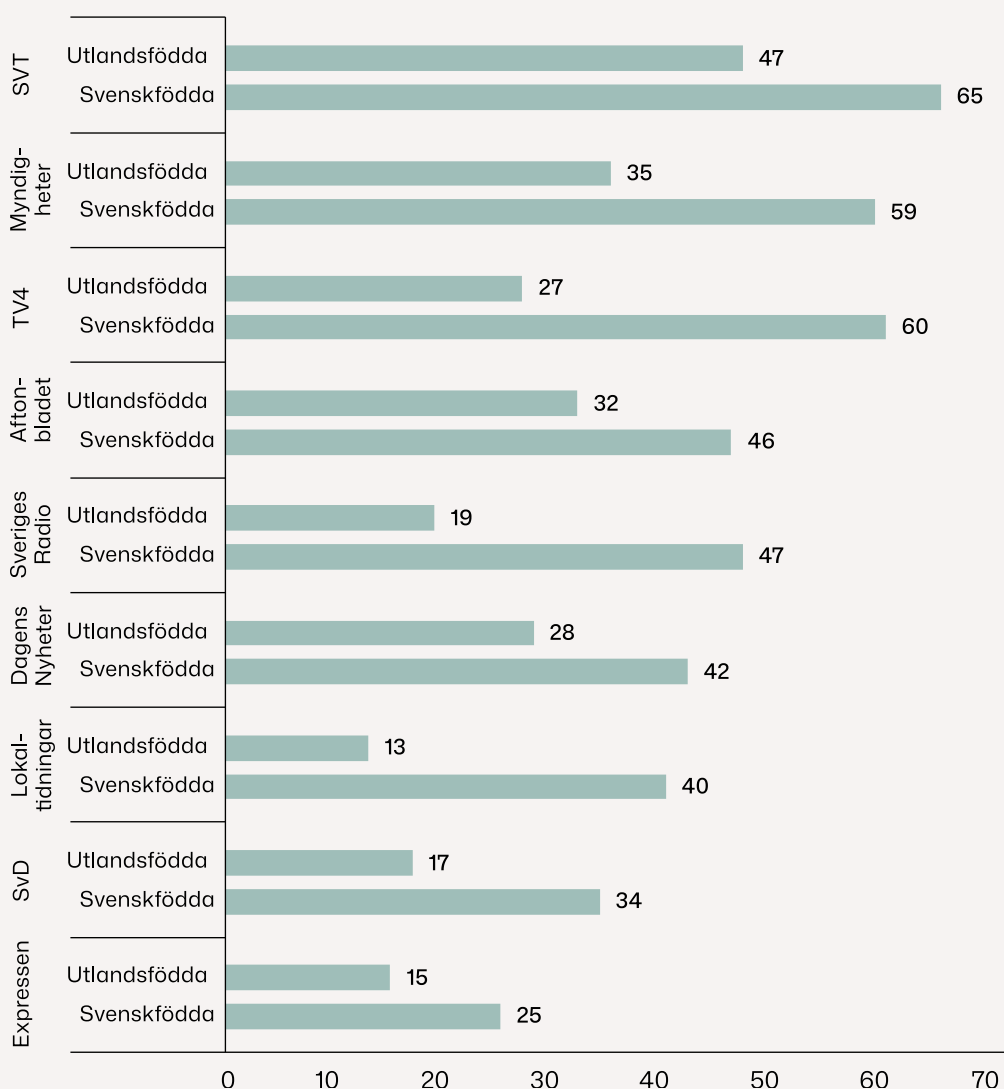
Diagram 9:2. Andel som litar helt eller ganska mycket på nyheter och information år 2022, relaterat till föräldrars utbildningsnivå (%)

Vad gäller den traditionella kvällspressen, Aftonbladet och Expressen, är andelen med stort förtroende högst bland dem med föräldrar med medelgod utbildningsnivå. För alla andra är andelen högst bland ungdomar med högutbildade föräldrar. Det vill säga att ju högre utbildningsnivån är i familjen, desto större är ungdomarnas förtroende för etablerade nyhetsmedier och myndigheter.

I diagram 9:3 beskrivs på motsvarande sätt andelarna med stort förtroende, men relaterat till föräldrarnas härkomst. Närmare bestämt om båda föräldrarna är födda i Sverige eller i något annat land:

Diagram 9:3. Andel som litar helt eller ganska mycket på nyheter och information år 2022, relaterat till föräldrars härkomst (%)

Andelarna med stort förtroende är genomgående lägre bland dem med två utlandsfödda föräldrar. För SVT skiljer det 18 procentenheter mellan grupperna, för myndigheter 24 procentenheter. Skillnaden är minst gällande Expressen med 10 procentenheter.

Alla tre bakgrundsfaktorer spelar sålunda roll för i vilken grad ungdomar litar på nyheter och information från olika källor och nyhetsförmedlare. Förtroendet för traditionella nyhetsmedier och myndigheters webbplatser och appar är generellt större bland barn och ungdomar med föräldrar som är högutbildade och svenskfödda, och som lever i hushåll som inte har låg ekonomisk standard.

Ökar skillnaderna?

Andelarna med stort förtroende för de etablerade nyhetsmedierna minskade i alla grupper och bland både pojkar och flickor under covid-19-pandemin. Det var därmed inte någon särskild grupp som utmärkte sig. Men när andelarna med stort förtroende sedan ökade igen, ökade det inte lika mycket i alla grupper, utan främst bland dem i familjer med hög eller medelhög utbildning, svenskfödda föräldrar och övrig ekonomisk standard. Mönstret som framträder tydligt 2022 fanns även 2018, men skillnaderna mellan grupperna har alltså ökat. Tidigare har de traditionella kvällstidningarna Expressen och Aftonbladet haft förhållandevis stort förtroende i grupper med lägre inkomst och utbildning samt utländsk härkomst, men så är det inte riktigt längre. År 2018 hade exempelvis Aftonbladet störst förtroende bland ungdomar med lågutbildade föräldrar. Nu är det bland dem med medelhög utbildningsnivå. Det kan alltså vara så att skillnaderna mellan ungdomar med olika bakgrund ökar. Jämförelseperioden är dock kort så det kommer att behövas upprepade mätningar för att se om detta är en tillfällig eller mer långsiktig trend.

Slutord

Ungdomar med utlandsfödda och/eller lågutbildade föräldrar samt boende i hushåll med låg ekonomisk standard litar alltså på etablerade nyhetsmedier samt myndigheters webbplatser och appar i lägre grad än andra ungdomar. Att problematisera och ifrågasätta information – även från etablerade nyhetsmedier och myndigheter – är inte ett problem i sig utan kan vara sunda och viktiga inslag i en demokrati, men skillnaderna mellan ungdomar med olika bakgrund är oroväckande stora. Det är särskilt oroväckande i förhållande till desinformation och påverkansoperationer från olika håll, vilka är reella inslag i medielandskapet och därmed i ungdomars medievardag. Om skillnaderna håller i sig, eller ökar, finns

en risk att de bidrar till polarisering. En viktig uppgift framåt är därför att stärka förtroendet för etablerade nyhetsmedier och myndigheter i dessa grupper. Ålder är förvisso en viktig faktor men att rikta in sig på "ungdomar" i stort räcker inte när skillnaderna mellan ungdomar med olika förutsättningar är så stora. Enskilda nyhetsmedier och myndigheter kan själva bidra, men även skolan och dess kompensatoriska roll bör lyftas fram här, liksom vad samhället i övrigt kan göra för att bland annat minska segregation och utanförskap. Frågan om medieförtroende är, som nämnts, komplex och handlar om så mycket mer än medierna.

”Att problematisera och ifrågasätta information – även från etablerade nyhetsmedier och myndigheter – är inte ett problem i sig utan kan vara sunda och viktiga inslag i en demokrati, men skillnaderna mellan ungdomar med olika bakgrund är oroväckande stora.”

Referenser

- Andersson, U. (2024). Ideologi vs användning – om dynamiken bakom förtroendet för public service. I U. Andersson, B. Rönnerstrand & A. Carlander (Red.), *Inferno* (s. 151-173). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, U. (2021a). Mediers samhällsvärde och oberoende spelar stor roll för förtroendet. I U. Andersson, A. Carlander, P. Öhberg & M. Grusell (Red.) *Ingen anledning till oro* (?) (s. 57-73). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, U. (2021b). *Förtroende för medier: Vinnare och förlorare under pandemin. SOM-undersökningen om coronaviruset 2021*. SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, U., & Oscarsson, H. (2020). (Parti)politiserat institutionsförtroende. I U. Andersson, A. Carlander & P. Öhberg (Red.), *Regntunga skyar* (s. 41-56). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, U., & Weibull, L. (2018). Polariserat medieförtroende. I U. Andersson, A. Carlander, E. Lindgren & M. Oskarson (Red.), *Sprickor i fasaden* (s. 71-92). SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Andersson, Y. (2023). *Ungar & medier 2023*. Statens medieråd. [Ungar & medier 2023](#)
- Järvaveckan Research and IN/LAB. (2023). *Perspektiv: Nyhetsmedia*. Stiftelsen The Global Village.
- Newman, N., Fletcher, R., Schulz, A., Andi, S., Robertson, C. T., & Nielsen, R. K. (2021). *Reuters Institute Digital News Report 2021*. Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford.
- Newman, N., Fletcher, R., Robertson, C. T., Eddy, K., & Kleis Nielsen, R. (2022). *Reuters Institute digital news report 2022*. Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford.
- Ross Arguedas, A., Banerjee, S., Mont'Alverne, C., Toff, B., Fletcher, R., & Nielsen, R. K. (2023). *News for the Powerful and Privileged: How Misrepresentation and Underrepresentation of Disadvantaged Communities Undermine Their Trust in News*. Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford.
- Strömbäck, J., Tsfati, Y., Boomgarden, H., Damstra, A., Lindgren, E., Vliegenthart, R., & Lindholm, T. (2020). News media trust and its impact on media use: toward a framework for future research. *Annals of the International Communication Association*, 44(2), 139-156.
- Toff, B., Badrinathan, S., Mont'Alverne, C., Ross Arguedas, A., Fletcher, R., & Nielsen, R. K. (2021). *Overcoming Indifference: What Attitudes Towards News Tell Us About Building Trust*. Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford.

10.

Den tveeggade medieanvändningen

Författare: Martin Karlsson, Yvonne Andersson
och Liv Agdalen

I en nyligen publicerad rapport från Mediemyndigheten ges en djupt betungande insikt om hur tillvaron kan se ut för grupper av barn och unga i Sverige på nätet. Rapporten handlar om förhållandet mellan digitala medier och psykisk ohälsa bland unga tjejer med NPF och berör flera teman som legat i centrum för den mediepolitiska debatten om barn och unga den senaste tiden. Däribland skärmtid och utsatthet på nätet. Resultaten väcker också frågor om de åtgärder som vidtagits i Sverige och om nya regleringar på EU-nivå är tillräckliga för att komma åt de problem på nätet som (bland annat) dessa tjejer upplever och som verkar vara viktiga bidragande faktorer till deras psykiska besvär.

Utsatthet, gemenskap och psykisk ohälsa

I rapporten *Mellan gemenskap och utsatthet – en rapport om digitala medier och psykisk ohälsa bland unga tjejer med NPF* (Andersson m.fl., 2024) beskrivs och analyseras sambanden mellan självskattade psykiska besvär och medieanvändning bland svenska unga tjejer med psykisk funktionsnedsättning (PF) i åldrarna 13–18 år. I synnerhet med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) som autism och ADHD. Data har samlats in genom enkätundersökningen *Ungar & medier* (2018, 2020 och 2022) och det är ungdomarna själva som svarat på frågorna om eventuella funktionsnedsättningar, psykiska besvär samt om sina medievänor.

Av rapporten framgår att unga tjejer med psykisk funktionsnedsättning (PF) i åldrarna 13–18 år har medievänor som på flera sätt skiljer sig från andra unga i samma ålder. Skillnaderna framträder med tydlighet i fråga om tiden som ägnas åt sociala medier och digitala enheter som dator, mobiltelefon och surfplatta. Tjejer med PF i åldrarna 13–18 år använder i genomsnitt sociala medier och digitala enheter längre tid per dag i jämförelse med andra unga i samma ålder. Inom gruppen tjejer med PF finns också den största andelen höganvändare av sociala medier i jämförelse med andra unga i samma ålder. Över hälften av alla tjejer med PF i åldrarna 13–18 år som använder sociala medier uppger att de tillbringar 3 timmar eller mer per dag med sociala medier. Tjejer med PF umgås också regelbundet med vänner digitalt i något större omfattning än tjejer utan PF i samma åldrar.

Tjejer med PF i åldrarna 13–18 år uppger även i betydligt högre utsträckning än andra unga i samma ålder att de har blivit utsatta för olika typer av obehagliga upplevelser på nätet. Det kan exempelvis handla om att ha blivit mobbad, fått obehagliga bilder i sociala medier eller att någon okänd har skickat nakenbilder till dem, eller har bett flickorna att skicka nakenbilder. Den här jämförelsevis utbredda utsattheten på nätet jämte den höga användningen av sociala medier bland tjejer med PF sammanfaller också med en hög nivå av självskattade psykiska besvär. Över hälften av alla tjejer med PF i åldrarna 13–18 år uppger i undersökningen att de lider av fyra eller fler psykiska besvär, vilket utgör undersökningens definition av nedsatt psykiskt välbefinnande. Det är en betydligt större andel än bland andra unga i samma ålder. De här resultaten bekräftas dessutom i hög utsträckning av tidigare forskning.

När sambanden mellan dessa variabler analyseras framgår att det finns korrelationer. Dels mellan att tillbringa mycket tid med sociala medier och att ha nedsatt psykiskt välbefinnande, dels mellan att vara utsatt

”*Detta talar för att utsatthet på nätet kan vara en viktigare faktor för att förklara och förstå psykiska besvär i relation till digital medieanvändning.*”

på nätet och att ha nedsatt psykiskt välbefinnande. Eftersom det rör sig om korrelationer går det inte att avgöra eventuella kausalsamband. Sambanden innebär i stället främst att personer som tillbringar mycket tid med sociala medier och/eller är mer utsatta på nätet också tenderar att må sämre psykiskt. Samtidigt framgår av analysen att sambandet mellan *utsatthet* på nätet och nedsatt psykiskt välbefinnande är statistiskt starkare än sambandet mellan *tid* med sociala medier och nedsatt psykiskt välbefinnande. Detta talar för att utsatthet på nätet kan vara en viktigare faktor för att förklara och förstå psykiska besvär i relation till digital medieanvändning. Mer tid på nätet ökar risken för att råka illa ut på nätet och detta är en delförklaring till varför det finns samband mellan omfattande ”skrämtid” och psykiska besvär. Det är dock inte den enda faktorn. Folkhälsomyndighetens och Mediemyndighetens kunskapsöversikt *Digitala medier och barns och ungas hälsa (2024)* visar att även exponering för utseendeideal i sociala medier är en bidragande faktor till psykiska besvär bland unga. Att använda skärmar, till exempel mobilen, timmarna innan man ska sova – eller under natten – kan också bidra till psykiska besvär om det påverkar sömnen negativt.

Det finns alltså flera faktorer som kan förklara samband mellan psykiska besvär och användning av digitala medier och detta gäller generellt, inte bara tjejer med PF. Men dessa tjejer upplever, som nämnts, fler psykiska besvär och mer utsatthet på nätet än andra ungdomar och sambanden mellan dessa variabler är starkare bland tjejer med PF. Samtidigt visar tidigare forskning att digitala medier är mycket viktiga arenor för social samvaro och gemenskap för dessa tjejer. Unga tjejer med PF umgås med vänner digitalt i högre utsträckning än andra unga och kan, på grund av sin funktionsvariation, ha lättare att skapa och upprätthålla relationer på nätet i jämförelse med, exempelvis, skolan eller andra arenor där man möts fysiskt. Digitala medier innebär således *både gemenskap*

och utsatthet – de är *tveeggade* – för unga tjejer med psykisk funktionsnedsättning. Det vore därför önskvärt om samhället kunde hjälpa dessa tjejer att behålla det positiva med digital medieanvändning, men slippa det negativa. Frågan är hur?

Unga tjejer med NPF och den nya nordiska medievälståndet

Rapporten *Mellan gemenskap och utsatthet* aktualiserar flera viktiga frågor för den mediepolitiska debatten i Sverige. Dels ger den anledning till eftertänksamhet i fråga om hur särskilt sårbara grupper av barn och unga har gynnats, eller missgynnats, av de senaste årens medieutveckling och den nationella politiken på området. Dels aktualiserar rapporten frågor om hur framtiden kan se ut för barn och unga i ljuset av de nya nationella skärmtidsrekommendationerna och implementeringen av EU:s förordning om digitala tjänster (DSA, se kapitel 7).

Ökad medie- och informationskunnighet (MIK) är sedan flera år en viktig mediepolitisk strategi för att stärka barn och unga som medvetna medieanvändare i Sverige. Mediemyndigheten har i uppgift att verka för medie- och informationskunnighet och samordna det nationella arbetet i Sverige med MIK. För barns och ungas del har det arbetet framför allt syftat till att stärka dem som medvetna medieanvändare genom olika informations- och utbildningsinsatser. Samtidigt som MIK-insatser går att betrakta som självklart och nödvändigt i vår djupt medialiserade tillvaro där publiken, eller användarna, har blivit allt mer involverade i produktionen och distributionen av medieinnehåll (Pekkala & Wadbring, 2017), går det att diskutera om det har varit tillräckligt. Kritiker menar exempelvis att det kan finnas problem med att enbart fokusera på MIK, såtillvida att barn och unga, eller deras lärare, lämnas ensamma med hela ansvaret att hantera risker på nätet (Buckingham, 2019; Keen, France m.fl., 2020; Keen, Kramer m.fl., 2020). En annan viktig fråga här är förstås också vad som är rimligt att förvänta sig av barn och unga med hänsyn till deras ålder och/eller eventuella funktionsnedsättningar?

Folkhälsomyndighetens rekommendationer kring skärmtid från september 2024 utgör ett senare exempel på samtida svensk, och internationell, mediepolitik som vänder sig till barn och unga samt deras vårdnadshavare och där fokus ligger på handhavandet av medier för att skapa en balanserad användning. Flera andra länder tog fram rekommendationer innan Sverige, till exempel Frankrike, Tyskland, Danmark och USA. De svenska rekommendationerna för unga i åldern 13–18 år är bland annat att söka stöd eller prata med vuxna om man upplever

besvär, fundera över hur man uppnår en balanserad medieanvändning, utgå ifrån sitt eget mående, vara källkritisk och tänka på sin egen ton på nätet. Vårdnadshavare rekommenderas här att hjälpa sina barn att följa rekommendationerna, till exempel genom en öppen dialog och vara uppmärksam på sitt barns mående och digitala medieanvändning. I de generella rekommendationerna om sömn rekommenderas att lägga undan skärmen innan sängdags och lämna den utanför sovrummet. Här finns även särskilda rekommendationer riktade till familjer med NPF.

Även om Folkhälsomyndighetens rekommendationer skiljer sig från arbetet med MIK bland barn och unga, utgör det fortfarande en mediepolitik där barn och unga själva, eller deras vårdnadshavare, förväntas bära ansvaret för barns och ungas medieanvändning. I likhet med MIK har också skärmtidsrekommendationerna föregåtts och efterföljts av en kritisk debatt som lyft frågor kring möjligheterna att efterleva dem (se exempelvis Alper, 2023; Livingstone & Blum-Ross, 2020; Sandberg m.fl., 2024). Dels eftersom både barn och vårdnadshavare redan har en kravfylld vardag. Dels eftersom olika barn och familjer kan ha väldigt olika förutsättningar att följa rekommendationerna, till exempel på grund av socioekonomiska förhållanden, funktionsnedsättningar eller social problematik. Det bör dock nämnas att Folkhälsomyndigheten, i samband med publiceringen av rekommendationerna, också betonade techbolagens ansvar i frågan. Man kan också notera att både barn och föräldrar har framfört i dialogsamtal att de önskar mer stöd och rekommendationer rörande digital medieanvändning bland barn och unga (Folkhälsomyndigheten och Mediemyndigheten, 2024, s 81). Det finns alltså en efterfrågan.

Utöver Folkhälsomyndighetens skärmtidsrekommendationer och Mediemyndighetens arbete med att sprida MIK, har den svenska, och nordiska, mediepolitiken under de sista tio åren också kommit att kompletteras med ny EU-lagstiftning. De nya EU-lagarna inbegriper bland annat Data-skyddsförordningen (GDPR) från 2016 med siktet inställt på att skydda barns och andra EU-medborgares personuppgifter samt EU:s förordning om digitala tjänster (DSA) som går ut på att förhindra olaglig och skadlig verksamhet på nätet och spridning av desinformation (se kapitel 7). Gemensamt för båda dessa lagar är att branschen, i synnerhet de största plattformarna, hålls ansvariga för att skydda medborgarna från olaglig hantering av personuppgifter och olaglig och skadlig verksamhet på nätet. I likhet med tidigare mediepolitik för barn och unga rymmer DSA också förväntningar på enskilda individer att anmäla exempelvis olagligt innehåll. Regleringen kan dock uppfattas som historisk eftersom de största plattformarna tidigare inte har haft någon tydlig statlig, eller frivillig och gemensam, reglering att förhålla sig till.

Även om Sverige inte har tillhört de mest drivande krafterna bakom denna lagstiftning, menar Jakobsson m.fl. (2024) att den nya regleringen av nätet i Sverige fortfarande kan uppfattas som logisk mot bakgrund av den mediepolitiska historien i Norden. Framför allt eftersom Sverige och de andra nordiska länderna historiskt sett har utmärkt sig från övriga Europa som en sorts "medievälfärdsstater" med statligt reglerade och finansierade etermedier och en stark självreglering inom pressen. Sett ur det perspektivet skulle den "regulatoriska vändningen" i fråga om nätet både kunna uppfattas som något nytt och en tillbakagång till en mer traditionell form av svensk och nordisk mediepolitik. För unga tjejer med NPF och deras vårdnadshavare innebär också den nya lagstiftningen en sorts avlastning eftersom fler aktörer, i synnerhet de största plattformarna, tillskrivs ett tydligare och större ansvar för att värna barns trygghet på nätet.

Men fungerar det mot utsatthet på nätet?

Regleringarna på EU-nivå för att skydda barn och unga i deras medievardag är välkomna men det är än så länge oklart i vilken utsträckning som dessa kommer åt de problem som särskilt tjejer med psykisk funktionsnedsättning vittnar om. Nätmobbning, hot och olika former av sexuella trakasserier handlar om interpersonell kommunikation vilken ofta sker i chattar och meddelanden mellan två eller flera personer. Det vill säga ofta i slutna eller avgränsade digitala rum, utan insyn från potentiella mänskliga eller icke-mänskliga moderatorer (eller "betrodna anmälare" enligt DSA). Här handlar det alltså inte om exponering för skadligt medieinnehåll i traditionell bemärkelse, eller om interaktionsdesign och algoritmer som styr användare eller innehåll på ett problematiskt sätt, utan om antisociala beteenden bland vissa användare.

En del av dessa beteenden är kriminaliserade i Sverige, till exempel grooming eller att skicka oönskade nakenbilder till en person, och det är polisen som ska hantera dessa ärenden. Att okända personer kontaktar barn (främst flickor) för att få dem att skicka nakenbilder eller filmer på sig själva är bland de vanligaste polisanmälda sexualbrotten mot barn enligt BRÅ (Westfelt & Sellgren Karlsson, 2023, s 81). Kontakten inleds ofta med att personen skickar en vänförfrågan till barnet på något socialt medium eller onlinespel och om förfrågan accepteras kan personen sedan använda barnets kontaktnät för att hitta och kontakta fler barn. När kontakten etablerats börjar påverkansförsöken.

Eftersom dessa personer sällan agerar under sin riktiga identitet förblir personerna ofta okända, vilket försvårar polisutredning och lagföring

” Flickor med psykiska funktionsnedsättningar anmäler mer än andra ungdomar, men mörkertalet är sannolikt stort. ”

(Westfelt & Sellgren Karlsson, 2023, s 81f). Det förutsätter dessutom att händelserna har polisanmälts och Mediemyndighetens statistik visar att det är ytterst få barn som har polisanmält hat och hot på nätet. Flickor med psykiska funktionsnedsättningar anmäler mer än andra ungdomar, men mörkertalet är sannolikt stort (Andersson, 2023, s 110f; Westfelt & Sellgren Karlsson, 2023). DSA ska göra det enklare för individer att anmäla olämpligt eller brottsligt beteende på plattformarna, men det återstår att se effekterna av detta.

Komplexa problem kräver många olika slags åtgärder

Att förhindra utsatthet på nätet är svårt och kräver flera olika slags åtgärder. Barn och ungdomar måste vilja och våga polisanmäla händelser på nätet och här kan flera myndigheter liksom skolan bidra med stöd. Värdegrundsarbete och liknande insatser i till exempel skolan är också givet, inte minst för att motverka att barn utsätter varandra på olika sätt. Genom DSA åläggs de stora plattformarna (VLOPs) att införa system för ålderskontroll vilket ska förhindra åtkomst till plattformar och appar för dem som är yngre än gällande åldersgränser på plattformarna i fråga. I november 2024 antog EU en förordning om inrättande av ett ramverk för digitala identiteter (European Digital Identity Framework regulation, eIDAS 2.0) syftande till att få fram en gemensam, säker lösning för identifikation online och ytterligare arbete pågår för att möjliggöra åldersverifiering (se kapitel 7). Åldersverifiering förhindrar dock inte att vuxna tar kontakt med barn som har uppnått plattformens åldersgräns, eller att ungdomar utsätter andra ungdomar för till exempel sexuella trakasserier.

Regleringarna på EU-nivå, i kombination med insatser för ökad medie- och informationskunnighet samt rekommendationer anpassade till grupper med olika behov, är bra verktyg för att motarbeta nätets avigsidor utan att inskränka allt för mycket på de goda sidor som tjejer med psykiska funktionsnedsättningar upplever. Men det kvarstår problem för samhället att lösa. Kanske större problem än vi trott när nu, i mars 2025, USA:s Federal Trade Commission "utlovar att man ska försvara amerikanska techjättars intressen mot överdriven europeisk reglering" (Finwire/Börsvärlden, 2025, 3 mars).

Slutord – en ny strategi för medier, psykisk hälsa och suicidprevention

Den 10 januari 2025 antog Sveriges regering en ny nationell strategi för psykisk hälsa och suicidprevention: *Det handlar om livet* (Skr. 2024/25:77). Strategins övergripande idé är att psykisk hälsa och suicidprevention är frågor som hela samhället måste arbeta med, inte bara vården. Mediepolitik och folkhälsopolitik har redan tidigare närmast sig varandra genom det gemensamma regeringsuppdraget som Folkhälsomyndigheten och Mediemyndigheten genomför 2023–2025 rörande hälsoeffekter av digital medieanvändning bland barn och unga. Med den nya strategin kommer fler möjligheter att gripa sig an det komplexa problemområdet där medier och psykisk hälsa möts.

Referenser

Alper, M. (2023). *Kids Across the Spectrums: Growing Up Autistic in the Digital Age*. The MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/14152.001.0001>

Andersson, Y., Karlsson, M., & Agdalen, L. (2024). *Mellan gemenskap och utsatthet. En rapport om digitala medier och psykisk ohälsa bland unga tjejer med NPF*. Mediemyndigheten.

Andersson, Y. (2023). *Ungar & medier 2023*. Statens medieråd.

Buckingham, D. (2019). *The media education manifesto*. Polity Press.

EU-kommissionen. (u.å.). *European Digital Identity (EUDI) Regulation*. [European Digital Identity \(EUDI\) Regulation | Shaping Europe's digital future](#)

FN. (2021). *Konvention om barnets rättigheter. Allmän kommentar nr 25 (2021) om barnets rättigheter i relation till den digitala miljön*. Förenta nationerna.

Finwire/Börsvärlden. (2025, 3 mars). *FTC lovar att försvara techjättars intressen mot europeisk reglering*. Börsvärlden. [FTC lovar att försvara techjättars intressen mot europeisk reglering](#)

Folkhälsomyndigheten & Mediemyndigheten. (2024). *Digitala medier och barns och ungas hälsa – en kunskapssammanställning*. Folkhälsomyndigheten.

Jakobsson, P., Lindell, J., & Stiernstedt, F. (2024). What's next for the media welfare state? I *The Future of the Nordic Media Model: A Digital Media Welfare State?* (s. 319–332). Nordicom, University of Gothenburg.
<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden.org:diva-13040>

Keen, C., France, A., & Kramer, R. (2020). Exposing children to pornography: How competing constructions of childhood shape state regulation of online pornographic material. *New Media & Society*, 22(5), 857–874. <https://doi.org/10.1177/1461444819872539>

Keen, C., Kramer, R., & France, A. (2020). The pornographic state: The changing nature of state regulation in addressing illegal and harmful online content. *Media, Culture & Society*, 42(7–8), 1175–1192. <https://doi.org/10.1177/0163443720904631>

Livingstone, S., & Blum-Ross, A. (2020). *Parenting for a Digital Future: How Hopes and Fears about Technology Shape Children's Lives* [Elektronisk resurs]. Oxford University Press USA – OSO.

Pekkala, L., & Wadbring, I. (2017). Citizens in a Mediated World. Some Final Words. I *Citizens in a Mediated World: A Nordic-Baltic Perspective on Media and Information Literacy* (s. 95–99). Nordicom. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden.org:diva-5067>

Regeringens skrivelse (Skr.) 2024/25:77. *Det handlar om livet – nationell strategi inom området psykisk hälsa och suicidprevention.*

Sandberg, H., Sjöberg, U., & Sundin, E. (2024). *Små barns digitala vardagsliv: Barndom, föräldraskap och modernt familjeliv.* Institutionen för kommunikation och medier, Lunds universitet. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:mau:diva-66040>

Westfelt, L., & Sellgren Karlsson, M. (2023). *Polisanmälda brott mot barn i åldern 7–15 år.* Rapport 2023: 8. Brottsförebyggande rådet.

11.

Gaming disorder – en mediediagnos: vad innebär det, hur hanteras den i Sverige och vad bör hända framåt?

Författare: Johan Karlsson och Jan Christofferson

Mediemyndigheten ska, enligt instruktionen, verka för att skydda barn från skadlig mediepåverkan. Begreppet ”skadlig mediepåverkan” har under lång tid varit omstritt och någon fastslagen innebörd har inte funnits, vare sig i Sverige eller internationellt. När diagnosen gaming disorder blev ett faktum kan den betraktas som den första officiellt sanktionerade definitionen av åtminstone en typ av skadlig mediepåverkan. Samtidigt finns det flera frågetecken kring diagnosen.

Bakgrund

2018 infördes diagnosen *gaming disorder* i WHO:s klassificeringssystem ICD-11. Det innebär att det som tidigare uppmärksammats som problematiskt dataspelande kan bli diagnostiserat om vissa kriterier är uppfyllda. Det råder dock oklarhet kring hur detta ter sig i verkligheten. Hur vanligt är det? Vilka är det som drabbas? Hur ser vården ut? Är diagnosen och dess kriterier relevanta ur ett vetenskapligt perspektiv? Och, vilken betydelse har det haft för forskning, diagnostik och behandling i en svensk kontext? Det har saknats ett brett kunskapsunderlag om forskningsläget rörande gaming disorder och detta är skälet till att Mediemyndigheten valt att ta fram en kunskapsöversikt som beskriver den aktuella situationen. Nedanstående text är ett kort destillat av rapporten *Gaming disorder – en kunskapsöversikt* samt en diskussion om den kritik som omgärdar diagnosen. Det handlar alltså inte om spel om pengar (gambling), utan om dataspelande. För referenser hänvisas till den ursprungliga rapporten, författad av Frida André vid Lunds universitet, som kan laddas ner från Mediemyndighetens webbplats.

Vad är gaming disorder?

En majoritet av svenska ungdomar ägnar sig åt dataspelande dagligen. Också bland många vuxna är det ett stort intresse. Spelandet är för de flesta varken mer eller mindre problematiskt än andra fritidssysslor. I likhet med andra intressen kan det fylla en positiv funktion, fungera avslappnande och vara en källa till glädje. Att spela tillsammans med andra är vanligt och bland vissa har spelandet utvecklats till något av en livsstil, man identifierar sig som en "gamer".

Samtidigt som många upplever spelandet som en positiv aktivitet, har medvetenheten under senare år ökat kring de potentiella risker som överdrivet dataspelande kan innebära. Forskningen om problematiskt dataspelande, eller gaming disorder som det kallas i den här texten, präglas av olika definitioner och det förekommer en mängd olika skattningsskalor för att diagnostisera problematiken. Dessa är oftast i olika utsträckning baserade på antingen kriterierna för *gaming disorder* i ICD-11¹⁴ eller för *internet gaming disorder* i DSM-5¹⁵. En följd av detta är att vad som klassificeras som gaming disorder enligt en viss studie, inte behöver göra det enligt

¹⁴ ICD (*International Classification of Diseases*) är ett klassifikationssystem som utarbetas av Världshälsoorganisationen (WHO). ICD används internationellt för att diagnostisera alla typer av sjukdomar, inklusive psykiatriska tillstånd.

¹⁵ Diagnosmanualen DSM (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) ges ut av American Psychiatric Association (APA) och används globalt för att diagnostisera psykiatriska tillstånd.

en annan. Det här har lett till en begreppsförvirring som försvårar både forskningen om gaming disorder och tolkningen av dess resultat.

Gaming disorder saknar alltså en enhetlig definition, men kan sägas kännetecknas av ett problematiskt och tvångsmässigt spelbeteende som pågått under en längre tid och kan leda till negativa konsekvenser för individens psykiska och/eller fysiska hälsa, sociala relationer och dagliga funktioner.

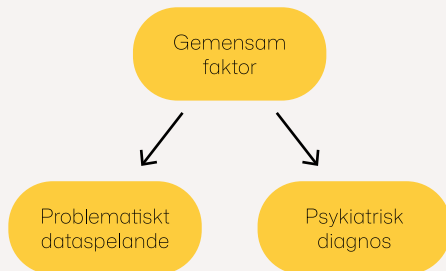
Hur vanligt är det?

Förekomsten av dataspelande varierar mellan olika länder och på samma sätt varierar förekomsten av gaming disorder. Där dataspelande är vanligt är också de negativa aspekterna av beteendet mer förekommande. Även om det är troligt att det finns en viss skillnad mellan olika länder, beror sannolikt en del av variationen på olikheter i studiedesign, urval och val av mätmetod. En mer strikt definition av gaming disorder ger en lägre förekomst, där de som uppfyller kriterierna kommer uppvisa svårare symtom med mer omfattande negativa konsekvenser. Vid en sammanvägning av resultaten av de studier som gjorts uppskattas förekomsten av gaming disorder globalt ligga på ungefär 2 procent, och är sannolikt högre i asiatiska länder. Vad gäller förekomsten av gaming disorder i den svenska befolkningen så går det inte att med säkerhet uttala sig om detta då det saknas breda befolkningsundersökningar som inkluderar området.

Samband med andra psykiatriska diagnoser

Gaming disorder har associerats till olika former av både fysisk och psykisk ohälsa men sambanden är ofta komplexa och sällan helt enkelriktade. Nedanstående bild illustrerar komplexiteten. Modellerna i bilden används ofta för att förstå relationen mellan beroendetillstånd och psykiatriska störningar och är de vanligast förekommande i studier som undersöker sambanden mellan gaming disorder och annan problematik. I den gemensamma faktormodellen delar båda tillstånden riskfaktorer, vilket leder till hög samsjuklighet. I den andra modellen bidrar beroendetillståndet till utvecklingen av andra psykiatriska tillstånd. Den tredje modellen beskriver i stället hur ett befintligt psykiatriskt tillstånd bidrar till beroendetillståndet. Slutligen föreslår tvåvägsmodellen en ömsesidighet, där det ena tillståndet kan öka sårbarheten för det andra och vice versa.

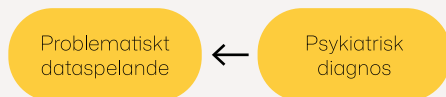
1. Gemensamma faktor-modellen

2. Sekundära substans-användningsmodellen

3. Sekundär psykiatrisk störnings-modellen

4. Tvåvägsmodellen

De neuropsykiatriska diagnoserna autism och i synnerhet ADHD (*Attention Deficit Hyperactivity Disorder*) har i forskningen visat sig ha starka samband med *gaming disorder*. Ett skäl till detta kan vara att svårigheterna – som är förknippade med dessa neuropsykiatriska tillstånd – troligen kan göra att utmaningarna i datorspel upplevs som mer givande, hanterbara eller stimulerande än andra uppgifter. Kanske upplevs de också som mer belönande än vad de gör för individer utan liknande diagnoser.

Även ångest och depression har en stark och etablerad koppling till *gaming disorder*, men relationen mellan de båda tillstånden och *gaming disorder* är komplex och riktningen på sambandet tycks kunna gå åt båda håll. Å ena sidan kan *gaming disorder* uppstå som en följd av eller ett sätt att hantera negativa känslor kopplade till depression och ångest. Många människor söker tillflykt i datorspel för att undkomma svårigheter och känslomässigt obehag, vilket kan ge tillfällig lindring från negativa känslor. Å andra sidan kan *gaming disorder* också vara en bidragande orsak till ökad ångest och depression. Överdrivet spelande kan leda till social isolering, sömnbrist, försummande av plikter och känslor av skuld och ångest, vilket i sin tur kan förvärra eller resultera i psykiska hälsoproblem.

Det behövs fler undersökningar där samma försökspersoner studeras under lång tid för att få en större förståelse om orsakssambanden mellan gaming disorder och annan problematik. Men oavsett om exempelvis en depression uppstått till följd av gaming disorder eller om depressionen resulterade i en flykt in i ett problematiskt dataspel, så är det ändå viktigt att förstå att gaming disorder är förenat med olika former av ohälsa. De som möter och arbetar med gruppen behöver känna till potentiell samsjuklighet för att vid behov kunna anpassa insatser, men också för att kunna fånga upp och hantera relaterade tillstånd. Oberoende av orsak och verkan är det tydligt att individer som uppfyller kriterier för gaming disorder, i större utsträckning än de som inte uppfyller kriterierna, också har problem med ångest, depression, ADHD, autism, sömnrörning och svårigheter i skolan.

Riskfaktorer

Ett flertal av de studier som gör anspråk på att beskriva riskfaktorer för gaming disorder beskriver i själva verket samexistensen mellan gaming disorder och ett antal faktorer (bland annat de psykiatriska tillstånd och problem som beskrevs under föregående rubrik). De kan egentligen inte beskriva orsakssambanden. Rent demografiska faktorer som låg ålder och manligt kön har dock visats utgöra avgörande riskfaktorer för utveckling av gaming disorder, vilket är tydligt överrepresenterat bland unga och bland män. Sambanden kan tyckas vara självklara eftersom även icke-problematiskt dataspel är klart vanligast bland pojkar och unga män, men de är ändå relevanta. Barn och unga är ju extra sårbara bland annat på grund av sina outvecklade hjärnor och är därför att betrakta som en särskilt skyddsvärd grupp. Vad gäller manligt kön så indikerar existerande forskning att de spel som spelas av pojkar, jämfört med flickor, skulle kunna ha större beroendepotential än andra spel. Möjligen är också pojkar mer sårbara för de mekanismer som utnyttjas av spelindustrin, i syfte att engagera och knyta spelare till fortsatt spelkonsumtion.

Dysfunktionella familjerelationer har funnits ha ett samband med gaming disorder. Också detta samband kan tänkas vara både ömsesidigt och växelverkande. Dåligt fungerande familjerelationer får genomslag gällande både psykisk ohälsa och problembeteenden där det förstnämnda ytterligare ökar risken för det senare. Därtill är gaming disorder hos ett barn något som drabbar en hel familj. Problembeteendet skapar ofta konflikter som påverkar familjerelationerna och umgänget inom familjen negativt.

De individer som ägnar sig åt dataspel gör det av olika skäl och viss forskning pekar på att motiven bakom spelande har betydelse för risken att utveckla ett problematiskt spelbeteende. Mer negativt präglade motiv

som flykt från obehagliga känslor uppvisar ett starkt samband med gaming disorder, medan mer lustbetonade motiv som rekreation eller utveckling visar ett svagt eller motsatt samband. Samtidigt är det inte orimligt att anta att ett visst motiv reflekterar något annat i individens liv, som i så fall skulle kunna betraktas som den egentliga riskfaktorn. Den som exempelvis anger flykt som motiv har något att fly från, såsom ångest eller en destruktiv familjedynamik. Den som å andra sidan anger tävlingslystnad skulle kunna ha personlighetsdrag som gör personen sårbar för beroende i allmänhet. Sannolikt är personen också benägen att välja spel med tävlingselement – vilka möjligen innehar större beroendepotential än andra spel.

Inslag i spel som ökar risken för gaming disorder

Vissa spelmekanismer tycks ha en relation till gaming disorder och risk för beroendeutveckling. Spelindustrin omsätter mångmiljardbelopp och den ökande övergången till ”gratis spel” som skett under senare år har inte medfört någon minskning i intäkter. I stället genereras intäkter via olika typer av mikrotransaktioner som görs i själva spelet, vilket ökar spelarens engagemang och känsla av att ha investerat i spelet. Slumpmässig förstärkning är en psykologisk mekanism som är central för beteendeberoenden och förekomsten av ”loot-lådor”¹⁶ är ett exempel på sådana inslag som bidrar till dataspelens ökande likhet med hasardspelen.

Det finns en del forskning om hur vissa genrer kan associeras med gaming disorder. Genreforskningen kan sägas utgöras av två olika huvudfrågeställningar där en del studier beskriver vad som kännetecknar de individer som föredrar de olika genrerna. Hypotesen som då drivs är att individer som föredrar en viss genre har vissa egenskaper – en gemensam riskprofil – som gör dem mer sårbara för beroendebeteenden.

Andra studier fokuserar i stället på de element som genrerna kännetecknas av samt på hur de skulle kunna tänkas vara mer eller mindre beroendeframkallande. Element som beskrivits vara särskilt beroendeframkallande är: (1) ett komplext belöningssystem med sammankopplade belöningar som förstärker kort- och långsiktigt spelande, (2) oförutsedda belöningar som ”loot-lådor”, (3) en finansieringsmodell som uppmuntrar upprepade impulsiva ”in-game” köp av föremål, tillgångar, valuta eller loot-lådor och (4) belöningar som bara kan uppnås genom interaktion med andra spelare och genom bildandet av sociala allianser.

¹⁶ En ”loot-låda” är en digital låda i spel som kan köpas med spelvaluta eller riktiga pengar alternativt förvärvas genom spelande. Lådans innehåll är slumpmässigt och kan bestå i belöningar som vapen, kläder, eller andra objekt.

Behandling av gaming disorder

En systematisk översikt av behandlingsstudier internationellt visar på positiva effekter av läkemedel, psykoterapeutiska, beteendebaserade och preventiva behandlingar. Dock har kritik framförts mot kvaliteten på studierna: Det är problematiskt att definitionen av gaming disorder påtagligt varierar mellan studier, vilket påverkar tolkningen av resultaten, både vad gäller hur effektiva behandlingarna egentligen är och hur vanligt förekommande gaming disorder är bland befolkningen. Den intervention som trots allt har starkast stöd i forskningen är KBT-baserade behandlingsmetoder. De fåtal behandlingsstudier som hitintills publicerats i Sverige har sett lovande ut, men precis som med forskningen globalt är det svårt att jämföra resultaten på grund av olika tillvägagångssätt.

Diskussion

Dataspelande utgör en central del av många människors liv och påverkar både barn, unga och vuxna på olika sätt. För majoriteten är spelandet en källa till underhållning och socialt samspel. För vissa kan det dock utvecklas till ett problematiskt beteende med negativa konsekvenser för psykisk och fysisk hälsa, socialt fungerande beteende och utbildning.

Även om de flesta tycks vara eniga om att problematiskt dataspelande existerar, så har det också framförts kritik mot huruvida gaming disorder kvalificerar sig som diagnos. Bland annat har den otydliga gränsen mellan problematiskt spelande och "stort engagemang" lyfts fram, något som den relativt låga diagnostiska tröskeln för *Internet Gaming Disorder* i DSM-5 är ett exempel på. Kritikerna menar att detta riskerar att patologisera friska spelare och leder till överdiagnostisering och ett eventuellt stigmatiserande av ett normalt spelande, vilket i sin tur kan leda till användning av onödiga och potentiellt skadliga behandlingar med syfte att modifiera spelbeteenden. I stället betonas behovet av en starkare evidensbas innan beteendet kan klassificeras som en formell diagnos.

Det har också lyfts fram som problematiskt att likställa gaming disorder med andra beroenden. När det gäller substansberoenden är en av nyckelkomponenterna i beroendet en ökad toleransnivå, vilket leder till att det behövs en allt högre dos av berusningsmedlet för att uppnå samma effekt som tidigare. Detta gäller även för beteendediagnosen hasardsspelssyndrom – som haft stort inflytande över framtagandet av diagnosen gaming disorder – där ett av kriterierna för diagnosen är att det över tid krävs högre insatser för att uppnå samma kick av pengaspelandet som tidigare. Det är emellertid problematiskt att rakt av föra över denna modell på gaming disorder, där tid ägnad åt spelande är den

”Kritikerna menar att detta riskerar att patologisera friska spelare och leder till överdiagnostisering och ett eventuellt stigmatiserande av ett normalt spelande, vilket i sin tur kan leda till användning av onödiga och potentiellt skadliga behandlingar med syfte att modifiera spelbeteenden. ”

enda ”insatsen”. Ett hasardspelsberoende (eller substansberoende) kan snabbt eskalera och på kort tid medföra förödande konsekvenser för individen. De negativa konsekvenserna av gaming disorder byggs dock snarare upp under en längre tid och har ett direkt samband med den tid datorspelandet tar från andra områden i livet, såsom studier, arbete eller sociala relationer, vilka på sikt kan bli lidande.

Kritiker menar också att det skulle kunna vara mer ändamålsenligt att betrakta tillståndet i första hand som ett symptom eller en reaktion på andra svårigheter. Argumentet är att individer använder dataspelande som en form av coping-strategi för att hantera utmaningar och reglera sina känslor. Dataspelandet misstolkas då som kärnan i problemet, på grund av att det framstår som det mest framträdande beteendet, trots att grundorsaken till beteendeproblematiken och dess konsekvenser har en annan förklaring.

Det finns emellertid stöd i forskningen för behandling av gaming disorder. KBT-baserade behandlingsmetoder är de mest välstuderade och har rekommenderats som förstahandsbehandling. I dagsläget är det endast på några platser i Sverige som det erbjuds stöd och behandling specifikt för gaming disorder. Ett skäl till detta är att diagnosen saknar en svensk översättning. Många av de potentiella gaming disorder-patienterna får därför ingen diagnos alls, alternativt att problemen registreras som något annat. Barn- och ungdomspsykiatri, föräldragrupper och skolhälsovården efterfrågar dock insatser. Med en officiell översättning med diagnoskod kommer en patientgrupp växa fram vilket kan driva på utformandet av formella riktlinjer och vårdprogram.

Slutord

Slutligen behövs mer forskning inom området. Fler långsiktiga studier, som följer samma individer över flera år, kan öka förståelsen av hur orsakssambanden ser ut mellan gaming disorder och andra psykiatriska tillstånd och riskfaktorer. Det behövs också studier för att identifiera vilka typer av spel och spelfunktioner som utgör den största risken för utveckling av ett problematiskt spelbeteende. Även mer behandlingsforskning behövs. Utan en stark forskningsbas riskerar vi att missa viktiga aspekter av prevention och behandling, vilket kan leda till ökade samhällskostnader och lidande för drabbade individer och deras familjer. Genom ökad kunskap ökar förutsättningarna för att bidra till en balanserad och hälsosam spelkultur.

Referenser

För referenser se André, F. (2024). *Gaming disorder – en kunskapsöversikt*. Mediemyndigheten. [Rapport](#)

12.

Vem har ansvaret för barnens medieanvändning? Historiska skeden och vändningar.

Författare: Yvonne Andersson, Jan Christofferson och Martin Karlsson

Medielandskapet har förändrats kraftigt under de senaste åren, men även synen på barn i relation till medier har förskjutits på olika sätt. I massmediernas begynnelse var utbudet för barn ytterst begränsat och kontrollerat. I och med avreglering och digitalisering i Sverige från slutet av 1980-talet ökade utbudet för barn och unga explosionsartat och ansvaret för barnens mediekonsumtion försköts från staten till familjen. Nu har perspektivet förskjutits igen och det kommer både ny lagstiftning och rekommendationer som avlastar – och utmanar – vårdnadshavarnas ansvar. I detta avsnitt ges en historisk överblick av hur synen på barn och medier samt ansvarsfördelningen på området har skiftat över tid – och var vi står nu.

Synen på barn, barndom och medier

Vill man förstå medieutveckling måste man förstå de villkor – tekniska, ekonomiska, politiska och sociala – som medierna verkar under. Vill man förstå regleringen av barns medieanvändning måste man även förstå hur synen på barn, barndom och medier har varierat i tid och rum. Barn har förvisso specifika biologiska och utvecklingspsykologiska karaktäristika men det finns också kulturella, ideologiska uppfattningar om vad barn och barndom är eller bör vara. Barn har, enligt David Buckingham, genom historien ofta definierats genom det de *inte* är, det vill säga vuxna eller mogna personer. Barn betraktas, så att säga, som ofullständiga vuxna och barndomen förstås som en process under vilken barnet tillägnar sig de förmågor och egenskaper som krävs för att till exempel ta ansvar, rösta och föra sin egen talan. Barn behöver därför skyddas och kontrolleras av vuxna. Synen på medier i relation till barn har alltid varit ambivalent och såväl forskningen som den allmänna debatten har pendlat mellan mer optimistiska och pessimistiska, eller permissiva och restriktiva, perspektiv.

Det är således flera parallella berättelser som tillsammans tecknar den historiska bakgrunden till dagens barn- och mediepolitik, däribland medielandskapets förändring, synen på barn, barndom och medier, relationen mellan stat och marknad, moral och hur allt detta kodifieras i lagar och regler. Historien kan periodiseras på många olika sätt och i det följande skissas ett förslag på hur ansvarsfördelningen gällande barns medieanvändning kan beskrivas.

Den statliga ansvarsperioden

I Sverige tog staten tidigt ansvar för de begynnande massmedierna. Under 1900-talet etablerades filmen, radion och senare televisionen (1956) som medier för den breda allmänheten i Sverige och samtliga kontrollerades och reglerades statligt. Statens biografbyrå inrättades 1911 och genomförde obligatorisk förhandsgranskning av alla filmer avsedda för offentlig visning, vilka antingen fick 15-årsgräns eller blev barn tillåtna. Först 1959 infördes 11-årsgräns och 1978 kom 7-årsgränsen. Perioden fram till 1970 har av Weibull och Wadbring (2014) benämnts ”den politiska traditionen” då det var staten som tog på sig det huvudsakliga ansvaret för medierna, vilka enligt rådande politiska ideal främst borde producera folkbildande innehåll (Weibull & Wadbring, 2014, s. 357f.). Perioden kan också beskrivas som präglad av ”den sociala ansvarsideologin” vilken, i motsats till den frihetliga ideologin, betonar vikten av att staten sätter villkoren för medierna (Weibull & Wadbring, 2014, s. 29).

I televisionens barndom, på 1950- och 60-talet, samexisterade idéer om det nya mediets både söndrande och uppbyggliga kraft. Inte minst på utbildningsområdet fanns optimism då man tänkte sig att televisionen skulle bringa nya erfarenheter och sätt att lära in i klassrummen och i hemmen. Samtidigt växte farhågor om att televisionen skulle underminera familjerelationer och stjäla tid och uppmärksamhet från viktigare aktiviteter (Buckingham, 2000; Mosco 2004).

Under 1970-talet blev televisionen det dominerande massmediet i Sverige samtidigt som ny kommunikationsteknik gjorde entré. Videomarknaden tog fart redan innan 1980 och gav upphov till debatter och oro om, inte minst, videovåld. I början av 1980-talet infördes förbud mot försäljning och uthyrning av videogram med skildringar av verklighetstroget våld till personer under 15 år samt förbud mot försäljning och uthyrning till allmänheten av videogram med rått och sadistiskt våld (sexuellt våld eller tvång eller närgångna eller utdragna skildringar av grovt våld mot människor eller djur). 1986 infördes obligatorisk förhandsgranskning av videogram avsedda för offentlig visning. Video som bara sågs i hemmet omfattades inte av förhandsgranskningskravet vilket innebar att föräldrar fick ta större ansvar för video än för andra audiovisuella medier. Staten reglerade alltså nya medierformer, men teknikutvecklingen innebar samtidigt allt större utmaningar.

Den privatiserade ansvarsperioden

Under 1980-talet blev det vanligare att ta emot satellit-tv kanaler genom kabel och 1987 började TV3 som första svenska satellitkanal sina sändningar. Det blev därmed allt svårare för staten att reglera (eter-)medierna eftersom nationsgränserna kunde överskridas på nya sätt. 1980-talet medförde också nya politiska vindar med ökad betoning på valfrihet och ansvar för den enskilde på en rad områden i livet (vårdgivare, pensionsfonder mm) samt privatisering och avreglering av mediemarknaderna. Denna utveckling fortsatte, och förstärktes, under det följande decenniet då medier i allt högre grad blev en ekonomisk bransch, inte bara samhällsinstitutioner. Medielandskapet kommersialiserades och internationaliserades då företagen kunde vara såväl nationella som multinationella. Marksända reklamkanaler i radio och tv tilläts i Sverige och marknätet för tv digitaliserades (Weibull & Wadbring, 2014). Eftersom frekvenserna i marknätet är en begränsad resurs krävs tillstånd för att sända där. Utrymmet i tråd (kabel-tv, ip-tv och webb-tv) är inte begränsat på samma sätt så där råder etableringsfrihet.

Under senare delen av 1900-talet ökade kritiken mot medierna då särskilt televisionen och videon kom att betraktas som hot mot barn och

(idén om) barndomen. Inte minst underhållningsvåldet (se t.ex. Rosengren, 1997). En rad böcker på temat "barndomens död" publicerades där de audiovisuella medierna bland annat klandrades för att exponera barn för innehåll som de ännu inte var mogna för och som barn måste skyddas från. Innehåll producerat för en vuxenpublik konsumerades av barn och ungdomar vilket befarades få konsekvensen att gränsen mellan den förhållandevis "oskyldiga" barndomen och vuxenlivet suddades ut. Barn fick växa upp alldeles för fort. Föräldrar borde därför, enligt till exempel Elkind (1981) och Sonesson (1989), återta kontrollen och en mer auktoritär roll för att skydda barnens "rätt att vara barn". Det var alltså föräldrarna som uppmanades att vidta åtgärder och ta större ansvar för sina barns mediekonsumtion (Buckingham, 2000, s. 39).

Under 1990-talet blev datorer vanligare inslag i både offentliga och privata miljöer samtidigt som internet blev allmänt känt. I Sverige genomfördes under 1990-talet och 00-talet statliga satsningar på utbyggnad av bredband, subventioner av hemdatorer och senare satsningar på digitala verktyg och digital kompetens i skolan. År 2005 blev fast internetuppkoppling vanligare än dagstidningsprenumerationer i de svenska hushållen (Weibull & Wadbring, 2014). Internet och den digitala tekniken har, precis som andra medier och tekniker i historien, omgetts av såväl förhoppningar som farhågor. I de mest utopiska visionerna innebar den digitala tekniken "the end of history", ett kvalitativt nytt skede i mänsklighetens historia, "the Information Age", där gamla faktorer som tidigare begränsat oss, den ekonomiska tillväxten, demokratiseringen och så vidare inte längre gällde (Mosco, 2004). Det var en period då förhoppningarna så att säga övervägde farhågorna.

Några forskare som tidigare varnat för televisionen utvidgade sin kritik till att också omfatta datorer och internet (t.ex. Postman, 1983; 1992). Andra forskare och samhällsdebattörer intog en betydligt mer optimistisk hållning och argumenterade för att den nya interaktiva tekniken hade enorm potential, både för barns lärande och demokratiska deltagande. Vissa titlar – till exempel *The Rise of the Net Generation* – hävdade att barn och unga har en naturlig fallenhet för att använda den nya tekniken på konstruktiva, innovativa sätt vilket utvecklar deras kognitiva och sociala förmågor. Detta skulle i sin tur ge barn och unga frihet och egenmakt som aldrig förr. Under perioden uppstår också ett intresse för barns rättigheter, baserad på FN:s deklaration, såsom rätten till information och självbestämmande. Utifrån detta perspektiv betraktas inte barn som passiva offer för mäktiga medier utan som *aktiva användare* av medier och som kompetenta medborgare och rättighetsbärare (Buckingham, 2000). Barn kan därmed själva ta ansvar, om än inte helt ensamma.

” Under perioden uppstår också ett intresse för barns rättigheter, baserad på FN:s deklARATION, såsom rätten till information och självbestämmande. Utifrån detta perspektiv betraktas inte barn som passiva offer för mäktiga medier utan som aktiva användare av medier och som kompetenta medborgare och rättighetsbärare. ”

Ansvar förskjuts alltså något under perioden, från staten till föräldrar och barn, och blir alltmer en privat angelägenhet. Det sker en *privatisering* av ansvaret, liksom av medierna.

Det betydde inte att den svenska staten helt släppte ansvaret, men det utövades mer indirekt genom information, utbildning och stöd till invånarna och marknadsaktörerna. År 1990 inrättades Våldsskildringsrådet som ett organ för samordning av ”verksamhet mot skadliga våldsskildringar i rörliga bilder”, med information och utbildning som sina huvudsakliga uppgifter. Åtta år senare fick rådet ett tilläggsdirektiv baserat på en ny rekommendation från EU om att ”genom självreglering stärka skyddet för minderåriga och den mänskliga värdigheten inom såväl traditionella som nya elektroniska medier” (Dir. 1998: 110, dir. U 1990: 03). Rådets uppgift var alltså inte att reglera utan att bistå branschernas aktörer – såväl traditionella audiovisuella medier som nyare, till exempel dataspelsföretag – att reglera sig själva. Även på så sätt sker en sorts privatisering av ansvaret.

MIK som medel för det privatiserade ansvaret

För att kunna vara självbestämmande och ta ansvar krävs kunskap, vilket på medieområdet innebär medie- och informationskunnighet. Eller ”media literacy”, ”media education” eller något av de andra begrepp som använts för att betona betydelsen av medie-kunniga publik och medborgare. Termen ”media literacy” myntades redan på 1950-talet och under de följande decennierna anammade UNESCO idén och påbörjade arbetet med att utveckla och sprida utbildning i och om medier.

På 1980-talet intensifierades arbetet och temat kom upp på den politiska agendan såväl nationellt som internationellt. 1982 arrangerade UNESCO ett internationellt symposium vilket resulterade i "The Grunwald Declaration on Media Education". Detta fastslog att alla UNESCO:s medlemsstater skulle ta initiativ till och stödja utbildning i mediekunskap, från förskola till vuxenutbildning, för att öka människors kritiska medvetenhet och kompetens i användningen av alla medieslag. Deklarationen fick stor betydelse internationellt och 2007 följde UNESCO upp arbetet med ett nytt möte som resulterade i en överenskommelse om övergripande principer, riktning och innehåll för utbildningar i mediekunnighet. Samma år rekommenderade även UNESCO en övergång till termen "Media and Information Literacy" (MIL, på svenska MIK), motiverat av bland annat den pågående digitaliseringen av information i samhället.

Idag betraktar FN medie- och informationskunnighet (MIK) som en fundamental mänsklig rättighet och som en förutsättning för informations- och yttrandefrihet och därmed för en fungerande demokrati. Professor Ulla Carlsson beskriver hur innebörden av begreppet har förändrats över tid, från betoning på att *skydda* medieanvändare till att *stärka* dem som medborgare, från fokus på barn och unga till hela befolkningen och från att lägga ansvaret huvudsakligen på lärare och skolan till att betrakta det som ett ansvar för hela samhället (Carlsson, 2019). Grundtanken är nu, enligt Carlsson:

People today, not least younger members of society, have more opportunity to take part in civic dialogue than ever before. By stimulating people to broaden both their personal and their civic frames of reference with respect to values, views and ideas, the dialogue can be invigorated and become more meaningful, so that it attracts participation from a broader range of citizens. (Carlsson, 2019: 49)

I Sverige har skolans läroplaner fått flera mål som är relaterade till medie- och informationskunnighet. Även myndigheter har fått olika uppgifter kopplade till medie- och informationskunnighet, bland annat Mediemyndigheten som fått i uppdrag av regeringen att genomföra en nationell satsning för att stärka medie- och informationskunnigheten i befolkningen (se kapitel 3). I den allmänna debatten åberopas ofta MIK när problem med exempelvis desinformation, spridning av konspirationsteorier eller skeva skönhetsideal diskuteras, vilket skulle kunna betraktas som uttryck för att MIK har börjat etableras som begrepp och verktyg för att hantera olika medierelaterade problem (se t.ex. Nygren & Ecker, 2024; Buckingham, 2020). Om staten under 1900-talet tog socialt ansvar för medierna genom att reglera dem kanske man kan säga att det nu sker genom att utbilda medborgarna i att ta eget ansvar.

Den spridda ansvarsperioden

Synen på medie- och informationskunnighetens potential har dock även ifrågasatts, särskilt i förhållande till den nutida algoritmstyrda digitala kulturen där gränser mellan fakta och åsikter, och mellan fakta och fiktion, blivit allt otydligare och svårare att avkoda. Att ett påstående får stor spridning betyder inte alltid att det är trovärdigt, utan mer att det skapat reaktioner. Det gamla talesättet att ”en bild ljuger aldrig” stämmer inte alls. Och, som tydligt framgått under senare år, kan digitala färdigheter lika gärna användas i anti-demokratiskt som demokratiskt syfte (Haider & Sundin, 2022). Kort sagt har den tekniska utvecklingen inneburit att de förhoppningar som knutits till MIK har börjat problematiseras. Det betyder inte att MIK har eller bör överges, men det finns en ny diskussion om hur långt färdigheter i MIK räcker i ett så tekniskt komplext medielandskap som det vi nu har (se t.ex. Buckingham, 2020).

Samtidigt har synen på internet och digitaliseringen svängt, från övervägande optimism till fler farhågor och kritik. Inte minst en kritik som riktar sig mot den kommersiella logik som präglar plattformar och techbolag och som innebär att dessa samlar in och använder information om användarna för att, genom bland annat interaktionsdesign och AI, påverka deras val och handlingar som konsumenter, medborgare och människor (se t.ex. Lanier, 2011; Zuboff, 2021). Snowden-läckan och Cambridge Analytica-skandalen är händelser under 2010-talet som bidragit till kritiken och till att allt fler under decenniet kom att ifrågasätta användningen av sociala medier och smarta mobiler. En konsekvens av kritiken var införandet av GDPR, det vill säga regleringen av behandling av personuppgifter inom EU. Enligt förordningen (artikel 8) ska ”behandling av personuppgifter som rör ett barn vara tillåten om barnet är minst 16 år”, om barnet är under 16 år krävs samtycke eller godkännande av den person som har föräldraansvar för barnet. Medlemsstaterna får dock föreskriva en lägre ålder, ”under förutsättning att denna lägre ålder inte är under 13 år”. Sverige valde här den lägsta tillåtna åldersgränsen, 13 år (Prop. 2017/18:105). Detta blev följaktligen också åldersgränsen på sociala medier för den som bor i Sverige. Värt att poängtera är alltså att denna gräns inte är plattformarnas egen idé utan ett medvetet beslut från den svenska staten.

Därefter har allt fler kritiska röster och rörelser hörts, till exempel ”smartphonefri barndom”, ”right to disconnect”, krav på mobilförbud i skolan och en vändning till det icke-digitala genom bland annat digital detox. Dessa tendenser och strömningar i samtiden som vänder sig emot och ifrågasätter de digitala mediernas roller och centrala position i samhället

har beskrivits som en ”tech-lash” (Buckingham, 2020) eller ”digital backlash” (Albris m.fl., 2024):

a kind of zeitgeist, as a moment in history where norms about digital habits, consumption, and behaviour are being called into question, and where the assumptions of the first eras of the digital and Internet revolutions since the 1990s are being challenged. (Albris m.fl., 2024, s. 13)

Andra uttryck för den digitala backlashen är oron för att internet, sociala medier och mobiler kan skapa beroenden hos användaren och att den ökade användningen av digitala medier bland barn och unga kan bidra till psykisk ohälsa (t.ex. Twenge, 2018; Haidt, 2024). I Sverige har Folkhälsomyndigheten och Mediemyndigheten på regeringens uppdrag nyligen ställt samman den befintliga kunskapen på området och Folkhälsomyndigheten har tagit fram rekommendationer gällande digital medieanvändning till barn och vårdnadshavare. Samtidigt har regeringen börjat rulla tillbaka digitalisering av skolan för att återgå till analoga läromedel, ”från skärm till pärm”. På EU-nivå har flera nya regleringen av plattformar och tech-bolag tagits fram, såsom EMFA och DSA (se kapitel 5 och 7), vilka delvis berör barn.

Vad gäller barns medieanvändning görs alltså nu försök att begränsa och reglera den genom rekommendationer till barn och vuxna i barns närhet, men också genom lagstiftning. Den tidigare föreslagna självregleringen av mediemarknadernas aktörer har inte räckt och vi ser därför nu en sorts regulatorisk vändning där den internationella tech-branschen för första gången tilldelas ansvar (Jakobsson m.fl., 2024. Se även kapitel 10). Barn och vuxna har förvisso själva fortfarande ansvar, men det delas med branschaktörer på olika nivåer och staten som genom rekommendationer uttrycker tydligare förväntningar på *hur* föräldrar och barn bör ta sitt ansvar. Efter en så pass lång period av betoning på den enskildes frihet och ansvar kan man fundera över hur ny reglering kommer att tas emot av vårdnadshavare. Resultat ur Mediemyndighetens biennala undersökning Ungar & medier antyder att det kan tas emot väl.

Staten och myndigheter bör ta större ansvar

I undersökningen Ungar & medier ställs frågor om hur föräldrar tycker att samhällets skydd av barn och unga fungerar när barnen använder olika medier. Public service anses erbjuda det bästa skyddet, men även bio anses ha en acceptabel skyddsnivå. Spel och sociala medier anses däremot ha sämst samhällsskydd (Christofferson & Karlsson, 2023, s. 82f). I undersökningen ställs även en fråga till föräldrar om hur mycket

ansvar de tycker att olika instanser bör ha när det gäller barns medieanvändning. Frågan har ställts sedan 2012 och i varje mätning är det föräldrarna själva som tillskrivs störst ansvar. Föräldrar tycker alltså att föräldrar ska ha störst ansvar för barnens medieanvändning. Samtidigt finns en markant förändring över tid på så sätt att allt fler tycker att myndigheter bär ett mycket stort ansvar, liksom staten genom lagstiftning:

Diagram 12:1. Föräldrar till barn i olika åldrar som anser att myndigheter har mycket stort ansvar när barn använder medier, 2012 och 2022 (%).

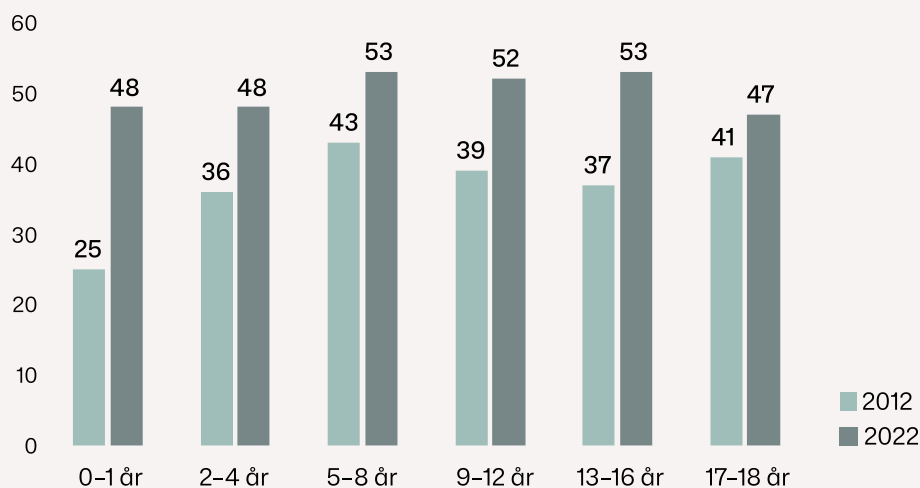
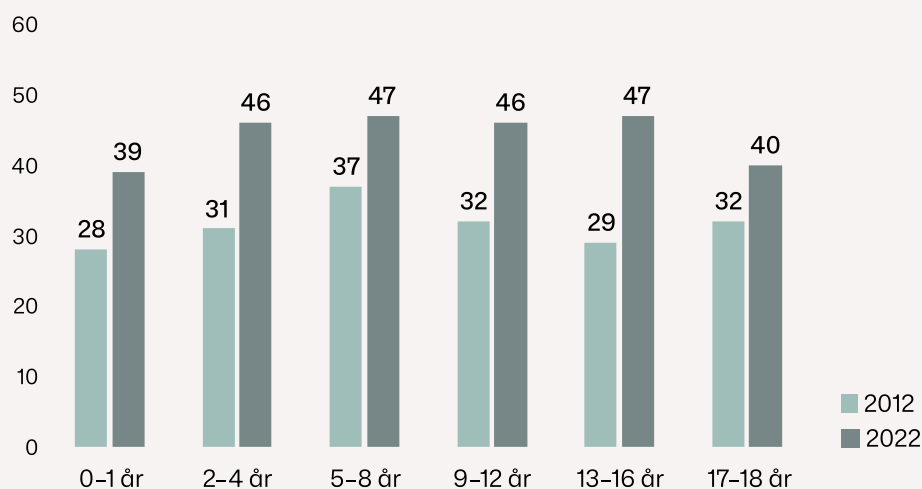

Diagram 12:2. Föräldrar till barn i olika åldrar som anser att staten har mycket stort lagstiftningsansvar när barn använder medier, 2012 och 2022 (%).

Betydligt större andelar av föräldrarna år 2022, jämfört med 2012, anser att myndigheter har mycket stort ansvar när barn använder medier och att staten har mycket stort lagstiftningsansvar när barn använder medier.

Slutord

Det verkar således finnas en växande opinion för att staten och myndigheterna bör ta större ansvar för barns medieanvändning. Detta sker, som beskrivits, mot bakgrund av ökad skepticism mot de digitala medierna och kanske också gällande den egna (individens) förmåga att navigera i ett så komplext medielandskap. Dessutom kan den nuvarande mediepolitiken som berör barn uppfattas som något paradoxal på så sätt att vissa delar av barnens mediekonsumtion regleras eller kontrolleras hårt medan andra delar knappt regleras alls. Det gäller till exempel de kommersiella inslagen i barns medievardag. Reklam i barnprogram på tv är inte tillåtet men kommersiella budskap i spel och sociala medier kan passera, inte minst köperbjudanden inuti spel (så kallade micro-transaktioner) där barnen lockas att köpa exempelvis förbättringar av sina avatarers utseenden och funktioner (Fyrberg Yngfalk & Yngfalk, 2022; Sveriges konsumenter, 2024). Det sker tillsyn av innehållet i professionella tv-program och filmer som ska visas offentligt, men inte av innehållet på de plattformar där barnen främst befinner sig (till exempel användargenererat innehåll på Tiktok).

Den nuvarande situationen är alltså svår att förstå och sätta sig in i eftersom medielandskapet är både tekniskt komplicerat och tämligen rörigt när det gäller reglering och tillsyn. Ansvar är spritt, både i betydelsen utbrett, fördelat på flera och i betydelsen av något spretigt, rörigt, eller oorganiserat. Det kanske är ur det perspektivet som föräldrarnas förändrade uppfattningar i ansvarsfrågan ska förstås. Kanske är det åter dags för en tydligare social ansvarsideologi på medieområdet?

Referenser

- Albris, K., Fast, K., Karlsen, F., Kaun, A., Lomborg, S., & Syvertsen, T. (Red.). (2024). *The digital backlash and the paradoxes of disconnection*. Nordicom, Göteborgs universitet.
- Buckingham, D. (2000). *After the Death of Childhood. Growing Up in the Age of Electronic Media*. Polity Press.
- Buckingham, D. (2020). Epilogue: Rethinking digital literacy: Media education in the age of digital capitalism. *Digital Education Review*, Number 37, June 2020, 230-239.
<http://greav.ub.edu/der/>
- Carlsson, U. (2019). Media and Information Literacy: Field of Knowledge, Concepts and History. I Carlsson, U. (Red.). (2019). *Understanding Media and Information Literacy (MIL)*

in the Digital Age. A Question of Democracy (s. 37–55). UNESCO, Region Västra Götaland och JMG Göteborgs universitet.

Christofferson, J., & Karlsson, M. (2023). *Föräldrar & medier 2023*. Statens medieråd. [Föräldrar & medier 2023](#)

Elkind, D. (1981). *The Hurried Child: Growing Up Too Fast Too Soon*. Reading, Mass.: Addison Wesley.

Fyrberg Yngfalk, A., & Yngfalk, C. (2022). *Datadriven marknadsföring och konsument-sårbarhet: en kunskapsöversikt*. Konsumentverket.

Haider, J., & Sundin, O. (2022). *The Paradoxes of Media and Information Literacy: The Crisis of Information*. Routledge.

Haidt, J. (2024). *Den ängsliga generationen: hur överbeskyddande föräldrar och skärm-beroende skapar en epidemi av psykisk ohälsa*. Fri Tanke.

Jakobsson, P., Lindell, J., & Stiernstedt, F. (Red.). (2024). *The Future of the Nordic Media Model. A Digital Welfare State?* Nordicom, Göteborgs universitet.

Lanier, J. (2011). *You Are Not a Gadget: A Manifesto*. Alfred A. Knopf.

Mosco, V. (2004). *The Digital Sublime. Myth, Power, and Cyberspace*. The MIT Press.

Nygren, T., & Ecker, U. K. H. (2024). *Utbildning för motståndskraft mot desinformation*. Forskningsinstitutet för psykologiskt försvar, Lunds universitet, Working Paper 2024:3.

Postman, N. (1983). *The Disappearance of Childhood*. W.H. Allen.

Postman, N. (1992). *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*. Knopf.

Rosengren, K. E. (1997). Internationell forskarpanel enig. Massmedievåld främjar verkligt våld i samhället. *Läkartidningen* vol. 94(39), 3366–3369.

Sonesson, I. (1989). *Vem fostrar våra barn – videon eller vi? TV, video och emotionell och social anpassning*. Esselte studium.

Sveriges konsumenter. (2024). *Ingen lek – så luras små barn att spela bort stora pengar*. Sveriges konsumenter.

Sveriges riksdag, kommittédirektiv 1998:110, dir. 2003:75, Tilläggsdirektiv till Rådet mot skadliga våldsskildringar (U 1990:03).

Tapscott, D. (1998). *Growing Up Digital: The Rise of the Net Generation*. McGraw Hill.

Twenge, J. M. (2018). *iGen – Smartphonegenerationen. Hur mår de? Vad tänker de? Vad vill de?* Natur & Kultur.

Weibull, L., & Wadbring, I. (2014). *Massmedier. Nya villkor för press, radio och tv i det digitala medielandskapet*. 11:e rev upplagan. Ekerlids förlag.

Zuboff, S. (2021). *Övervakningskapitalismen. Vid maktens nya frontlinjer*. Ordfront.

Mediemyndigheten

Tel: 08-580 070 00
www.mediemyndigheten.se